

Samfundet for Dansk Genealogi og Personalhistorie

Dette værk er downloadet fra

Samfundet for Dansk Genealogi og Personalhistorie

www.genealogi.dk

Bemærk, at hjemmesiden indeholder værker, som er omfattet af ophavsret. For ældre værker, hvor ophavsretten er udløbet, kan PDF-filen frit downloades og anvendes.

For værker, som er omfattet af ophavsret, er det vigtigt at være opmærksom på, at PDF-filen kun må benyttes til rent personligt brug. Distribution og publicering af PDF-filen er ulovlig.

Personalhistorisk Tidsskrift 1996:2

Samfundet for dansk genealogi og Personalhistorie

Indhold

Artikler:

Susanne Lykke Vølzgen Nielsen: Hiellp gudt. Birgitte Brahe (1576-1619) – en biografisk skitse og en bogreol	95
Grethe Ilsøe: Statens Arkivers publikationer 1995 – en oversigt	156
John T. Lauridsen: Det kongelige Biblioteks publikationer 1995 – en oversigt med henblik på personalhistorien	159
Hans Jørgen Marker: Danske demografiske kilder på computeren	162

Orientering:

Generalforsamling 1996	174
Resultatopgørelse og balance 1995	177
Hvem Forsker Hvad 1997	179
Nordisk Samarbejde	180

Småstykker:

Tor E. Røssaak: Myten om »vidunderbarnet Haas«	181
Wangel versus Personalhistorisk Tidsskrift – Pressenævnets kendelse ...	183
Su. Cedergreen Bech: Tilføjelser til datasupplement til Dansk Biografisk Leksikon 1984-1995.	186

Anmeldelser ved Lisa Elsbøll:

Posthuse øst for Storebælt. En arkivregistratur ved Niels Strandsbjerg. Red. Erik Nørr og Niels Strandsbjerg. (<i>Tommy P. Christensen</i>)	188
Biskop Jacob Madsens visitatsbog 1588-1604. Ved Jens Rasmussen og Anne Riising. (<i>Tommy P. Christensen</i>)	188
Skriften i det gamle landbosamfund. Bol og By. Landbohistorisk Tidsskrift 1995:2. Red. Bjørn Poulsen, Bo Fritzboeger og Jens Villiam Jensen. (<i>Tommy P. Christensen</i>)	189
Anders Enevig: Cirkus og gøgl i Odense 1640-1825. (<i>Esther Barfod</i>)	190

Billedet på omslaget:

Portræt af Birgitte Axeldatter Brahe i hendes 24. år, anno 1600 (1576-1619). Kvindehistorie, boghistorie eller slægts- og personalhistorie? Dette nummers hovedartikel demonstrerer, hvorledes utraditionel brug af en gammel bogsamling kan give nye genealogiske oplysninger fra begyndelsen af 1600-tallet. Det gengivne maleri (104 x 79 cm) tilhører Det nationalhistoriske Museum på Frederiksborg Slot (inv. nr. A-2757), og er et panelstykke, der oprindeligt var placeret på den sydfynske herregård Hvedholm. Antagelig udført som kopi af et tilsvarende portræt, malet på kobber, der findes på Steensgaard. Dette kom formodentlig hertil ved Susanne Brahes ægteskab med Frederik Hein til Steensgaard 1737. Susanne Brahe var nemlig datter af Henrik Brahe til Hvedholm (1670-1725). Det originale portræt af Birgitte Brahe og en pendant, der portrætterer hendes mand Henrik Gøye (1562-1611), er begge fra år 1600, og blev antagelig udført til Skørringe på Falster, hvor parret residerede frem til 1604, hvor gården mageskiftedes med Kronen til fordel for Turebygaard (Turebyholm) på Sjælland. (Gengivet med venlig tilladelse fra Det nationalhistoriske Museum på Frederiksborg Slot).

Hiellp gudt

Birgitte Brahe (1576-1619)

– en biografisk skitse og en bogreol

Af *Susanne Lykke Vøtzgen Nielsen*

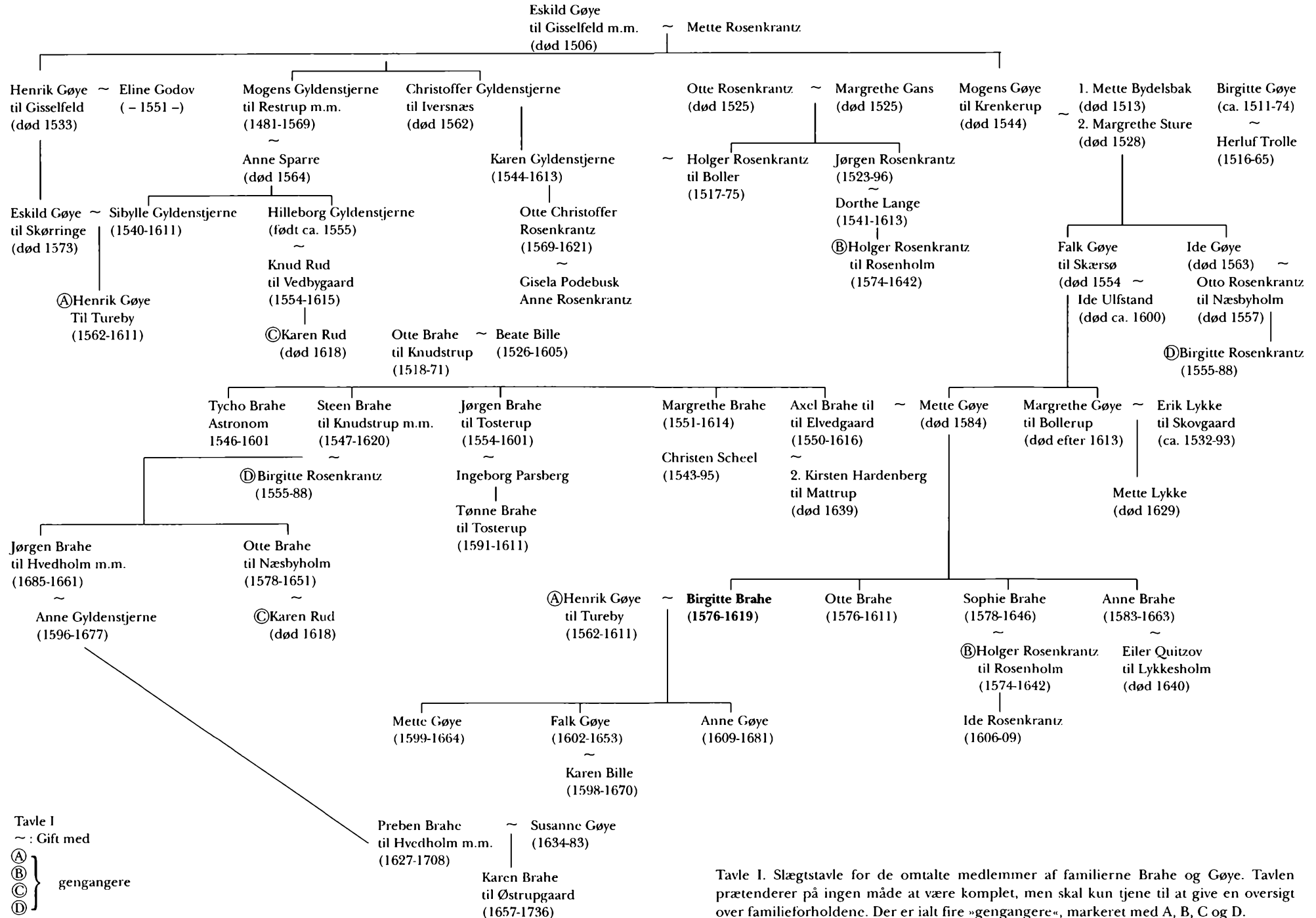
Indledning

I årene 1991 og 1992 var jeg ansat i en lidt speciel stilling – med på det tidspunkt 256 års forgængere i embedet – som registrator af **Karen Brahes** (1657-1736) bibliotek¹. Dette bibliotek, som Karen Brahe skænkede til sin egen stiftelse, Odense adelige Jomfrukloster, blev overflyttet til Landsarkivet for Fyn i 1907, og her befinder det sig stadigvæk. Jeg tilbragte disse to år som arkivets magasinspøgelse, omgivet af gamle bøger fra 16., 17. og 18. århundrede, og mærkede ofte historiens vingesus, når jeg åbnede en bog, som havde tilhørt en eller anden berømt, hvis ånd således svævede forbi – jeg kan i flæng nævne Leonora Christina, Holger Rosenkrantz den Lærde, Peder Syv, Frederik Rostgaard og diverse rigsråder, for slet ikke at tale om talløse medlemmer af familierne Brahe og Gøye. Det var herligt at se Thomas Kingos humor i hans egen håndskrift og tilsvarende sørgeligt at opleve Karen Brahes egen længsel efter døden – 6 uger før hun døde.

Mine forudsætninger for dette arbejde var kendskabet til bøgerne erhvervet gennem mit arbejde med Peder Hansen Resens *Atlas Danicus*²; genealogisk set var jeg absolut ignorant. Men så skulle det ikke forblive.

Gennemgangen af de mange ejertilskrifter i bøgerne førte mig efterhånden ind i slægterne Brahes og Gøyes historie, og langsomt dannedes et billede af bibliotekets tilblivelse gennem generationers boganskaffelser – og omvendt var jeg nødt til at sætte mig ud over den egentlige registrering og skaffe mig et overblik over familiestamtavlen for at kunne afgøre hvem alle disse ejere var. Denne stamtavle i min udarbejdelse findes i nærværende artikel som Tavle I.

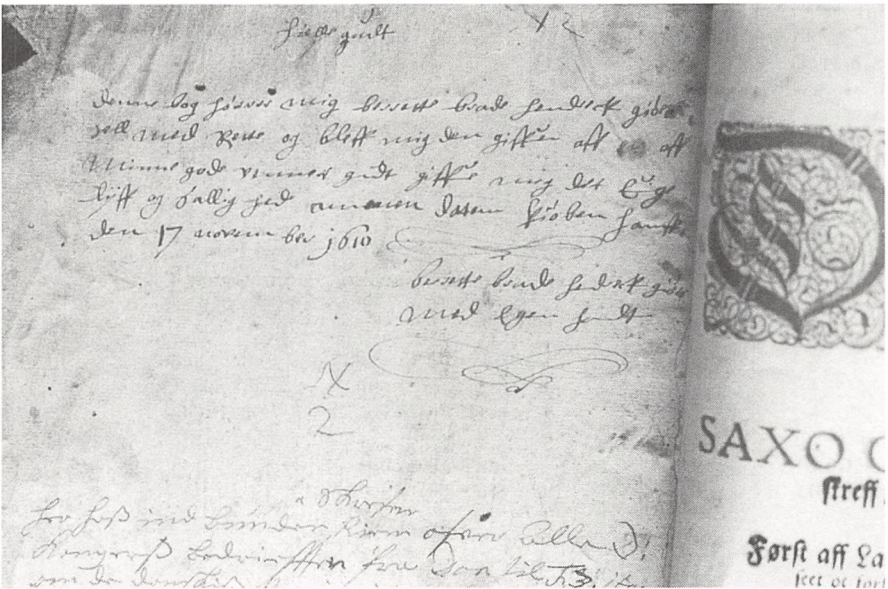
Endvidere fremtrådte enkelte mere markante personligheder, der havde efterladt sig flere bøger i samlingen – især hvis de havde været flinke til at skrive andet end navn i bøgerne. Dette kunne give oplysninger om såvel vedkommendes interesser som om de omstændigheder, hvorunder bogen blev anskaffet.

Tavle 1. Slægtstavle for de omtalte medlemmer af familierne Brahe og Gøye. Tavlen præsterer på ingen måde at være komplet, men skal kun tjene til at give en oversigt over familief forholdene. Der er ialt fire »gengangere«, markeret med A, B, C og D.

Karen Brahes Bibliotek anses for at være Karen Brahes egen udvidelse af den bogsamling, som hun arvede efter sin mors faster **Anne Gøye** (1609-81)³, der i samtiden var kendt som samler af danske bøger og ved sin død efterlod sig en samling på 1116 bind, heraf 76 håndskrifter⁴. Denne samling var for en stor dels vedkommende blevet til på grundlag af gaver og arv. 357 af bøgerne har Anne Gøye selv skrevet navn i, og den øvrige hjælp til identificering af samlingen er dels det håndskrevne katalog⁵, dels – netop fordi samlingen i et vist omfang er blevet til gennem familien – ved et nærmere studium af denne familie til bestemmelse af, hvem der er hvem, idet »de Ejernavne, der forekommer i dem [bøgerne], giver et fyldigt Rundskue over deres talrige Familie ud til dennes yderste Forgreninger«.⁶

Spørgsmålet var således, hvor Anne Gøye fik interessen fra. Biblioteket leverede svaret – det var muligt at isolere en bogsamling, som hun måtte have fået efter sin mor, **Birgitte Axelsdatter Brahe**, emnet for denne artikel.

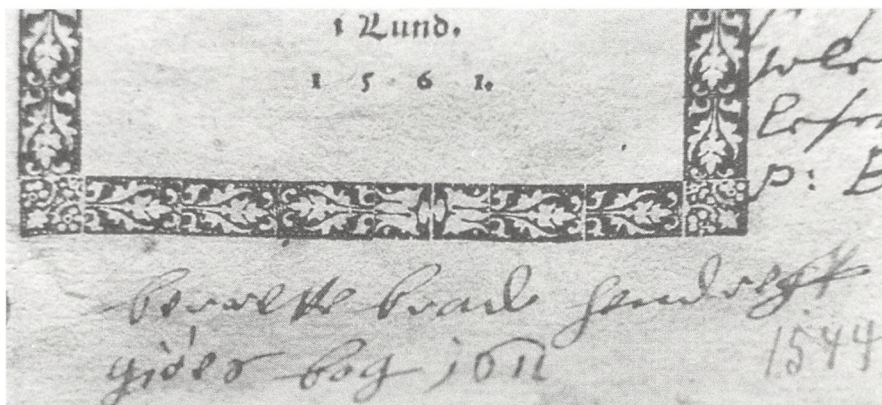
Birgitte Brahes håndskrift: »hiellp gudt - denne bog hørrer mig berrerte brade hendreck giøes tell med Rette og bleff mig den giffuen aff en aff Minne gode venner gudt giffue mig det Euige lyff og sallighed ammen datom kiøbenhanff den 17 november 1610. berrerte brade hendreck giøes med egen handt«. Nedenunder læses med Karen Brahes håndskrift: »her hoss ind bunden skrifven Riem ofver Alle D: Kongerss bedrieffter fra Dan til F2. Item om de danskiss ...« (Fra bog nr. 11).

Kilder til Birgitte Brahe

Anne Gøye var næst yngste datter af Henrik Eskildsen Gøye til Turebygaard (Turebyholm) og **Birgitte Axelsdatter Brahe**, et ægtepar, der ikke på nogen måde har gjort sig specielt bemærkede, og om hvilke der ikke findes andre skriftlige kilder end deres nedenfor nævnte ligprædikener.

Den første i dette århundrede, der har arbejdet med Karen Brahes Bibliotek var Victor Madsen; han skriver i sine betragtninger over biblioteket, at »*Begyndelsen til Anne Gøyes Samling stammer fra Moderen; der findes henimod en Snes Bøger, som bærer hendes Navn*«. ⁷ Ved en nærmere gennemgang af Karen Brahes Bibliotek har jeg kunnet hæve tallet til 40 bøger, der angiveligt har tilhørt Anne Gøyes mor, Birgitte Brahe. Bøgerne er alle forsynet med let genkendelige ejertilskrifter – de fleste indledt med bønnen »*hiellp gudt*«, som jeg har valgt som overskrift for nærværende opusculum at lade stå som Birgittes bøn til eftertiden. Derefter findes – i tilskrifterne – oplysning om, hvem der er giver af den pågældende bog, og bønnen »*gud giffue oss bode [dvs. giveren og hende selv] aff sin naade*«. Videre angiver Birgitte som regel tid og sted for erhvervelsen af bogen, indledt med det konsekvent fejlstavede »*datom*«. ⁸ Disse bøger er samlede gennem tredive år, fra 1589 til Birgittes død 1619, og giver mulighed for at følge hende i omgang med familie og venner. De må betragtes som det monument, som Birgitte efterlod sig til sin datter, og kan således give hjælp til at skrive en biografi over en ellers relativt anonym adelsdame fra det 16. århundrede.

Derudover afslørede bøgerne noget om Birgittes åndelige interesser efter devisen »*vis mig din bogreol og jeg skal sige dig hvem du er*«, således at det også ville være muligt at anlægge en vurdering af Birgittes tan-

Birgitte Brahes autograf »berrette brade hendregk giøes bog 1611«. (Fra bog nr. 14).

386
 an d by
 Denne bog giver mig Guds
 Gyltighed og alle hans gode
 gifter mig sin blygsomhed

Guds fortrin og vidunderlige
 Guds
 an d s

Denne bog forer mig
 bærer bære jeg med
 ro og gæst — fien
 fierske Moder for
 selvske gyltighed
 og den Gud gifter
 og bære af sin Naade
 Laxen disse by den
 maski i d s bærer bære
 med Guds

keverden. Samlingen forekom mig tilstrækkelig helstøbt til, at jeg turde hævde, at den var så komplet som muligt 380 år efter den oprindelige ejers død; feltstudier andre steder har da heller ikke afdækket yderligere bøger, der måtte tilskrives Birgitte Brahe.

At finde øvrige kilder til en sådan biografi kan synes ret umuligt, når vedkommende ikke har efterladt sig personlige papirer eller lignende. Medmindre folk ellers i bredere forstand har indlagt sig fortjenester i Danmarkshistorien – og den eneste af de i det efterfølgende nævnte nærmere slægtninge, der er fundet værdig til optagelse i seneste udgave af Dansk Biografisk Leksikon, er Birgittes far, Danmarks Riges Råd Axel Ottesen Brahe – kan det være vanskeligt at finde stof til noget nogenlunde fyldestgørende.

Imidlertid er **Birgitte Axelsdatter Brahe** (1576-1619), som her skal behandles nærmere, medlem af een af de rige familier, der har haft råd til at få bekostet trykning og udgivelse af ligprædikener – en genre, som man ellers gennem tiderne har kastet en del smuds på, men som har vist sig uvurderlig, navnlig med henblik på personalhistorie. Der er ligeledes bevaret ligprædikener over hendes nærmeste, nemlig hendes husbond, far, svigermor, bror og fætter, der alle havde betydning i hendes liv og – direkte eller indirekte – fik betydning for hendes bogreol.

En gennemlæsning af disse ligprædikener afslørede en mængde gode historier, der trængte til at blive fortalt, om Birgitte såvelsom andre medlemmer af familien. Personerne bevæger sig i periferien af Danmarkshistorien i en periode, der i sig selv er en god historie. Birgittes bogsamling tjener i kraft af sine præcise tidsangivelser i tilskrifterne til at udfylde nogle af hullerne i hendes egen ligprædikens kronologiske forløb.

Disposition

Efterfølgende er altså en *biografi* over Birgitte skrevet på basis af disse trykte kilder – ligprædikener – som jeg i passager har valgt at lade tale for sig selv uden på nogen måde at modernisere dem⁹. Biografien er af hensyn til underholdningsværdien krydret med nogle ekskursioner sammestedsfra om andre familiemedlemmer og tilsat lidt Danmarkshistorie, hvor det er fun-

◀ Sibylle Gyldenstjernes håndskrift: »I[esus] H[ominum] S[alvator]. m d lxx Thenne bog hørir mig Ciibila Gylinstiern till mett rett gudh giffue mig sin heligandz naade.

Guds fryktt er vii[s]dommens begyndilz.

Ciibila G m[ed] e[gen] h[aand]«

Nedenunder Birgitte Brahes håndskrift:

»denne bog hører mig berrete brade tell med Rete og gaff min hierte kierre Moder fru sebelle gyllenstierne mig den gud giffue os bode aff sin Naade datom turreby den 7 marsi 1605 berrete brade med Egen hand«. (Fra bog nr. 6).

det relevant for sammenhængen. Denne biografi er suppleret med en gennemgang af Birgittes bogsamling, med henblik på såvel hvornår, hvordan og af hvem hun har fået de enkelte bøger, som hvilke bøger der er tale om. Til hjælp for forståelsen af de ikke altid lige gennemskuelige familieforhold har jeg udarbejdet den nævnte – iøvrigt ikke komplette – *slægtstavle* over de familiemedlemmer, der optræder i denne historie (Tavle I). Endelig har jeg – af biografiske som bibliografiske årsager – udfærdiget et *katalog* over Birgittes bogsamling, det efterfølgende *Appendix*. Princippet i dette katalog har været at udskille Birgittes bøger fra Karen Brahes Bibliotek og derefter ordne dem efter accession, altså i den kronologiske rækkefølge, hvori Birgitte har fået bøgerne – i det omfang det har været muligt. Der er i teksten som i noterne løbende henvisninger til dette katalog i form af »bog nr. 1« »bog nr. 2« osv., en nummerering, der er ganske min egen.

Personen

Hovedkilden til viden om Birgittes liv er som nævnt hendes ligprædiken¹⁰, der er holdt af hendes egen præst, Niels Foss i Sdr. Dalby-Tureby sogn i Faxe Herred; han kendte hende og må følgelig antages at være en

Turebyholms hovedbygning set fra nord. Efter Birgittes død arvede sønnerne Otte (død 1642) og Eskild (død 1647) Turebygaard (Turebyholm). Ottes enke Birgitte Thott boede her indtil gården blev plyndret under svenskekrigene. Den nuværende hovedbygning er opført 1750 ved Nicolai Eigtvad for Adam Gottlob Moltke. Kirken ligger umiddelbart vest for herregården (og stamtræet for Grev Moltke-pærerne findes her i haven).

Epitafium over præsten Niels Foss (død 1652) og hustru i nordkapellet i Sdr.Dalby kirke, Anno 1637. Ligstenen med dansk tekst og angivelse af navne og dødsår findes umiddelbart nedenunder i gulvet.

Bollerup, et af Brahefamiliens skånske godser, og fødestedet for Birgitte Axelsdatter Brahe i 1576.

pålidelig kilde – i det omfang en sådan ligprædiken overhovedet kan opfattes som en pålidelig kilde – *de mortuis nil nisi bonum*¹¹, eller på dansk, man skal ikke tale ondt om sine velgørere¹².

Denne ligprædiken er som de fleste andre fra perioden delt i to afsnit, nemlig »noget at tale om ... Fru Birgete Brahes Adelige Burd, Gudfryctige optuctelse, Christelige leffnet, oc salige affskeed aff denne verden ...« efterfulgt af en udlæggelse af teksten, den 91. salme¹³.

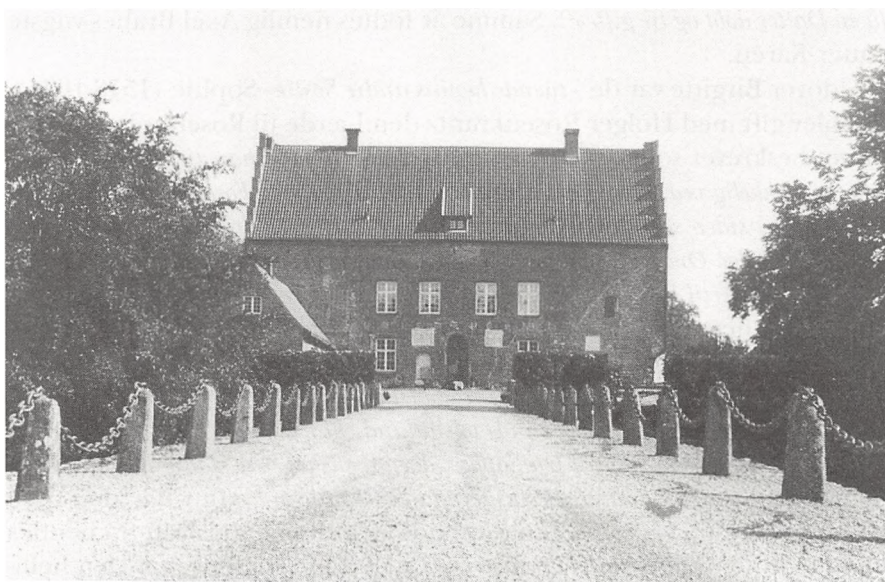
Barndom og ungdom – 1576-1597

Ifølge denne ligprædiken var hun født »*paa Bollerup vdi Skone, Aar 1576, den 18. Septembris*« – og allerede her er der tilsyneladende en fejlagtig oplysning. I Karen Brahes personlige eksemplar af denne ligprædiken¹⁴

har hun rettet fødselsmånedene til »desember«, og i så fald skulle Birgitte have fødselsdag fælles med sin datter Anne. Karen Brahes rettelse plejer at være særdeles troværdige, men her kan der måske være sket en forveksling.

Birgitte blev født som ældste barn af Axel Ottesen Brahe til Elvedgaard (1550-1616)¹⁵ og hans første hustru, Mette Falksdatter Gøye (død 1584). De var blevet gift 20/8-1575 på Bollerup. Forinden havde Axel Brahe gjort tjeneste hos forskellige udenlandske herrer, sidst hos den senere kurfyrste af Brandenburg, Joachim Frederik, der skulle blive Christian IV's første svigerfar. Han vendte hjem efter nogle års tjeneste og blev hofsinde hos Frederik II; dernæst »haffuer hand effter Guds Almæctiges Naadige forsiun, oc sine kiære Forældris Slect oc Venner deris Raad, bedet om E. oc V. nu Salige, Jomfru Mette Giøe S. Falck Giøes oc Fru Ide Wlffstands Daatter til Skiersøe«¹⁶. De fik yderligere fem børn, hvoraf eet, Kirsten, døde som lille.

De første knap otte år af sit liv tilbragte Birgitte »vdi hendis kiære Forældres Huss«¹⁷ indtil 1584, da hendes mor døde. Tiden tilbragte de først på Elvedgaard, siden på Rugaard ved Odense, som Axel Brahe havde i forlening 1579-1596. Derefter kom Birgitte efter sin mor Mette Gøyes ønske i huset hos sin moster Margrethe Gøye, Erik Lykkes til Skovgaard,

Knudstrup, Brahernes hovedgods i Skåne; i familiens eje 1502 til 1663; ombygget af Otte Brahe 1551. Efter en brand i dette århundrede tilbageført, så det nu atter fremstår som i 1550erne.

»at hun [Margrethe] hende [Birgitte] vdi Guds frøct, i Moders sted, skulle optucte oc opdrage«¹⁸, og her blev hun så opdraget og optugtet sammen med de små Lykker indtil 1594, da hendes mormor, Ide Truidsdatter Ulfs-tand »aff den kierlighed hun haffde til hende, begerit hende vdi sit Huss. Huor ocsaa hendis salige Fader haffuer hende henbetroed ... «¹⁹

På det tidspunkt havde Birgittes far forlængst – helt nøjagtig 22/6-1589 – giftet sig for anden gang med Kirsten Hardenberg til Matstrup, datter af rigsråd Erik Hardenberg og Anne Rønnow. Axel Brahe sad – foruden på Rugaard – fra 1582-85 som lensmand på Gudum kloster og 1585-95 på Odensegaard, altså som stiftamtmand, og fra 1595 som lensmand på Helsingborg. I 1596 blev han udnævnt til rigsråd, hvorfor han kvitterede sine fynske forleneringer og slog sig ned i Helsingborg.

Ægteskab og familie – 1598-1610

Birgitte boede en fire års tid hos sin mormor. I 1597 blev hun trolovet med Henrik Eskildsen Gøye til Skørringe på Falster og »giorde hendis kiere Forældre [Axel Brahe og Kirsten Hardenberg] hendis, saa vel tuende hendis andre Søstres Brøllup tilsammen paa en dag, vdi malmø, neste Aar derefter 1598, Søndagen nest effter Laurentij dag« [13/8]²⁰.

Det har været en virkelig festdag – tre højadelige bryllupper på een og samme dag, »en fast mageløs Tilskikkelse for en Husfader, i et og samme Aar at få en Datter døbt og tre gifte«²¹. Samme år fødtes nemlig Axel Brahes yngste datter Karen.

Udover Birgitte var de »tuende hendis andre Søstre« Sophie (1578-1646), der blev gift med Holger Rosenkrantz den Lærde til Rosenholm; hun er blevet beskrevet som »virkelig en dygtig Hustru, som han til sin Død kunde prise sig lykkelig ved. Hun besad Brahernes hele Energi og Foretagsomhed, og Styrelsen af det siden saa store Husvæsen og især al Regnskabsførelsen gik gennem hendes Hænder. Om hun forresten har været nogen særlig begavet Kvinde, er ikke godt at sige, dertil kjende vi for lidt til hende ... «²² Hvad det første angår, er Sophie Brahes regnskabsbog fra årene 1627-40 bevaret i Det kgl. Bibliotek²³, og vurderingen af hende i forordet til udgaven er, at »det ser ud til, at Holger Rosenkrantz, for helt at kunne hellige sig studierne og den omfattende korrespondance med fagfæller i ind- og udland, har overladt hele bestyrelsen af gods og gårde, køb og salg til fru Sophie, der i regnskaberne stadig handler i eget navn og intelsteds henviser til husherrens beslutninger«. Hun har dog også haft tid til andet. I Karen Brahes Bibliotek findes i håndskrift fra hendes hånd to bind »Kattikismus Preckener« samt et bind sentenser af Den hellige Skrift²⁴, og i Det kongelige Bibliotek en bog i datteren Mette Rosenkrantz' navn, der indeholder afskrifter af bønner og traktater²⁵.

Den anden søster var Anne (1583-1663), der blev gift med Eiler Quit-

zov til Lykkesholm. Hun synes at have været af en noget anden støbning end søstrene. Hun er omtalt et par gange i biskop Hans Mikkelsens dagbog og det tilsyneladende for at bruge mund i et omfang, der er fundet værdigt til at optegnes på linie med visitatser, kongelige besøg og lignende: juleaftensdag 1626 »*prandebant nobiscum Dn. Helena [Marsvin] et Dn. Anna Brahea initio paululum dissentientes, sed postea concordantes*« – i oversættelse: Fru Ellen Marsvin og fru Anne Brahe spiste frokost med os; i begyndelsen skændtes de lidt, men senere blev de enige. Ved den 12. maj 1627 »*Dn. Anna Brahea totum tempus antemeridianum perdidit sua garrulitate*« – Fru Anne Brahe spildte hele formiddagen med sin sladder. Under d. 3. oktober 1628 »*Dn. Anna Brahea sub noctem huc venit, producens sermonem in multam noctem*« – Fru Anne Brahe kom hertil hen under aften og snakkede løs det meste af natten²⁶. Hendes mand Eiler Quitzov var tilsyneladende også temmelig stridbar og dertil en elendig økonom, der ved sin død 1640 efterlod sig en stor gæld, der til en vis grad måtte udredes af Sophie Brahe; han optræder ofte på udgiftssiden i hendes regnskabsbog. Annes eftermæle er givet ganske fyndigt af Jens Bircheroed i hans dagbog:²⁷ under datoen 27. maj »*døde i Bogense i Fyen Fru Anne Brahe, ... henimod 80 Aar gammel. Var vel af skøn Byrd, men ellers i alt sit Levnets Væsen et uteerligt og Skarns Quindfolk*«, hvortil Vedel Simonsen tørt konstaterer, at »*man altsaa maa slutte, at den Sladderagtighed, Bispen beskyl-der hende for, har været en af hendes mindste Feil, skiøndt vi ikke kiende de andre og større*«²⁸.

Birgittes ægtemand, Henrik Gøye til Skørringe, senere Tureby, er ligeledes kendt gennem sin ligprædiken²⁹. Han blev født 16. juni 1562 på Nyborg som søn af Eskild Henriksen Gøye til Skørringe (død 1573) og Sibylle Mogensdatter Gyldenstjerne (1540-1611), »*Huis Brøllups dag oc æris kost skeede i Kiøbenhaffn den 21. Sept. Aar 1558*« – iøvrigt som det eneste levende barn af ni³⁰. I en alder af 11 blev han faderløs, hvorfor hans moder havde »*met allerstørste flittighed hafft omsorg for hannem, hand kunde i Guds Fryct oc Adelig Dyder aff første Vngdom opdragis, oc derfor forskicket hannem til Herloffsholm vdi Schole, huor hand vdi 5 Aar lagde sin første grund i Latinske Sprog*«³¹. Sibylle Gyldenstjerne selv var som toårig kommet i huset hos Birgitte Gøye på Herlufsholm og voksede op der de næste fjorten år³². Efter Herlufsholm blev Henrik sendt til universitetet i Rostock, hvor han blev immatrikuleret 1579 og »*huor han sig forholte videre i sin Studering vdi nogle Aar, indtil hand i denne sin Alder kunde forstaa sit Latinske spraag*«³³. Siden var han tre år hos sin mors fætter, rigsråd Preben Gyldenstjerne til Vosborg. »*Men som hand da haffde lyst, sig vdi Krigssager at forsøge, Er hand met Erlig oc Velbyrdig Mand, Steen Maltesen [Sehested] vddragen vdi Næderland, oc er siden kommen vdi Graff Mauritij [af Oranje] tieniste,*

oc vdi den Næderlandske Krig der sammesteds forholte sig vdi 3 Aar«. Henrik vendte tilbage og »holte Huss for sig sielff ved 7 Aars tid« på Skørringe, indtil han indgik det føromtalte ægteskab. Hans ungarlestand må nu have varet nogle år længere, idet Steen Maltesen kom definitivt hjem fra Nederlandene 1586, og i 1588 finder man Henrik Gøye til Skørringe som medunderskriver på adelens klageposter afleveret i forbindelse med Frederik II's begravelse i Roskilde³⁴.

Om Birgittes og Henriks ægteskab hedder det sig i Birgittes ligprædiken, at hun levede »met velbemelte hendis Velbyrdige kiere Hussbonde saa meget kierlig oc venlig saa fornufftig oc finlig, saa at alle oc en huer, som den gode Salige Frue midler tid haffuer verit bekiend, nocksom vide hende det berømmeligen at efftersige«. I Henriks ligprædiken beskrives det som »et Gudfrycctigt oc møgit kierligt oc dydig Ecteskab«. Imidlertid er dette panegyriske standardvendinger, som måske må tages med et vist forbehold. Under alle omstændigheder har de haft et godt, effektivt og frugtbart samliv, der resulterede i ti børn:

1. **Mette**, født 27/6-1599, senere kendt for sin lærdom, død 17/10-1664 og begravet i Sorø.
2. **Eskild** til Brandholm, født juli 1600, ritmester, død 1647.
3. **Falk**, født 8/1-1602, hovmester på Sorø, gift med Karen Bille, død 20/5-1653.
4. **Ellen**, født 26/1-1603, gift med Mourids von Aschersleben til Jerstrup, død 4/4-1656.
5. **Otte** til Tureby, født 14/2-1604, hofjunker, gift med den for lærdom så kendte Birgitte Thott, død 23/4-1642.
6. **Mogens**, død 1626 i Tyskland.
7. **Ide**, født 7/1-1606, gift med Jens Juel til Lindbjerggaard, død 31/10-1654.
8. **Beate**, gift med Hans Bille til Jungergaard, død 1672.
9. **Anne**, født 18/12-1609, død 9/1-1681
10. **Sibylle**, som ifølge fortalen til faderens ligprædiken, der er dediceret til enken og samtlige børn inclusive: »Jomfru Seville Gøe, som bleff fød 13 Vger effter Gud kallede hindis salig Fader«, altså blev født i slutningen af december 1611. Om hende hedder det i Adelsaarbogen: »f. i December 1611, blev forført, kastede barnet ud af Vinduet paa Jerstrup, tiltalt for Barnefødsel i Dølgemaal og halshugget 7 Dec. 1635 i Odense«³⁵.

Om forløbet af deres ægteskab iøvrigt vides ikke meget. De blev begge portrætteret anno 1600³⁶, vel som en slags vielsesattest, hun i sin fineste stads med rød kjole, stor pibekrave og perlestykket hovedtøj. Skørringe,

som Henrik havde arvet efter sin far, mageskiftede han til kronen med Tureby ved Haslev i 1604 – måske fordi han havde familie såvel som svigerfamilie der på egnen, og familien flyttede dertil og levede et stille og roligt liv kun afbrudt af den årlige barnefødsel.

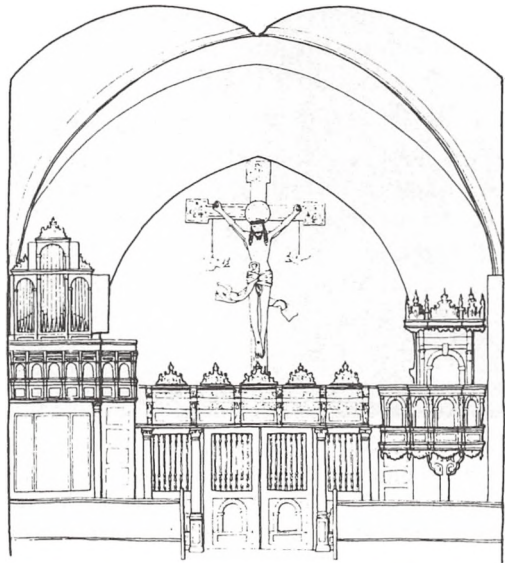
Sorgens år – 1611

Idyllen varede ved til 1611, hvor Birgitte på eet år mistede sin svigermor Sibylle, sin bror Otte, en fætter Tønne samt sin mand Henrik i nævnte rækkefølge.

Sibylle Gyldenstjerne

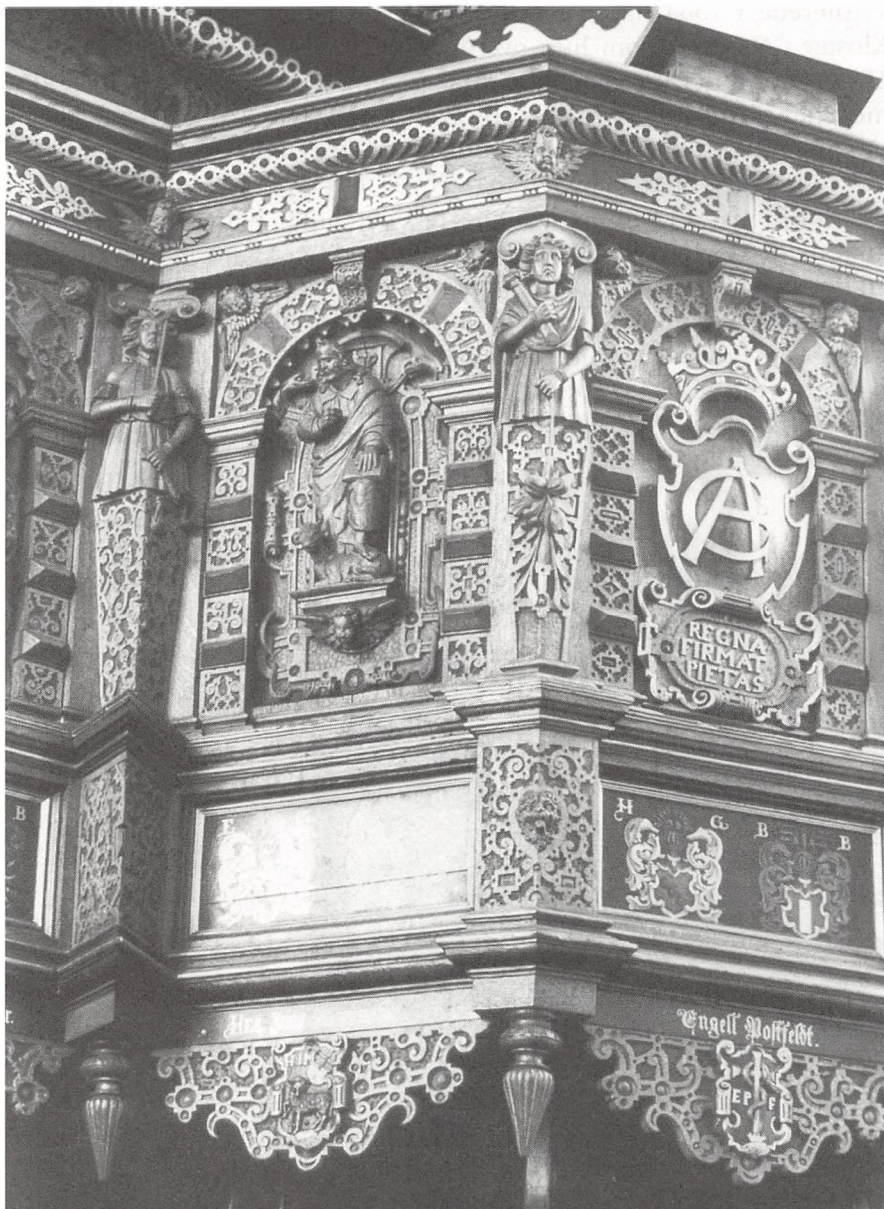
Henriks mor Sibylle Gyldenstjerne var i 1573 efter femten års ægteskab blevet enke i en alder af 33. Hun havde født ni børn og kun fået lov at beholde eet – »endog Gud allermectigste ved døden haffde henkaldit hendis egne børn, saa haffuer hand dog velsignet hende igien effter sin Forjættelse med ni deylige Børneborn, paa huilcke hun haffuer seet sin Lyst oc glæde, oc kunde der vdoffuer, som hun selff tit oc offte bekiende, aldrig nochsommelige fuldtacke sin Herre oc Gud i Himmelen.«³⁷. Hun brugte følgelig sin enkestand på at opdrage andres børn. Hendes ligprædiken nævner ved navn hendes søster »Fru Hyldeborge Knud Ruds til Vidbye Gaard«, som hun havde hos sig i 26 år, hendes søsterdøtre »Anna Mogens Ulfelds til Selsøe« i 13 år og »Anna Gunde Langes« i 9 år. Endelig var der en Gertrud Lykke, »som oc haffuer været opdraget hos hende i hendis Huus i 38 samþfelde Aar«.

St. Mortens kirke, rekonstruktion af triumfvægspartiet i begyndelsen af 1600-tallet (på basis af indberetning 1753). Til højre den bevarede prædikestol. I midten senmiddelalderligt krucifix, nu flyttet til skibets sydvæg. Nedenunder korgitter (forsvundet ved restaurering 1857-59), sandsynligvis Abel Schrøders værksted omkring år 1600, måske ligeledes givet af Sibylle Gyldenstjerne og familie? Fire af de fem topstykker er bevaret og findes nu øverst på salmenumer-tavlerne. Til venstre kirkens renaissanceorgel, givet af Sibylle og Eskild Gøye 1587, ligeledes kasseret ved restaureringen 1857-59. (Rekonstruktionstegning af Thora Fisker 1975 efter J. Arthur-Nielsen, Sct. Mortens Kirke, Næstved, 1969, MS).

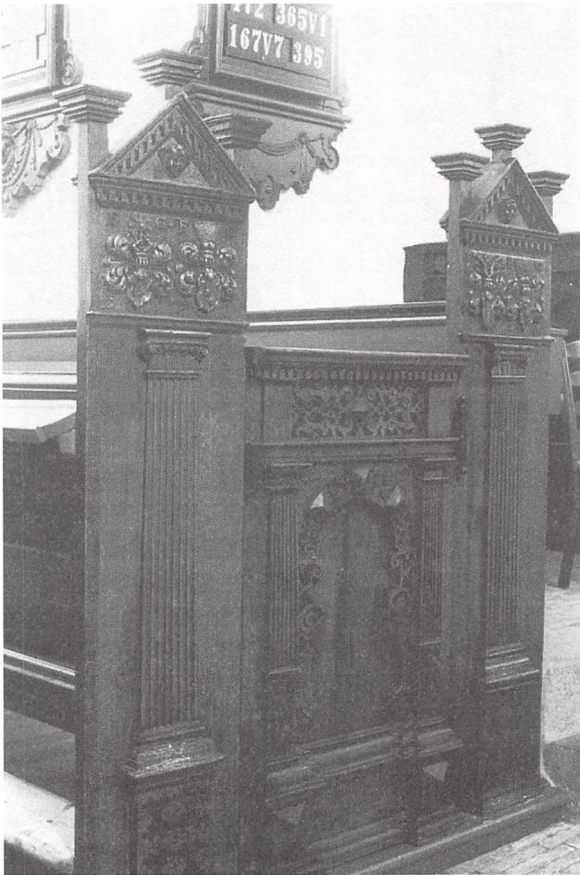

St. Mortens kirke, Næstved, interiør. Til højre ses prædikestolen 1602 med bl.a. Sibylles og Birgittes våben, hvor opgangen er fornyet. Messinglysekrone, dateret 1678. Altertavle, 1660'erne, af Abel Schrøder den Yngre, ifølge traditionen »skænket af en Frøken fra Sortebrødre«. Døbefont af malm, dateret 1515. De omtalte herskabsstole findes som det forreste par bænke.

St. Mortens kirke, prædikestol, detalje. Til højre midterfeltet med Christian IVs kronede monogram og valgsprog; firtallet er »forlænget« til et A for dronning Anne Cathrine. Nedenunder våben for H[enrik] G[øye] og B[irgitte] B[rahe]. Felte til venstre for midterfeltet: to hermer, Retfærdighed (med sværd og vægt) og Styrke (med søjle), herimellem evangelisten Lukas med okse (Abel Schrøder d. Yngres værksted, ca.1640, altså en senere tilføjelse); nedenunder våben for E[skild] G[øye] og S[ibylle] G[yldenstjerne].

Allerede i 1564 havde Sibylle af kronen fået tilskødet Sortebrødre Kloster i Næstved, som hun overdrog til sin slægtning Birgitte Gøye i 1572 – hvem det var gået stærkt tilbage for siden Herluf Trolles død – med den klausul, at det efter Birgitte Gøyes død skulle gå tilbage til hende selv eller hendes arvinger. Birgitte Gøye døde i 1574, og på et eller andet tidspunkt herefter tog Sibylle fast ophold der til sin død. Præsten, Jens Mogensen Krummerup, der holdt hendes ligprædiken, kom til St. Mortens sogn i Næstved i 1582 og har kendt hende gennem en del år og roser hende for velgørehed og almisser, at hun ikke undlod at opsøge ham for at holde sig underrettet om *»fattige Huusarme oc elendige Mennsker«*, så hun kunne yde dem bistand – *»thi der kom aldrig nogen til hende, i sin nød oc trang, at hand gick Trøstløs, hielpeløs eller Raadløs fra hende, hun gick aldrig til Kircke eller fra at hun haffde jo de Fattigis pung oc pose hoss sig«*.

St. Mortens kirke, herse i nordsiden. Til venstre våben for Sibylle Gyldenstjerne og Eskild Gøye 1598; th. våben for Birgitte Brahe og Henrik Gøye, 1598. Formodentlig Abel Schrøders værksted.

Sibylle havde nu også været ganske gavmild mod kirken. St. Mortens prædikestol fra 1602 bærer navnetræk både for den da forlængst afdøde Eskild Gøye og Sibylle Gyldenstjerne, samt Henrik og Birgitte; videre er der våben for Birgitte Bille, der var den sidste, der besøgte Sibylle ved hendes dødsleje, og jomfru Anne Sparre. Der er ligeledes en herskabstol fra 1598, bryllupsåret, der bærer Eskilds, Sibylles, Henriks og Birgittes våben. Det gamle, nu forsvundne orgelværk bar ifølge indberetning fra 1753 indskriften »Eskild Giøe til Skøringe og hans kiære Hustru Sibille Gyldenstjerne med deres 2de Sønner Mogens og Harald Giøe, Jomfru Hildeborg Gyldenstjerne«³⁸.

Sibylles død

Til jul 1610 besøgte Henrik sin mor for – som så ofte før – at bede hende om at komme til Tureby, idet han og Birgitte skulle rejse af landet, således at hun »i deris frauerelse [kunne] haffue indseende til deris kiære Børn oc Huusfolck«. Sibylle drog afsted tredje juledag, og nytårsdag 1611 blev hun syg, men blev på Tureby til familien vendte tilbage. 8. februar var

Detalje fra herskabstolen, Birgittes og Henriks våben 1598.

hun tilbage i Sortebrødre Kloster og »*vaar her i Kircken den 10. som vaar Domin. Invocavit, oc efter tienisten vaar endt, beklagede sig, huorledis hende paakom en kuld met skeluelse under predicken, saa hun lengdis ved tiden, huilcket hun tilforn aldrig pleiede at giøre*«. Hun holdt sig siden hjemme, afbrudt af præstens besøg, indtil den 6. marts, hvor hun kaldte ham for at få Den hellige Nadver, hvilket skete »*vdi hendis kiere Børns, Suogris oc mange andre flere Adels Personers, Fruers oc Jomfruers næruerelse oc paaseelse, som da tilstede vaare*«. De fleste rejste hjem igen et par dage senere »*for denne fortagne Krigs vdskriffuelsis berøstning skyld*« – Kalmarkrigens krigserklæring blev nu først officielt underskrevet 4. april – men svigerdatteren Birgitte ønskede at blive. Sibylle overtalte hende dog til at rejse hjem om lørdagen, 9. marts; og sige farvel til sin mand, der skulle rejse til København, så kunne hun vende tilbage om onsdagen efter hans afrejse. Imidlertid døde Sibylle om mandagen, 11. marts, lidt over middag, og trods et tilbud til Tureby nåede Birgitte først frem mandag aften. Hun »*jamrede sig haardeligen*« over at være rejst tilbage, så hun ikke var tilstede i sin svigermors dødsstund, »*saa at her vaar i begge hender, nock at bestille, før end den leffuendis bleff trøstet offuer den døde*«. Henrik fik besked i København og vendte tilbage, og sammen begravede de Sibylle fra St. Morten i Næstved 26. marts.

Kalmarkrigen

Som nævnt var der krig – senere kendt som Kalmarkrigen – under opsejling. Christian IV havde i januar 1611 stillet rigsrådet et ultimatum: enten gav det sit samtykke til krig mod Sverige på rigets vegne, eller også agtede han personlig at føre den som hertug af Slesvig-Holsten. Han var allerede i januar begyndt at hverve tropper i Slesvig og Holsten, så rigsrådet kapitulerede, og Kalmarkrigen blev officielt erklæret 4. april, men som det fremgår af ovenstående, var forberedelserne altså allerede i fuld gang i begyndelsen af marts.

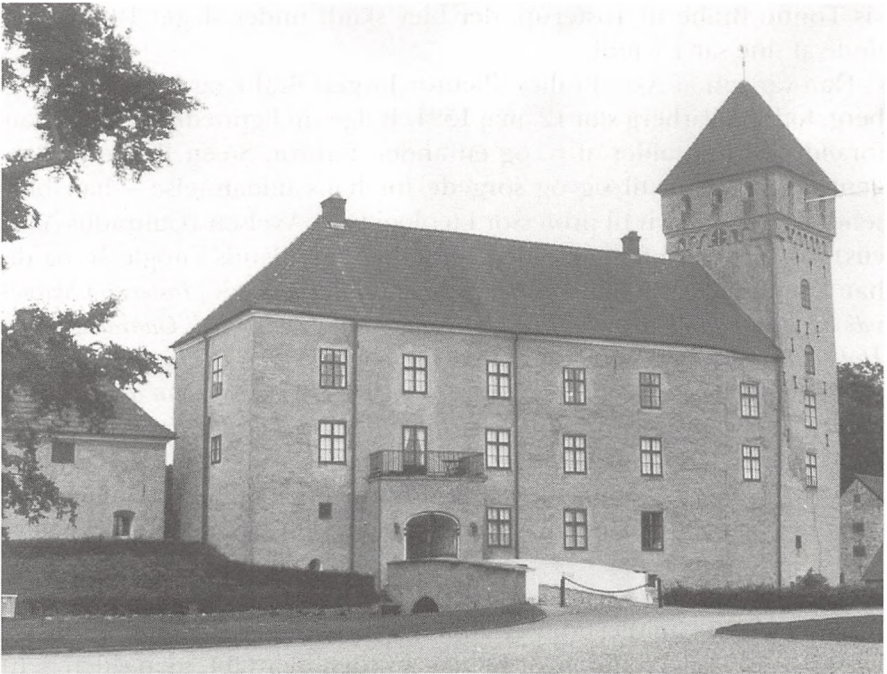
Det har sandsynligvis været som et led i disse krigsforberedelser, at Henrik måtte rejse til København i stedet for at blive hos sin mor – som lensmand på Turebygaard var han forpligtet til at stille med to rustede heste³⁹. Det varedede frem til maj, førend han begav sig afsted til Sverige for at deltage i krigen, »*huor hand sig saa forholt haffue, At en huer giffuer hennem et oprichtigt Adeligt oc Mandeligt røcte, for sin mandhafflig slittig Trofasthed*«.

Otte Axelsen Brahe

Christian IV var gået over grænsen 1. maj og stod foran byen Kalmar to dage senere, hvor han fik en varm modtagelse i form af kanonild fra slottet og voldene og et rask lille udfald fra den velbefæstede by. Han

startede en belejring, der gav resultat tre uger senere. 26. maj lykkedes det at skyde en breche i volden, og natten mellem 26. og 27. maj blev byen indtaget under kamp, og forsvarerne trak sig tilbage til slottet. Af mangel på krudt måtte angrebet på slottet udsættes indtil videre, og man begyndte anlæggelse af angrebsværker under ledelse af Birgittes bror Otte Axelsen Brahe. Natten mellem 31. maj og 1. juni var Otte på rundvisning med kongen og blev ved den lejlighed – som der stod på hans epitafium – »skut med denne hos hengende Kule«, en kanonkugle fra slottet. Hans lig blev overført til København, og den 19. juli blev han bisat fra Helliggejst af sin gamle præceptor, hovmester på hans udenlandsrejse fra 1594 og flere år frem i tiden, Hans Bang⁴⁰, og siden begravet i familiegravstedet i Veflinge kirke på Nordfyn.

Ottes ligprædiken fortæller, at han efter sin årelange udlandsrejse ville forsøge sig i »*Politiske Ingenieur oc Krigs sager*« og drog til Nederlandene. Der tjente han »*først paa den Spandiske side paa nogen tid, baade sit Spraag at øffue oc deris Krigs manere at forfare*«, senere – ligesom Henrik Gøye – under grev Mauritz. Han gik siden i tjeneste hos kurfyrsten af Brandenburg, men vendte tilbage til Danmark 16. maj 1611 for at kæm-

Tosterup, i Brahefamiliens eje fra det 15. århundrede til 1640; i tårnet til højre gjorde Tycho Brahe som sine første astronomiske observationer.

pe for sit eget land, thi »den weltallende Cicero hannem tilforne lært haffde, Ortus nostri partem, patriam sibi vindicare«⁴¹. Han blev skudt »aff it groff Stycke«, altså en kanonkugle, netop som han havde bedt Hs. Majestæt om at flytte sig, idet Han stod udækket. Gad vide om man fra slottet sigtede på Christian IV?

Hans Bang slutter sin levnedbeskrivelse med at fortælle om deres sidste samtale lige inden han drog til Kalmar, at da han [Hans Bang] »lod noget falde om denne tids Farlighed, besynderlig i Krigen ... suaret hand [Otte] met lyst paa sit Fransoisk: Bonne est la mort, que se presente/quand la vie nous est plaisante. Det er: Den Død er god oc kierkommen Giest/Som kommer naar lifuet er kierist oc best«.

Tønne Jørgensen Brahe

11. juni nåede Karl IX frem med en undsætningshær på 12.000 mand, omtrent det dobbelte af den danske hær. Det kom til kamp, og danskerne måtte trække sig tilbage, eller som Karl skrev til dronningen »Hvad Juthe Konungen ahnlangar, han packade sig dädan ... «⁴² – »Jutekonungen« eller Jydekongen var Karls lidet smigrende tilnavn til Christian IV.

Der var både døde og sårede i det slag; blandt de hårdt sårede var en vis Tønne Brahe til Tosterup, der blev skudt under slaget 12. juni og døde af sine sår 13. juni.

Han var søn af Axel Brahes lillebror Jørgen Brahe og Ingeborg Parsberg, født på Varberg slot 12. maj 1591. Ifølge sin ligprædiken⁴³ blev han forældreløs i en alder af ti, og en anden farbror, Steen Brahe til Bregentved, tog ham til sig og sørgede for hans uddannelse – han blev sendt til København til professor i teologi Cort Axelsen (Cunradus Aslucus), og blev der i fem år. Siden rejste han udenlands i nogle år, og da han kom tilbage, fik han »leveret ... hans Gaarde oc Gods [Tosterup i Skåne] vdi sin egen haand« og »haffuer sagt Kong.Maj. Tieniste, vdi Gaarden, for en Hoffsinder, met sex Heste«, og deltog følgelig i krigen. »Thi den 12. Junij sidst forleden, som der holtis en Skermyssel mod di Suenske, oc han da ... samme tid haffde affskut begge sine Pistoler, bleff hand skut aff Fienderne: oc er siden ... hastelig rent til Legren, oc derfra ført ind i Calmer By«. Selvom »Badskeren som strax bleff beskicket til hannem, haffuer giffuet god fortrøstning« døde han dagen efter og blev overført til Malmø og begravet fra S. Peders kirke der.

Krigens fortsatte forløb

Krigen fortsatte imidlertid. Der kom nye forsyninger af ammunition, og hovedslaget stod 17. juli, hvor Kalmar by først blev tabt, men siden genvundet. Slottet overgav sig 2. august. Karl IX, en ældre herre, udfordrede Christian IV til tvekamp og modtog herpå et svar, en studie i gennemført

kongelig uforskammethed, der som krone på hånen var dateret »*aff vortt slott Calmar*« 17/8⁴⁴. Karl IX døde få måneder senere, 30. oktober.

Der var i sommerens løb udbrudt en epidemi, kaldet »Kalmarsoten« eller »Jutesoten«, velsagtens alt efter hvilket parti man tilhørte. Den hærgede kraftigt og under »*Sommerfelttoget bortrev den langt flere, end Fjendens Kugler*« – præsten, der om søndagen 4. august havde holdt takkedagstjeneste og sunget »*Te Deum laudamus*« i slotskirken, døde dagen efter af denne sygdom⁴⁵.

Henrik Gøyes død

Det er nærliggende at tro, at det var denne sygdom, som i september lagde Henrik Gøye i sengen på Kalmar slot. Da han mærkede den stedse blive værre, begav han sig til Danmark »*Oc er den 25 dag Septembris til Vands hid til Byen [København] ankommen*«⁴⁶. Han sendte samme nat bud efter Birgitte, som straks trods »*denne hindis suage vilkaars oc Guds Naadige Bonds yderlig betyngelse*« – hun har været i 6./7. måned – drog til København og ankom kl.10 næste formiddag. Henrik kunne gerne »*en liden tid endnu met sin fromme dydige Frue, oc kiere wmyndige Børn sig haffue ynsket*«, men mærkede, at det gik mod enden og sendte kl. 2 bud efter præsten »*oc begierret om Gud hannem nu bortkaldede ... hand da maatte i den hellig Aands Kircke her sammesteds Nedsættis, som hans Velbyrdig Salig Broder oc Suoger Otte Brahe bleff nedsat. Oc at Jeg fordi hannem aff Guds Ord vilde trøste, oc met Christi Høyverdig Legems oc Blods deelactighed Bekreffte ...*« Hans dødsstund næste dag er rørende beskrevet af præsten: »*Som hans bedrøffuede hierte K.Frue oc gjorde knæfald neder for Sengen hoss hannem, der hand nu intet videre kunde tale met hinde, Seer hand til hinde, Oc til sidste Valet oc Bedrøffuelig gode Nat, klapper hinde ved Kinden, oc løffter sine Øyne oc Hænder op til Himmelen, Som hand vilde hinde met hans Effterleffuendis kiere smaa wmyndige Børn i den høye Himelske Allmæctigste Guds beskiermelse befalle*«. Hun blev »*for hindis Suaghed oc Amact*« ført ud – det har aldrig været sundt for gravide kvinder at se døde mennesker, fosteret løber stor risiko for at tage skade – og »*Sactmodelig oc sødelig hensoff*« Henrik Gøye 28. september i en alder af 49. 12. oktober blev han som ønsket begravet i Helliggejst af samme Hans Bang.

Enkestand – 1611-1619

Birgitte var nu i en alder af 34 enke med ni børn og det tiende på vej. De fire sønner blev sendt til opdragelse hos moster Sophie og onkel Holger på Rosenholm⁴⁷. »*Hendis døtter haffuer hun holt hiemme hoss sig self, til all Gudfrøctighed, stilhed oc tuctighed, oc stedse met slid holt dennem til alt hues de i fremtiden kunde haffue ære, gaffn oc berømmelse aff*«⁴⁸. Efter Birgittes død tog Holger og Sophie også de seks døtre til sig.

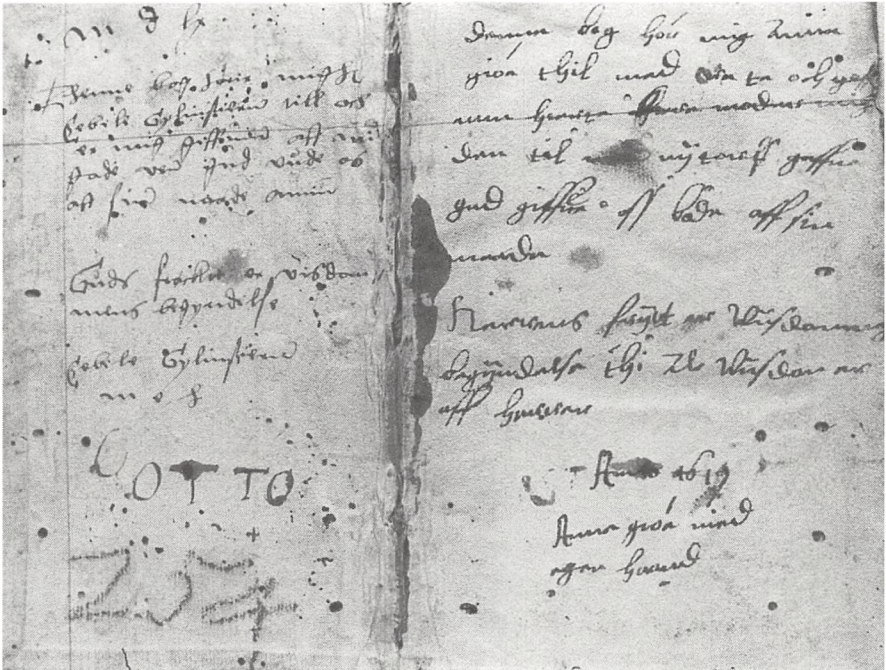
Om hendes enkestand, »den Salige Fruis idret i hendis leffnet«, ved Niels Foss ellers ikke andet at fortælle, end at hun var en kærlig mor, god mod sine tjenestefolk – omend det i vore demokratiske ører kan skurre lidt, at »dersom hun nogen der [i kirken] sagnede, vden billig Aarsage, er det icke aff gaaaet foruden fortørnelse: Men ocsaa vden Kircken, at de vdi hendis Huss oc tieniste skickeligen oc tilbørligen sig skulle forholde«. Men dog – »ocsaa i sin suag- hed forskreffuit dennem til sin Venner, at de icke skulle bliffue tienisteløse effter hendis affgang«. Videre at »Hun haffuer oc flitteligen holt sin kierligheds regel mod fattige Folck, oc icke allene dagligen bespiset saa mange som der komme for porten: Men end ocsaa betenckt fattige Hussarme, oc altid mod Vinteren tenckt i besønderlighed paa deris nød oc trang ... «

Birgittes død – 1619

Om 1619 hedder det, at »da haffuer i dette Aar den Salige Frue verit meget an- fectet met mange haarde anstød aff adskillige hitzige Siugdomme, huilcke hun dog omsier haffuer offuervundet. Men nu den anden oc tivende Augusti, er hun atter bleffuit meget Suag, oc Siugdommen formeret sig mere oc mere, oc omsier tuinget hende til sengs Tissdagen der effter, som vaar den 24 Augusti«. 27. august sendte hun en vogn efter præsten, og han fandt hende i selskab med hendes kusine Mette Lykke og hendes velbårne jomfruer og i en tilstand, »at ieg icke kunde holde mig for graad«. Hun kaldte sine børn og tjenestefolk og gav dem forladelse »Oc saa met sammenlagde hender sagde: Jeg kan aldrig fuldtacke Gud for bydige Børn oc bydige Folck. Oc saa sacteligen be- kiende, at hendis suaghed vaar lang større, end hun ville lade sig mercke med for sine Børn«. Hun »opregnet saa en Sententz aff Mester Jens Lauritzsons præ- dicken i Ottense, i huilcken hun sagde hannem at haffue lignet døden ved et bryl- lup, til huilcken mand kommer, somme tilige, somme silde, lige som mand er fer- dige til: Min salige Hussbond vaar før ferdig end ieg, oc ieg er nu paa Veyen ... « og til børnene: »Nu Børn lille, Jeg vil befale eder den som er mectig til at forsør- ge eder. Dernest min Brøder Holger Rosenkrantz, oc eders kiere modersøster Sophia Brahe, ieg veed at di icke forlade eder«. Derefter blev der sunget et par sal- mer og præsten læste det smukke profetikapitel, Esajas' det treoghalv- tredsinstyvende. »Der dette altsammen vaar skeed, sagde hun: Nu haffuer ieg adspurt Gud, nu vil ieg sende bud effter Docteren ... «

Hun lå nu syg i et par uger. »Oc der de fornomme mellem Onssdag oc Torss- dag, som vaare den 8 og 9 Septemb. ingen forhaabning til dette Liff ... saa er Velb. Jomfru Mette Lycke ganget til hende met disse ord: Hierte kiere Søster, troer du at Jesus haffuer forløst dig, oc vil være dig naadig. Der til suarede hun: Ja ieg troer det vist, oc er saa sagteligen met to suck, ved 3 slet om formiddag, hensof- fuit«. Hun blev begravet i St. Mortens i Næstved den 23. september.

Såvidt hendes biografi ifølge de trykte kilder.

Fra bog nr. 32: Sibylle Gyldenstjernes håndskrift: »m d lx

Thenne bog hörir migh Cebile Gylinstiern till och er mig giffuen aff min gode ven gud vnde os aff sin naade amin.

Guds fröcktu er visdommens begyndilse.

Cebile Gylinstiern m[ed] e[gen] h[aa]nd»

»OTTO« [ukendt].

254 [Karen Brahes håndskrift]

Højre blad:

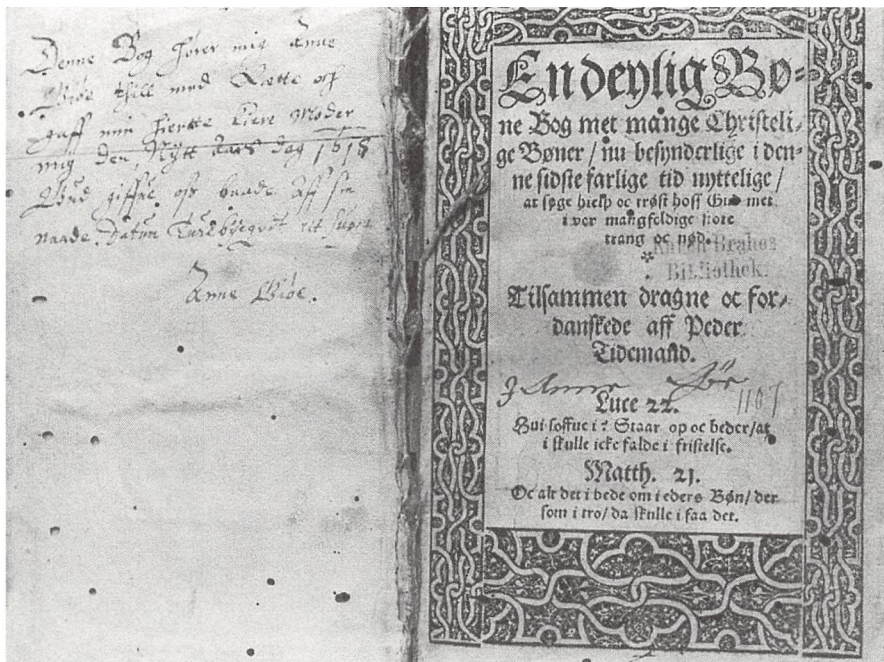
»denne bog hör mig Anne giøe thil med rete och gaff min hierte kiere moder mig den til .. nytaars gaffue gud giffue oss bode aff sin naade.

Herrns fryct er Wiisdommens begyndelse thi Al Wiisdom er aff Herren.

Anno 1619. Anne giøe med egen haand«

Biografioplysninger i bøgerne

Her kan bogsamlingen træde til med supplerende oplysninger om Birgittes liv, idet hun – som tidligere nævnt – var flink til i bøgerne at fortælle hvor, hvornår og af hvem hun havde fået den pågældende bog, omend »med en meget vanskelig læselig Haand«⁴⁹. Dertil kommer, at to tredjedele af samlingen har hun fået mellem 1611 og 1619, således at det er muligt at følge hende i omgang med familie og venner gennem disse år,

Versosiden af foregående blad: »Denne Bog hører mig Anne Giøe thill med Rætte och gaff min hiertte kiere Moder mig den. Nytt Aars dag, 1619 Gud giffue oss baade aff sin naade. Datum Turebyegardt ut supra. Anne Giøe«. På titelbladet ses Anne Gøyes »voksne« autograf.

hvorom hendes ligprædiken ellers ikke har noget videre at berette. Endelig kan de efterfølgende ejertilskrifter bidrage til at fortælle den pågældende bogs historie frem til Karen Brahe selv.

1589-1610

Fra tiden før Birgittes ægteskab 1598 stammer to bøger, der begge må siges at være af opdragende karakter.

Den første bog, **bog nr. 1** i samlingen har Birgitte fået af sin mormor, Ide Truidsdatter Ulfstand, mens hun boede hos sin møster Margrethe Gøye, Erik Lykkes til Skovgaard. Det var i 1589, hvor Birgitte var en pige på en 12-13 år, og der er da også tale om en (slags) børnebog, nemlig en fra tysk oversat prædikensamling for børn til første halvdel af kirkeåret. Der var tale om en gave, som her blev givet videre, idet Ide Ulfstand havde fået den af Ide Mogensdatter Gøye, Otte Rosenkrantz' til Næsbyholm.

Bog nr. 2 er et arvestykke fra hendes mor, Mette Gøye, der var død al-

lerede i 1584, »fra mit 8 Aar, der min Moder mig frafald«⁵⁰, og Birgitte har fået den i 1592 af moster Margrethe, mens hun stadig var i huset der. Man kan forestille sig, at Margrethe har arvet sin søster, eventuelt med henblik på Birgitte, der jo på sin mors opfordring var kommet til Margrethe Gøye og Erik Lykke. Der er tale om en katekismus, Melancthons »Manual ... i huilcken den rette Christelig Lerdoms ... Artickle forklaris«, Rostock 1558, som Birgitte måske fik i forbindelse med datidens form for konfirmation – de unge skulle høres i deres kristendomskundskab, inden de første gang gik til alters. Mette Gøye selv havde fået bogen 4. oktober 1566 af en vis Peder Torkildsen (den lokale præst? – det har ikke været mig muligt at identificere ham). Mette Gøyes fødselsår er ukendt, men det må være før 1554, da hendes far døde. Der kan således godt være tale om hendes egen konfirmationskatekismus, som hun således har givet videre til sin ældste datter.

På tidspunktet for Mette Gøyes død havde moster Margrethes mand Erik Lykke Odensegaard i forlening, hvilket ikke var fjernt fra Axel Brahes residens Rugaard. Denne forlening varede frem til 1585, hvorefter han de sidste år af sit liv hengav sig til driften af sin private ejendom, hovedgårdene Skovgaard og Rygaard i Nørager sogn på Djursland. Efter Erik Lykkes død kom Birgitte 1594 i huset hos mormor Ide Ulfstand, formodentlig på Skersø ved Æbeltoft.

Der er nu et hul i bogrækken frem til nogle år efter ægteskabets indgåelse. **Bog nr 3**, en gave fra svigermor, er så til gengæld et virkeligt familieklenodie, idet Sibylle havde fået den fra sin svigermor, Eline Hennikesdatter Godov, Eskild Gøyes til Gisselfeld. Han døde i 1533. Om Eline vides ikke andet, end hun var levende endnu i 1551. Sibylle kom ind i familien 1558, men det er ikke muligt at se, hvornår hun har fået bogen, hun nævner blot »salig fru Ellenne her Henrick Gødis«, så det er efter Elines død. Ialfald har Birgitte på et besøg hos svigermor i Næstved, »Næste« 1601, fået bogen som gave, men desværre uden angivelse af dato⁵¹.

Til Kristi Himmelfart, 21. maj samme år 1601 finder vi dem hjemme på Skørringe på Nordfalster, Henriks fædrene gods, hvor de slog sig ned efter brylluppet. Denne dag forærer Henrik sin hustru **bog nr. 4**, en trøstebog mod døden. Der er nok også her tale om en »genbrugsgave«; bogen er udkommet 1593 og er formodentlig nogenlunde samtidigt indbundet, da man vel næppe meget senere, og slet ikke efter kroningen 1596 ville smykke et bogbind med barneportræt af Christian IV samt hans prinsemonogram. Et bud på årsagen til denne gave kunne være mormor Ide Ulfstands død – året er ukendt, men ligger indenfor perioden 1599-1604.

1603 i september er Birgitte og Henrik taget ud at rejse, måske skulle

de på familiebesøg på Rosenholm. De har gjort ophold i Aarhus, »Aars«, hvor Henrik 25. september forærer Birgitte **bog nr. 5**. Der er tale om en af tidens populære håndbøger, Hans Christensen Bartschers Lægebog fra 1596, iøvrigt bundet sammen med hans bog om »kolde Siuge« [malaria?] fra samme år⁵². Birgitte havde otte måneder tidligere født sit fjerde barn og var nu halvgående med det femte, så hvem kunne ikke ønske sig en lægebog?

1604 flyttede familien efter mageskifte fra Skørringe til Turebygaard, og 1605 i marts har de besøg af svigermor, som her 7. marts forærer Birgitte **bog nr. 6**. Det kunne måske passe med, at Birgitte har ligget i barselsseng efter fødslen af sønnen Mogens, som Adelsårbogen opfører som født på et ukendt tidspunkt mellem Otte (14/2-1604) og Ide (7/1-1606); han døde som ungt menneske i Tyskland 1626. Der er tale om en samindbinding af en samling bibelsprog fra 1563 og en bønnebog fra 1556.

2 år senere, 1607, er de begge på Turebygaard, hvor Henrik 13. maj forærer Birgitte **bog nr. 7**, den nyeste udgave af De fem Mosebøger. Samme år og sted, »*turrebygaard 1607*« – men uden datoangivelse – gav han hende også **bog nr. 8**, Johannes Carions Verdenshistorie fra de ældste tider. Igen er der tale om en ældre udgivelse, den er fra 1595, men formodentlig anskaffet og i al fald indbundet til lejligheden, idet bogbindet bærer Henriks initialer og årstallet 1607. Det er en bog, som Birgitte har hentet frem flere gange, idet titelbladet bærer hendes navn »*berette brahe*« med tilskriften »*salig hendreck Giøes*«, hvilket er tilføjet efter hans død 28. september 1611. Der kan her være tale om en bog, som hun kendte i forvejen, men ikke selv ejede, idet Karen Brahes Bibliotek rummer et eksemplar af førsteudgaven, oversat af Jon Turson, Wittenberg 1554, der har tilhørt Birgittes mor Mette Gøye og er gået videre til Birgittes søster Sophie – og så har Birgitte fået den nye, af Melanchthon forbedrede andenudgave.

Igen er der tidsmæssigt et hul i bogrækken, denne gang på lige ved tre år. I foråret 1610 finder man Birgitte i København, hvor hun har mødt sin søster Sophie, der ved den lejlighed forærede hende **bog nr. 9**, en ligprædiken over Sophie og Holgers yngste datter Ide Holgersdatter Rosenkrantz, der var død året forinden, 5. februar 1609. Bogens dedikation til moderen Sophie er dateret »*Screffuit paa Rosenholm den 22. Martij 1609 huilcken dag for tre Aar siden vaar salig Jomfru Ide Rosenkrantzis Holgers Daatters Fødsels dag*«. Om Sophie har foræret Birgitte bogen til minde om begravelsen eller netop fordi hun ikke var med til begravelsen, er det ikke til at afgøre; det er under alle omstændigheder den sørgelige historie om den høje børnedødelighed, der ramte høj som lav – måske netop med Birgitte og Henrik som en mulig undtagelse.

Ide Holgersdatter Rosenkrantz

Med prædikentekst fra Marcus 5, 37-39, »*pigen er icke død, men hun soffuer*« fortæller Rosenholms præst, Jens Zeuthen, at »*Huad hendes Siugdøm anlanger, vaar hun i begyndelsen frisk og smuck ...*« 18 uger gammel fik hun tænder og ved etårsalderen »*gick hun oc kunde icke lettelig trettis*« og led af vokseværk. »*Vaar dog ellers altid smuck paa fode indtil for it Aar siden paa dette lag, da begynte hun at sacte sig oc gad icke løbit om at læge met sin kiere Broder Gunde ... hun gad da icke saa gaait til Kircke met hannem, som det vaar deris meste Læg, at de gick bag en Stoel i Stuffuen, oc sagde de da vaare i Kircke*«. Til pinse 1608 blev hun lagt i seng med ophovnede knæ og siden »*lode sig nogle gule oc blaa Pletter paa Beenit tilsiuene, saa mand kunde kiende at det vaar Skørbug*«⁵³. Endvidere var der på egnen »*en skadelig Suindesoet*«, som hun blev ramt af. Hun fandt sig i sit sengeleje med ordene »*Nu vil ieg legge mig til at soffue i Jesus Naffn*« indtil hun »*sact oc stille hensoff ...den 5. Februari, der klocken kunde være ved halffgaaed elleff formiddag*«. Hun var det tredje barn af fem, som Holger og Sophie mistede⁵⁴.

Samme år 1610, om sommeren, finder vi atter familien hjemme på Tureby, hvor Birgitte 17. juli kommer i besiddelse af **bog nr. 10**, Anders Sørensens Vedels udlægning af salme 90 og samme forfatters passionshistorie, to selvstændige bøger. Igen er der tale om ældre udgivelser, 1593 og 1592 respektive, der her findes i samindbinding, bog nr. 10. Der er måske tale om en gave fra hendes mand – bogbindet, der må være lavet til lejligheden, bærer ialfald begges initialer, HG på forsiden og BB på bagsiden samt årstallet 1610.

Senere samme år er hun atter i København, hvor hun 17. november får en gave, **bog nr. 11**, »*aff en aff Minne gode venner*« – desværre fortæller hun ikke hvem det er, men vedkommende har haft sans for det nyeste nye. Der er tale om genoptrykket fra samme år 1610 af Anders Sørensen Vedels Saxooversættelse fra 1575. Bogen er yderligere interessant ved, at der bagi er indbundet et håndskrift på fyrré blade, der utvivlsomt har været der siden Birgittes tid, idet det sorte pragtbind tydeligvis er samtidigt med gaven – Birgitte har skrevet sit navn og dato foran på indersiden af bindet.

Disse fyrré blade, der er af papir med samme vandmærke som det bogen er trykt på, indeholder – kalligraferet af samme smukke letlæselige hånd – to skrifter⁵⁵. Det første er en afskrift af de danske vers skrevet til Frederik II's Kronborgtapeter, der var en afbildning af samtlige danske konger begyndende med kong Dan, der (ifølge den trykte udgave) regerede 1050 f.Kr. Det andet er en fængslende beretning om de danskes vej til ros og magt i det store udland i de hedengangne tider, fordi »*Dette skall mand vide som Isidorus skriffuer, att vnder Danske Mends*

Naffn oc gierninger forstais oc befattis Schytter, Giødinge [goter], Huneher, Wandeler, oc flere ...»; at den romerske kejser Aurelian var »en hedenske Mand oc føder j Ribe vdi Danmark« og til afslutning »Huorlunde Wdgiert Danske Vandt Indieland Som aldrig førre eller siden Vundet Waar«⁵⁶.

Versene er skrevet af Iver Bertelsen, en interessant personlighed, der bl.a. blev sat i fængsel for vranglære, men forstod at tale sin sag så godt for Frederik II, der kom forbi på jagt, at han blev løsladt og sidenhen fik bestilling på de omtalte danske vers, som kongen dog »af Hensyn til de allestedfra tilstrømmende Gæster lod overføre fra Dansk til Tysk«⁵⁷.

Igen er der tale om noget, der udvikler sig til et familieklenodie, idet næste ejer er »J. Anne Gøe Fru Birgite brahis datter«, og endelig bliver »Karen Brahe Fr. Biergite Braheis barnebarnsbaren bogens Ejere 1715«.

1611-1612

Det sorgens år 1611 har i flere henseender sat sig spor på bogreolen. Det er i det år – og det efterfølgende – at der tilgår flest »nye« bøger til samlingen, nemlig fire stykker hvert år.

Som tidligere nævnt var Henrik og Birgitte »*rejst af landet*«⁵⁸ i begyndelsen af 1611, hvor Sibylle blev syg på Turebygaard, døde i Næstved og sluttelig blev begravet 26. marts i St. Mortens sammesteds. De har naturligvis deltaget i begravelsen – i Sibylles ligprædiken (bog nr. 41) er den trykte dedikation rettet til dem begge og dateret »*Aff S. Mortens Prestegaard vdi nestuidt den 3. April Ann. 1611*«, og det er sandsynligvis dem, der har foranstaltet og bekostet udgivelsen. Altså må Henrik og Birgitte allerede umiddelbart efter begravelsen have indgået aftale med præsten om at foranstalte en udgivelse af denne prædiken, siden dedikationen til dem begge er dateret kun otte dage senere. Den københavnske bogtrykker Henrik Waldkirch har imidlertid først fået tid til at trykke den i løbet af 1612, der er angivet som trykkeår på titelbladet⁵⁹.

Jeg tror, at Birgitte som arv efter sin svigermor har fået hendes bøger. Der findes to bøger med tilskriften »*berette brade hendreck giøes bog 1611*«, der begge har tilhørt Sibylle (**bog nr. 12 og 14**). Tilskriften betyder, at hun har fået dem før Henriks død 28. september samme år.

Der er tale om en ligprædiken (**bog nr. 12**) over rigsråd Holger Ottesen Rosenkrantz til Boller, 1517-1575, som Sibylle havde fået af afdødes hustru, »*sin farbroder datter karein gyllenstjerne*« (1544-1613), »*till en hukomelse att lesse effter mijn sallige hosbond*«. Noget kunne tyde på, at Sibylle måske ikke havde været med til begravelsen. Karen var datter af Sibylles farbror Christoffer (død 1562) og blev i sin enkestand en myndig og stridbar dame, der blandt meget andet med urette blev indviklet i en ubehagelig trolddomssag, der bragte adskillige hekse på bålet⁶⁰.

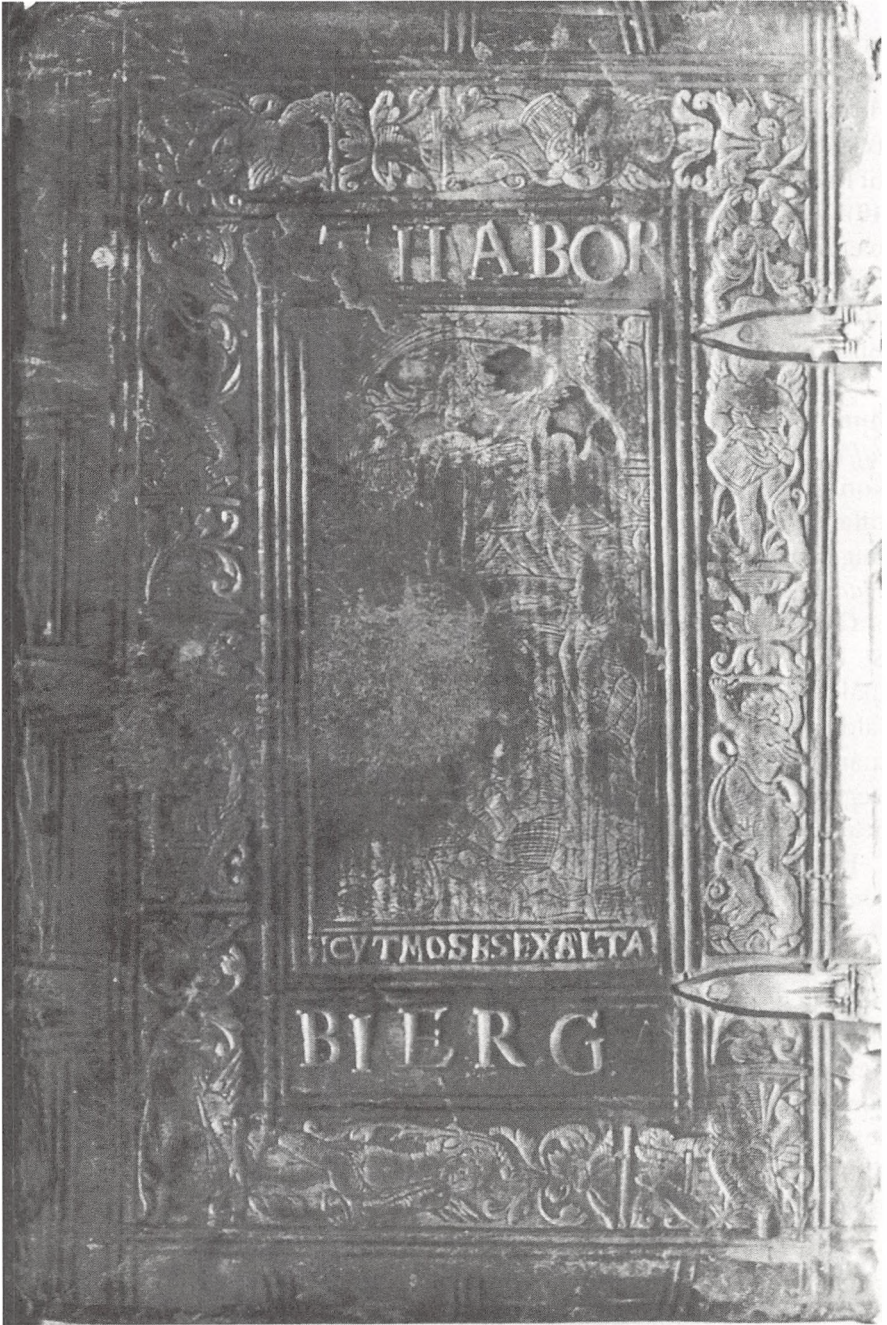
Krigstummelen, der hørtes som underlægningsmusik ved Sibylles begravelse, og de deraf følgende dødsfald og begravelser i familien har nok forhindret Birgitte i at dyrke sine arvede boglige interesser. Der findes yderligere en række bøger, der bærer Sibylles ejernavn, men hvor Birgittes noter ikke er af det sædvanlige omfang, idet de begrænser sig til hendes navnetræk – eller slet ikke findes (**bog nr. 32, 35, 36, 38, 39 og 40**). De kan henregnes til arvemassen efter Sibylle, idet to, nr. 35 og 36, bærer Birgittes navnetræk med tilskriften »salig hendreck giøes«, hvilket daterer dem til efter 28. september 1611, men uden nærmere angivelse af tid eller sted⁶¹, og een af dem uden navn, nr. 32, bevisligt har tilhørt Birgitte, idet hun forærer den videre til Anne Gøye⁶².

St. Hansaften, 23. juni 1611, har hun dog haft tid til at fejre, idet der findes en bog, **bog nr. 13**, med oplysning om, at hun har fået den af »en aff mine gode venner ... datom søde sant hans afften 1611«. Da hun overalt konsekvent angiver et stednavn efter sit »datom«, må det vel også være tilfældet her, således at »søde« må være et sådant, men det har ikke været mig muligt at give et bud på hvor eller hvad. Bogen er en »Tractat, om Had oc Affuind«, København 1575.

Ganske vist var både hendes bror Otte og fætter Tønne dræbt inden St. Hans 1611, som nævnt henholdsvis 31. maj og 13. juni, men spørgsmålet er, hvor hurtigt nyheden herom er nået frem. Ligene var i hvert fald ganske længe undervejs, for begravelserne fandt først sted i juli måned. Det virker sandsynligt, at hun har deltaget i sin bror krigsheltens begravelse i København 19. juli, og hun har bevisligt været til Tønnes begravelse i Malmø 29. juli.

Beviset herfor er »**bog**« **nr. 15**, »En sørgelig klage ...«, der består af 6 uindbundne blade. Indholdet er – ifølge titelbladet – klagevers, først skrevet på latin af Cort Axelsen, siden oversat til dansk af Christian Torckelssøn Bruse. Titelbladet nævner datoen for Tønnes død såvel som for hans begravelse, men der er ikke noget trykkeår. Imidlertid findes tilskriften »berrette brade H[enrik] G[øyes]«, som altså er skrevet før 28. september. Det er i det hele taget et noget sjuksket tryk, det midterste blad er vendt forkert, og jeg opfatter det som et lejlighedsprodukt til begravelsen. De latinske vers er ikke overleverede, og de danske kendes kun i dette samme tryk, altså et unikum, hvilket også kunne tyde på brug-og-smid-væk-tryk.

Cort Axelsen [Cunradus Aslacus] var født 1564 i Bergen, blev immatrikuleret 1584 ved universitetet i København og var 1590-93 i tjeneste som famulus hos Tycho Brahe på Hven. Herefter rejste han udenlands som mentor for Jens Sparre og (en anden) Otte Brahe (til Næsbyholm). Sidstnævnte var søn af Steen Brahe til Bregentved, som påtog sig ansva-

Til illustration af de mange smukke og velbevarede bogbind i Birgittes samling er valgt bog nr. 35, samindbindingen af Peder Palladius' to prædikener over dels forklarelsen på

Tabor, dels om »St. Peders skib«, fra 1555 og 1554. Gengivelserne er tæt på naturlig størrelse (originalens mål er 15,2 x 10 cm.).

ret for den lille forældreløse Tønne som tidligere nævnt i 1601 – og sendte ham ind til (nu) professor ved Universitetet Cort Axelsen, hvor han var i fem år, så forfatteren har kendt afdøde ganske godt, selvom versene dog ikke kan betegnes som videre personlige. Oversætteren, Christian Bruse, var født i Norge ca. 1573, tog magistergraden 1612 og blev rektor i Bergen 1614, og så taber man ethvert videre spor af ham⁶³.

Efter Henriks død og begravelse i oktober 1611 må Birgitte have følt det forfærdelig tomt og ensomt. Mand og svigermor var døde, og hendes far sad som generalguvernør i Skåne sammen med Anders Bille. Hun har tilsyneladende holdt oprigtigt både af sin mand og af sin svigermor; de omtales i bøgerne som henholdsvis »*min hierte aller kierreste mandt*« og »*min hierte kierre moder*« – det er ganske vist standardvendinger, men dog sat på papiret et sted, hvor man kunne forvente, at folk mener, hvad de skriver.

Under alle omstændigheder tilbringer hun en pæn del af året 1612 på farten. I maj måned, formodentlig til Kristi Himmelfart 21. maj, er hun på besøg hos søster Sophie og svoger Holger Rosenkrantz på Rosenholm – de fire sønner var jo efter Henriks død sendt hertil – hvor Holger 16. maj forærer hende **bog nr. 16**, en ligprædiken over Anne Rosenkrantz, der var datter af den Otte Christoffer Rosenkrantz, der senere, 1621, døde som aldeles insolvent. Han igen var søn af ovennævnte Holger Rosenkrantz til Boller (bog nr. 12), der var bror til Holger den Lærdes far Jørgen, således at der er tale om en ligprædiken over Holger Jørgensen den Lærdes fætters datter⁶⁴. Hun var født 18. juni 1593 og blev begravet 10. januar 1610, og dette eksemplar er indbundet, formodentlig af Otte Christoffer selv, idet det bærer hans initialer O C R samt årstallet 1611 – der er måske tale om et eksemplar, som Holger personlig har fået af sin fætter, og fundet så meget trøst i, at han har givet den videre til een, der havde brug derfor.

Den omtalte ligprædiken (bog nr. 16) er bygget på et sted i Syrachs bog, 41, 5-7, og et par dage senere samme år, nemlig »*vor heris hemell fer afften*« 20. maj får Birgitte i Aarhus, »*aars*«, **bog nr. 17**, Niels Lauridsen Arctanders udlæggelse af Syrachs bog fra 1586 med undertitlen »*huorledis it Christet Menniske, skal skicke sig vdi sin Siugdom, oc all anden Nød oc modgang ...*« Det ligner en anskaffelse, der er umiddelbart inspireret af bog nr. 16, og ydermere en anskaffelse, som hun selv har foretaget, idet der i tilskriften ikke er noget givernavn på det sted, hvor dette normalt findes.

Senere samme år 1612 i august er hun på familiebesøg hos sin farbror Steen på Bregentved, det sted, hvor hendes unge fætter Tønne var vokset op⁶⁵. Efter begravelsen året før var hans ligprædiken blevet trykt og

Portræt af »Sten Brahe til Knudstrup, hans Alder 64½ Aar«, det vil sige sommeren 1612 – han var født 21/12-1547 – samt hans 3. hustru Sophie Rostrup (død 1632). Portrættet er altså samtidigt med Birgittes besøg på Bregentved i sommeren 1612, hvor hun 30. august fik bog nr. 18. (Gengivet med venlig tilladelse fra Det nationalhistoriske Museum på Frederiksborg Slot).

udgivet, formodentlig bekostet af Steen Brahe – eller af boet, idet den er dediceret til alle de levende Braher af den generation som »*Venner og Arffuinge*« – og det er denne, **bog nr. 18**, som Steen forærer sin niece 30. august. Hun havde jo været til begravelsen.

Til Allehelgensaften, 30. oktober, er Birgitte hjemme igen og får denne gang selv besøg af familien fra Rosenholm, og Holger har en værtindegave med i form af **bog nr. 19**, Niels Mikkelsen Aalborgs udlæggelse af Johannes' åbenbaring, en nyudgivelse fra 1611.

1613-1619

Birgitte bliver tilsyneladende hjemme til jul og i al fald til nytår 1613, hvor hun forærer sin lille datter Anne **bog nr. 41**, Jens Krummerups ligprædiken over Sibylle Gyldenstjerne. Som tidligere nævnt må Henrik og Birgitte i umiddelbar forlængelse af begravelsen have indgået aftale med præsten om at foranstalte en udgivelse af denne prædiken, der imidlertid først blev trykt af Henrik Waldkirch i løbet af 1612, der er an-

givet som trykkeår på titelbladet. Ikke desto mindre må Birgitte have haft tillid til ham, siden hun – da hun ligeledes ønskede sin mands ligprædiken trykt – atter henvendte sig hos ham. Også den ligprædiken har hun foræret Anne, **bog nr. 42**. Den har ikke noget trykkeår, men må formodes færdig ikke så længe derefter, idet ejertilskriften »*anne giøes bog*« er med Birgittes håndskrift, ganske lig den i bog nr. 41 og altså før Anne selv kunne skrive sit navn, hvad hun kunne med smuk skrift til nytår 1619⁶⁶. Måske alle børnene har fået hver sine eksemplarer af farmors og fars ligprædikener, efterhånden som de udkom.

Senere i 1613 er Birgitte atter på familiebesøg i Jylland, denne gang hos faster Margrethe Brahe, Christen Scheels, på Ulstrup i Sdr.Vinge sogn, Viborg amt. Faster forærer hende 7. november **bog nr. 20**, »*Trøst och Husualelse aff Guds ord, for siuglige Dannequinder oc Barselquinder*«, oversat af Rasmus Hansen Reravius 1577. Da faster var født 1551, må hun på dette tidspunkt formodes at have været en af de sygelige dannekvinder, og hun dør da også året efter, i 1614.

Sommeren derefter 1614 er Birgitte atter hjemme på Turebygaard, hvor hun får besøg af sin kusine Mette Lykke, datter af moster Margrethe og Erik Lykke til Skovgaard, hvor Birgitte havde tilbragt en del af sin barndom. Kusinerne har tilsyneladende stået i et nært forhold til hinanden trods nogle års aldersforskel, idet Erik og Margrethe først blev gift i juli 1578 – vi genfinder Mette Lykke fem år senere 1619 ved Birgittes dødsleje. Her i 1614 er hun altså på sommerferie hos kusine Birgitte, hvem hun 8. juli forærer **bog nr. 21**, »*En ganske herlig Trøste Bog ...*«, Rostock 1581, forfattet af en Jens Andersen. Om ham ved man intet andet, end at han »*var 1549 Sognepræst i Idestrup paa Falster, hvor han døde rimeligvis 1582*«, og iøvrigt fejlagtigt bliver kaldt Hans i Wibergs Præstehistorie⁶⁷.

Jens Andersen har dediceret sin bog til Jens Falster til Korselitze, og dette eksemplar er også passeret gennem sidstnævntes hænder, idet bindet bærer hans initialer og årstallet 1581, og på indersiden af bindet står »*1581. Thenne bogh hør myn kiere Søster Syssell falster thiill Aff rette. Jens Falster egind haandtt*«, og Sidsel har da også skrevet sit navn året efter. Bogens vej ind i familien kan måske forklares således: Da Jens Falster døde som den sidste mand i slægten i 1600, overgik Korselitze i Birgittes far Axel Brahes eje frem til 1603, hvor han mageskiftede til kronen, og det gik ind i Enkedronningens livgeding⁶⁸. Ud fra en betragtning om, at man ikke skal give kongen mere end hvad kongens er, har man formodentlig medtaget inventaret, tidligere ejeres efterladenskaber inklusive, og en sådan bog kunne vel være en glimrende gave til ens forhenværende svigerinde eller dennes datter – der så har foræret den videre til giverens datter. Bogen er forresten et unikum, og forfatteren kendes kun for denne ene bog.

Et par uger senere tager Birgitte til København, hvor hun 20. juli anskaffer sig **bog nr. 22**, og det har måske været et længere ophold, for 3. oktober sammesteds og samme år erhverver hun **bog nr. 23**, Jødernes historie fra Samuel til Det babyloniske Fængsel af Christen Madsen, København 1609.

Året efter, 1615, er hun igen på familiebesøg, denne gang i det nordvestlige Sjælland. 19. november 1615 får hun **bog nr. 24**, en prædikensamling, af »*min hulle og gode ven Jomfru karen rudt knuds dater*« på Vedbygaard ved Ruds Vedby. Karen var datter af Sibylles søster Hildeborg, født ca. 1555, der efter at være opdraget hos Sibylle i 26 år i 1590 giftede sig med Knud Rud til Vedbygaard (1554-1615). Karens fødselsår er ukendt, men i 1618 blev hun 3. juni gift med Birgittes fætter, een af farbror Steens sønner, ovennævnte Ote Brahe til Næsbyholm (1578-1651) – og fjorten dage senere, 17. juni døde hun. Det var Ottes andet ægteskab, og året efter giftede han sig igen med Anne Bild, der overlevede ham⁶⁹.

Efter Kalmarkrigen kom Axel Brahe hjem fra Sverige og passede sin bestilling som lensmand på Dalum Kloster, hvad han havde været siden 1602, og her finder vi Birgitte 1. august 1616, hvor hun får **bog nr. 25**, Davids syv pønitiesalmer udlagt af Niels Lauridsen Arctander, Lübeck 1605⁷⁰. Hun sad altså ved sin fars dødsleje – han døde 14. august og blev bisat 29. august fra St. Knuds kirke i Odense og begravet i Veflinge⁷¹ – og læste Davids Salmer, hvilket har gjort indtryk på hende. På indersiden af bindet er der skrevet af datteren Mette: »*denne bog leste min s[alige] moder sidst vdi oc var en aff hinds dalig handbøger*«⁷², så til den tidligere beskrivelse af Birgittes eget dødsleje hører et natbord med denne bog ovenpå.

Hun får yderligere en bog i 1616 og een i 1617, men uden nærmere angivelse af tid eller sted (**bog nr. 26 og 27**). Først i slutningen af 1617 er der et fast holdepunkt, nemlig **bog nr. 28**, som hun har skrevet navn i 22. november på Turebygaard, tilsyneladende en bog hun selv har anskaffet sig, nemlig Poul Jensen Koldings reformationshistorie, en nyudgivelse fra 1614.

Birgitte bliver på Turebygaard, for 21. december 1617 får hun en gave af sin datter Mette, **bog nr. 29**. Man gav på den tid ikke julegaver, men nytårgaver, som f.eks. bog nr. 32 og 41, men hvis Karen Brahes tidligere nævnte rettelse i ligprædikenen af fødselsdagen til 18. december er korrekt, kunne der være tale om en fødselsdagsgave. Igen er der tale om en ny udgivelse fra året før, og Mette har måske nået at læse den først, for hun har skrevet sit navn i den⁷³.

Et halvt års tid senere er hun atter på familiebesøg hos farbror Steen på Bregentved. Han forærer hende 2. maj 1618 **bog nr. 30**, »*It Gudfryctigt Menniskis Christelig betænckende vdi Siugdøm oc Dødsnøt ...*«, en ny bog fra

året forinden. Hun har måske været der i forbindelse med forberedelser til det føromtalte bryllup mellem Steens søn Otte og »svigerkusinen« Karen Rud, der stod i Køge 3. juni 1618. Om årsagen til gaven har været hendes egen spirende sygdom eller den, der lagde den vordende brud i graven fjorten dage efter brylluppet, (hvis hun altså ikke døde ved et uheld), eller blot tidens vanlige pegefinger »*memento mori*«, er ikke til at afgøre.

På et tidspunkt i 1618 får – eller anskaffer – Birgitte ligeledes **bog nr. 31** »*Speculum miseræ humanæ Det er, Menniskens wselheds speyel*«, men uden at melde noget om hvor, hvornår eller eventuelt af hvem.

1618 bliver til 1619, og der gives nytårsgaver. Birgitte forærer sin datter Anne, der var fyldt ni år et par uger forinden, **bog nr. 32**, »*En deylig Bøne Bog met mange Christelige Bøner*«, København 1563. Det er een af de bøger, der har hørt til den mulige arv efter Sibylle Gyldenstjerne, som har fået den – ifølge sin egen tilskrift – i 1560. Det er en pragtfuld bog, hvert blad er med træskårne rammer og der er træsnit i teksten, en virkelig smuk gave. Lille Anne har benyttet lejligheden til at lave lidt skrivelser, idet hun to gange har skrevet sit navn og omstændighederne ved gaven, een gang i kladde, måske efter diktat, og een gang smukt kalligraferet med lidt latin, »*datum ut supra*«, til at sætte kulør på. Anne har været så glad for sin bog, at hun også har skrevet sine initialer på siderne.

Med **bog nr. 33** træffer vi Birgitte for sidste gang i levende live. Hendes ligprædiken fortæller, at hun hele året 1619 havde været plaget af forskellige sygdomme, og hun har nok selv mærket, hvilken vej det gik. Bogen kunne tyde på det. Der er igen tale om en gave til Anne Gøye, som denne har fået 11. februar 1619, og titlen, »*Manuale De Praeparatione Ad Mortem. Det er: En Skøn oc meget nyttelig Betractelse, Ideligen at betencke, huorledis it Menniske skal Christeligen leffue, oc Saligen dø*«, København 1613, mere end antyder, at hun selv er klar over, hvor det bærer hen. Ganske vist er det en tid, der havde en anden opfattelse af, hvad der var god og opbyggelig læsning for mindre børn, men en regulær trøstebog mod døden giver man vel ikke et niårs pigebarn uden skellig grund. Både mor og datter har på dagen skrevet navn heri.

Andre bøger efter 1611

Derudover er der en række bøger, der har tilhørt Birgitte, men ikke kan tid- eller stedfæstes nærmere end efter 1611. **Bog nr. 34** er en katekismus fra 1531, oversat af Christiern Pedersen, som hun tilsyneladende har fået direkte. **Bog nr. 35** er to bøger i samindbinding, nemlig to prædikener af Peder Palladius, og den har oprindeligt tilhørt Sibylle. **Bog nr. 36** har lige-

ledes tilhørt Sibylle; det er ligprædikenen over hendes far, rigsråd Mogens Gyldenstjerne, der blev begravet i København 6. marts 1570, og Sibylle har fået den med dedikation fra forfatteren Niels Hemmingsen.

Interessant er **bog nr. 37**, »*Confessio Christiana ...*«, Braunsberg 1605, forfattet af en vis Laurids Nielsen, bedre kendt som »Kloster-Lasse«. Han er et spændende bekendtskab. Han blev født i Oslo 1538/39 og kom på Vor Frue skole i København, men aldrig på universitetet. Derimod rejste han til det katolske universitet i Löwen, hvor han opholdt sig i mange år. Han konverterede til katolicismen i 1563, blev optaget i Jesuitersamfundet 1564 og sluttelig præsteviet 1565. 1576 blev han sendt til Sverige for at missionere, men det mislykkedes, og 1580 blev han udvist. 1606 var han i Danmark for at propagandere, og ved den lejlighed overrakte han Christian IV »*Confessio*«, som først var udkommet på latin 1604 og senere oversat til dansk 1605. På indersiden af bindet har Karen Brahe ikke uden en vis humor noteret »*Horledes denne bog blev af C4 andtagen og Autors løn derfor fiendis udi Conradj Al.historiske beskrivelse⁷⁴ under det bogstaf Fii*« – Autors løn var en omgående udvisning af landet og bogen blev forbudt. Laurids Nielsen døde i 1622 i Lithauen.

Arven efter Sibylle

De sidste tre bøger i samlingen, **bog nr. 38, 39 og 40**, har alle tilhørt Sibylle og er – formoder jeg – forblevet i familiens eje som tidligere beskrevet. **Bog nr. 38**, Peder Parvus' oversættelse af Corvinus' huspostil, Roskilde 1539, er et arvestykke fra Sibylles svigermor Eline Godov, og er siden overgået i Anne Gøyes eje. **Bog nr. 39** er en ligprædiken over Henning Sparre, begravet 7. oktober 1593, og den blev foræret Sibylle af en Anne Sparre. Der er sandsynligvis tale om noget familie til Sibylle, hendes mor hed Anne Mouridsdatter Sparre, død 1564.

Endelig er den sidste bog i samlingen og den eneste tyske, **bog nr. 40**, Luthers Geistliche Lieder, Leipzig 1552, som Sibylle fik 1570 »*till skiffte eftier min kere salig fadir her Magnus Gylinstierne*«, der var død 1569. Det er et virkeligt pragtstykke, samtlige sider er med træskårne rammer, der er træsnit i teksten og klare, letlæselige noder. Derudover udmærker den sig ved sit smukke bogbind, der på forsiden fremviser en katolsk [!] dommedagsfremstilling: Kristus, der sidder på jordkloden, med straffens sværd og nådens lilje udgående af sin mund. Han er omgivet af serafer og trompetengle, og nedenunder ses forbederne Maria og Johannes Døberen og to små opstandne i kister. Næppe en helt ortodoks indpakning af Luthers salmer, men under alle omstændigheder en – ovenikøbet velbevaret – gennemført pragtfuld bog. Sibylles ønske for sin afdøde fader er da også »*gud giffue hand then Evige glede som aldrig komir Ende paa amen*«.

Bøgerne

Indledningsvis må det om bøgerne siges, at samlingen på ingen måde kan forventes at være komplet. Der er bevisligt forsvundet bøger fra Karen Brahes Bibliotek gennem tiderne, af hvilke nogle – idet der her er tale om de gamle og sjældne bøger, eksempelvis den ældste danske udgave af Luthers Katekismus fra 1532 – sagtens kan have været Birgittes⁷⁵. Der gives brugsbøger, eksempelvis salmebøger, som man kan forestille sig simpelthen er slidt op. Endelig kan der, skønt det efter mine undersøgelser forekommer mig lidet sandsynligt, i andre samlinger findes bøger, der har tilhørt Birgitte; i 27 af de her nævnte 44 bøger (eller omtrent tre femtedele) har Anne Gøye skrevet navn, og selvom enkelte andre søskende skulle have ønsket nogle af moderens bøger, er de sandsynligvis i sidste ende alligevel endt hos Anne Gøye, i og med at hun blev den ældste af dem alle ti. Karen Brahes Bibliotek rummer bøger, som Anne Gøye har fået fra søstre Mette, Sophie og Beate og brødrene Falk og Otte og dennes hustru Birgitte Thott; en enkelt bog har været hendes far Henrik Gøyes m.fl. – således til eksempel bog nr. 25, Davids Bodssalmer, som efter Birgittes død må være kommet i Mette Gøyes eje, siden det er Mette, der fortæller, at det var moderens sidste læsning, og Mette, der har skåret sine initialer i siderne.

Birgitte har selvfølgelig også ejet håndskrifter. En gennemlæsning af kataloget over håndskriftssamlingen i Karen Brahes Bibliotek⁷⁶ giver titlerne på tre håndskrifter, der med sikkerhed kan henføres til Birgitte; disse håndskrifter bidrager dog ikke til biografien. De udgøres af 1. »Jomfrue Kirstine Huitfeldts bønnebog«⁷⁷ fra 1562, som bærer en tilskrift i Anne Gøyes hånd: »Denne Bog haffver ieg Aruit eftter min S. moder fru bergete b.h.g.« 2. »Fru Sibylle Gyldenstjernes bønnebog«⁷⁸, der dateres til ca. 1600 og sikkert skal henregnes til arven efter Sibylle, samt 3. »Jeg er en liden Lærmester, thi vdi mig er screffen det som Best oc Nøtteligste er at vide thil Salligheden ... Affiens Mørck«⁷⁹, der af en anden hånd er dateret til 1585; det er forfatterens autograf, og den bærer ejernavnet Birgitte Brahe Henrik Giøes.

Birgitte Brahes bogsamling, som jeg kender den fra Karen Brahes Bibliotek, består altså af 37 bind, der tilsammen omfatter 42 titler (katalogets bog nr. 1-37) samt ovennævnte tre håndskrifter, som har været hendes personlige ejendom, for så vidt hun har skrevet navn deri. Hertil kommer tre (bog nr. 38-40), som hun har haft kendskab til, idet de har tilhørt hendes svigermor og derfra er gået videre i familien, sandsynligvis gennem hende som arving efter Sibylle. Videre er der to, som hun ligeledes har kendt og sikkert også selv besiddet eksemplarer af (bog nr. 41-42), nemlig ligprædikenerne over hendes mand og hendes sviger-

mor. Begge disse bøger har hun foræret sin lille datter Anne. En årsag, til at Birgittes eksemplarer ikke er bevaret (i denne samling), kunne være, at Anne Gøye simpelthen har skilt sig af med dem, fordi hun ejede dem i forvejen – der er i Anne Gøyes samling – i det omfang jeg kender den – ingen eksemplarer på dubletter. Endelig har jeg – af hensyn til henvisningerne i det foregående – opført to i kataloget, som Birgitte absolut ikke har kendt som bøger (**bog nr. 43-44**), idet den ene først blev udgivet 1623, fire år efter hendes død, hvilket tilsyneladende ikke har generet udgiveren, idet han sætter hende blandt de levendes tal i tilegnelsen, der selvfølgelig også kun er dateret 1621, to år efter hendes død; det drejer sig om ligprædikenen over hendes far Axel Brahe, som hun har påhørt ved begravelsen 1616. Den anden er hendes egen ligprædiken.

Bøgerne fordeler sig tidsmæssigt som følger:

Der er fire palæotyper, altså bøger trykt før 1550, nemlig bog nr. 3 med to titler i et bind, bog nr. 34 og 38. Til sammenligning rummer hele Karen Brahes Bibliotek et halvt hundrede palæotyper hvoraf syv er unika og fire de eneste komplette eksemplarer – til disse sidstnævnte skal eet, bog nr. 38, henføres til Birgittes samling.

Der er fireogtyve trykt mellem 1551 og 1600, bog nr. 1, 2, 4, 5, 6, 8, 10, 12, 13, 14, 17, 20, 21, 24, 27, 32, 35, 36, 39 samt den tyske nr. 40. Hertil skal to af samlingens fire unika henregnes, nemlig bog nr. 1 og bog nr. 21, samt fire af de seks eneste komplette eksemplarer, nemlig bog nr. 2, 14 og 6, der omfatter to titler, der begge er de eneste komplette. Der er ingen opgørelse over bibliotekets unika og komplette eksemplarer fra denne periode, andet end at Lauritz Nielsen kender til »*mange store Sjældenheder, deriblandt adskillige Unica*«⁸⁰.

Der er sytten trykt efter år 1600, bog nr. 7, 9, 11, 15, 16, 18, 19, 22, 23, 25, 26, 28, 29, 30, 31, 33 og 37. Til denne gruppe skal også henregnes de fire ligprædikener, bog nr. 41-44. Heraf er to, nr. 15 og 30, unika og een, nr. 26, eneste komplette eksemplarer.

Der er altså en overvægt af bøger trykt i 16. århundrede, hvilket ikke kan komme som den helt store overraskelse efter en gennemgang af, hvordan samlingen er blevet til. Det fremgik heraf, at bøger dels var noget man nærede respekt for, dels fik som gave i højere grad, end man selv anskaffede sig dem, samt at der intet var til hinder for, at disse gaver kunne gives videre.

Af Birgittes her omtalte bøger er de 20 gaver, 8 – hvis man regner bog nr. 38, 39 og 40 med, skønt hun ikke har skrevet navn i dem – er arvede, 1 er »souvenir« fra en begravelse, og endelig er der 11, som hun tilsyneladende selv har anskaffet sig. Dette behøver naturligvis ikke at være tilfældet; hun skriver ofte navn to gange i bøgerne, den ene gang kort

på titelbladet i form af hendes navnetræk, den anden gang i den tidligere omtalte længere version indeholdende gavegiverens navn, tid og sted, skrevet på forsatsbladet eller indersiden af bindet. Et sådant forsatsblad kan sagtens være forsvundet i århundredernes løb, gerne i forbindelse med en omindbinding. Der viser sig imidlertid det mønster, at disse bøger først optræder efter 1611 – med bog nr. 10 fra 1610 som en mulig undtagelse – og af dem, der mangler den lange tilskrift, bog nr. 26, 27, 31, 34 og 37, er der kun een, nr. 34, der er blevet bundet om, vist på Karen Brahes tid, og hun sørgede omhyggeligt for netop at få den slags løse blade med ved omindbindinger. Birgittes egne anskaffelser stammer altså fra tiden efter at hendes mand og svigermor var døde, og hendes sønner var sendt ud af huset, at hun da fik tid til at dyrke sine egne boglige interesser – eller bruge den alt for megen tid på bøgerne. Måske har hun læst sammen med døtrene?

Den største gavegiver er Henrik med 4 (eller 5 bøger, hvis man til gaverne henregner bog nr. 10, der bærer hans initialer på bindet). Henrik var en alsidig gavegiver; der er såvel prædikener og opbyggelse som en lægebog og en verdenshistorie. Det er et åbent spørgsmål, hvor boglig Henrik selv var – udover de nævnte gaver til Birgitte rummer Karen Brahes Bibliotek kun een bog, der har tilhørt Henrik og – tilsyneladende udenom Birgitte – er gået videre til Anne Gøye. Det drejer sig om Peder Lauridsen Ydstads »*Catechismus*«, København 1594, der af forfatteren er foræret til »*Erlig, Welbyrdigh Henrick Gyeø [sic!] til Schyringe ij Falster min besynderlige guod wen*«. Der er naturligvis også den mulighed, at han ganske simpelt ikke har skrevet navn i sine bøger – de ældre bøger, som han måske havde ejet i forvejen og siden forærede Birgitte, bog nr. 4 og muligvis nr. 10, bærer ikke hans navn.

Derudover har Birgitte fået gaver fra andre familiemedlemmer og en enkelt fra en anonym god ven, og disse gaver har hun fået dels som gæst hos den pågældende, dels som værtinde. Det kunne have været interessant at vide, om hun selv medbragte gaver i form af bøger, f.eks. til bogsamlere Holger Rosenkrantz, men hans bibliotek fra denne periode eksisterer ikke længere⁸¹.

Det interessante i denne samling – til belysning af mennesket Birgitte Brahe – er de bøger, som hun tilsyneladende selv har anskaffet sig, nemlig nr. 17, 22, 23, 25, 26, 27, 31, 33, 34 og 37. Det er fortrinsvis opbyggelseslitteratur i bredeste forstand, prædikener og bibelkommentarer, men også kirke- og reformationshistorie har haft hendes interesse, og her er det især interessant, at hun tilsyneladende også har ønsket at kende modpartens synspunkt i form af den polemiske (og forbudte) bog nr. 37. Et strejf af Danmarkshistorie er der ligeledes blevet plads til, idet

hun så sent som i 1617 er kommet i besiddelse af bog nr. 27, »*Graffscrift*« over Frederik II, en begivenhed hun måske har kunnet huske fra sin barndom. Endvidere synes den sidste bog, som hun forærer Anne Gøye, bog nr. 33 »*Manuale de præparatione ad mortem*«, 1613 at være anskaffet til lejligheden, altså som direkte gave til Anne.

Samlingen som helhed udviser interesse for teologisk litteratur, såvel prædikener og anden opbyggelseslitteratur som bibelkommentarer og især kirkehistorie, samt for historie i al almindelighed. Der savnes måske en bibel; den kan selvfølgelig være forsvundet, eller Birgitte har – i kraft af flittig kirkegang – i større eller mindre grad kunnet den udenad ligesom søster Sophie, der sad og refererede prædikenen efter gudstjenesten. Derudover ser man i samlingen også både respekt og omsorg for familien, man læser deres ligprædikener og gemmer lejlighedsdigte fra begravelsen, man sørger for selv at få sine nærmestes ligprædikener udgivet, og man tager sig af sine børns åndelige velfærd.

Hvorvidt samlingen er repræsentativ for en adelsdames bogreol i begyndelsen af 17. århundrede, er det vanskeligt at sige noget om, da der ikke findes noget, der umiddelbart kan gøres til genstand for en sammenligning. Man kender til kvindelige bogvenner i tiden, f.eks. den tidligere nævnte Birgitte Gøye, men hendes samling er for længst spredt og har vel også haft en noget anden karakter og et andet formål. Den »private« bogreol som Birgittes kender jeg ikke til andre bevarede eksempler på. Det mest interessante ved denne lille samling er efter min mening, at den ikke udelukkende kan fortælle om Birgittes åndelige interesser, men også om hendes liv og omgang med familien. Således har disse bøger bidraget væsentligt til hendes biografi ud fra en synsvinkel, som man – af mangel på kilder – ellers ikke ville have haft muligheden for at anlægge.

Litteratur & forkortelser:

- J. Oskar Andersen 1896:** Andersen, J. Oskar »*Holger Rosenkrantz den Lærde*« København 1896.
DAA: *Danmarks Adels Aarbog* (DAA) 1896 (Gøye), 1926 (Gyldenstjerne), 1950 (Brahe).
Danmarks Kirker 6, Præstø amt 1.
Ehrencron-Müller: Ehrencron-Müller »*Lexicon over danske, norske og islandske forfattere indtil 1814*« I-VIII.
Bricka 1874-75: Bricka, C. F og S. M. Gjellerup »*Den Danske Adel i Det 16de og 17de Aarhundrede. Samtidige Levnetsbeskrivelser uddragne af trykte og utrykte Lighædikener*«. I, København 1874-75.
Vello Helk 1987: Helk, Vello »*Dansk-Norske Studierejser 1536-1660*«. Odense 1987.
Høyer Møller 1871-73: »*Biskop Hans Mikhelsens Dagbog, meddeelt af Pastor Høyer Møller*«. Samlinger til Fyens Historie og Topographie V, 1871, s. 379ff., VI, 1873, s. 105ff.
Jahn 1820: Jahn, F. H., premierløjtnant »*Historie om Calmarkrigen*«. København 1820.
Kalkar 1836: Kalkar, Chr. H. »*Efterretninger om Odense Byes Bibliotheker*«, Odense 1836.
Ladewig Petersen 1980: Ladewig Petersen, E. »*Rigsråd og Adelsopposition*«, i »*Rigsråd, adel og administration 1570-1648*« red. Knud J. V. Jespersen, Odense 1980.
Liljefalk 1889: Liljefalk, Axel »*Kalmarkrigen. Et Bidrag til de nordiske Rigers Krigshistorie*«. København 1889.
Mackeprang 1950: Mackeprang, M. og Sigrid Flamand Christensen »*Kronborgtapeterne*«. København 1950.
Victor Madsen 1919: Madsen, Victor »*Karen Brahes Bibliotek i Odense*«. Nordisk Tidsskrift för Bok- och Biblioteksväsen VI, Uppsala/Stockholm 1919, ss. 171-85.

- Molbech 1846:** *Uddrag af Biskop Jens Bircheroeds historisk-biographiske Dagbøger for Aarene 1658-1708, udgivne ved Chr. Molbech*, København 1846.
- Lauritz Nielsen 1946:** Nielsen, Lauritz. *Danske Privatbiblioteker gennem Tiderne* 1, København 1946.
- Paulsen 1955:** *Sophie Brahes Regnskabsbog 1627-40*, udgivet af Jysk Selskab for Historie, Sprog og Litteratur ved Henning Paulsen, 1955.
- Riising 1956:** Riising, Anne. *Katalog over Karen Brahes Bibliotek i Landsarkivet for Fyn. Håndskriftsamlingen* København 1956.
- Riising 1990:** Riising, Anne. *Karen Brahes Bibliotek*. Odenses Bibliotekshistorie, Odense 1990, ss. 25-34.
- Vedel Simonsen:** *Bidrag til den fyenske Kongeborg Rugaards Historie ved Vedel Simonsen, Første – Tredie Deel*. København 1843-44.
- Wad 1916:** Wad, G. L. *Sibylle Giør*. Fra Fyens Fortid I, 1916, ss. 1-12.
- Wibergs Præstehistorie:** Wibergs Præstehistorie.

Appendix

Katalog over Birgitte Brahes bogsamling

Indledende bemærkninger

Efterfølgende liste er et deskriptivt katalog over bøgerne i Birgitte Brahes bogsamling, som den findes i Karen Brahes Bibliotek. Den er opstillet og nummereret kronologisk i den rækkefølge, Birgitte selv har fået dem. Det er tænkt dels som en oversigt over bøgerne og deres indhold, dels som hjælpemiddel til det biografiske afsnit. De sidste fire bøger (bog nr. 41-44) er de ligprædikener, der ligger til grund for det biografiske afsnit.

Ord i [] er mine supplementer.

Ord i () er mine kommentarer.

Opstillingen er som følger:

- I Bogens fulde titel, trykkested og år, i original stavemåde; i [] findes bogens systematiske signatur i Karen Brahes Bibliotek.
- II Bogens antal sider eller blade; romertal angiver antal upaginerede/folierede, arabertal angiver antal paginerede/folierede. Endvidere bogens størrelse.
- III Bemærkninger (mine) – af enhver art.
- IV Proveniens – oplysninger om hvem, der har ejet bøgerne, forsøgt udredt i kronologisk orden. Da Karen Brahe har haft dem alle i sin besiddelse, er hendes navn kun medtaget hvor hun har skrevet det.

Yderligere oplysninger kan findes i *Bibliotheca Danica I-III* samt i Lauritz Nielsen: *Dansk Bibliografi 1482-1550*, København/Christiania 1919 og Lauritz Nielsen: *Dansk Bibliografi 1551-1600*, København 1931-33. Endvidere anbefales Ehrencron-Müllers *Forfatterlexicon for Danmark, Norge og Island indtil 1814 I-IX*.

Bog nr. 1

Børne predicken, fra Advente indtil Pintztag beridt aff Vito Theodoro [Veit Dieterich] Fordansket flitelige aff Peder Tidemand. Prentet i Magdeborg aff Michael Lotther, oc findis til kiøbs hos Pauel Knufflock Bogbindere i Lybeck, 1556 [A. 1040]

II – IX + 383 bl. m. træsnit in octavo – 16 x 10,2 cm.

III – Unikum.

IV – 1. Thenne bog Hør frue Idde [Ulfstand] Falck Gøyes Thil Och thenn gaff meg Frue Idde [Gøye] Otthe Rosenkrantztes, Gud giffue dennem bode aff sin naade.

2. denne bog hører mig berrette brade till med Rete och gaff mig den min hierte kierre [mor]moeder fru Idde falck giøes 1589.

3. J[omfru] Anne Gøe Bog nr. 2

Manual eller nyttelig Haandbog, i huilcken den rette Christelige Lerdoms ypperste Artickle forklaris paa Spørssmaal oc Suar. Philippus Melanthon. Fordansket af Peder Tidemand. Prentet i Rostock hoss Ludowich Dietz M.D.LVIII [A. 4-9]

II – XII + 138 bl. in octavo – 14 x 7,5 cm.

III – Eneste komplette eksemplar; KB's mangler titelblad.

På indersiden af bindet ornamentering, bogstavforkortelser (sikkert valgsprog), initialerne MG 1569. Midt i det hele »LisBet W«.

På forsatsblad »Peder Thorkildsen 4-10-1566«.

Mette Gøye har skrevet navn i tre gange, både foran i bogen og bagi på bindet »Denne Bogh hører megh mette gyøe thill medt rette gud giffue megh af sin naade bode thill liff och siell amen 1572 A M H T G [alene mit håb til Gud?] Mette Gøye«.

IV – 1. Erlig oc wellbyrdig Jomfrue, Jomfru mette gøye vulffstands skenckis thenne bog underdanige Aff peder torchilsen then 4. octobris Anno 1566.

2. Denne Bog hører migh mette gyøe thill mett rette ... 1572 mette Gøye.

3. denne bog hører mig berrete brade tell med Rete og gaff mig den hierte kierre mors søster fru mergret Eryck løkes 1592.

4. J. Anne Gøe

Bog nr. 3

1) En offuermaade nyttelig oc edel Bog, om Guds grumme straff oc wrede, oc om hans store naade oc miskund, som Caspar Huberinus screff. Fordansket aff Peder Tidemand. Prentet i Magdeborch hoss Hans Walther M.D.XLIII [A. 4-34]

V + 195 bl. in octavo

2) En liden bog der det gantske Christelige leffnet er kortelige befattet wdi, nyttelig at haffue altid for øyen oc betracte. Philippus Melanhton. Om Boed oc bedring, fryct oc redzel for Guds forferdelige wrede, oc et Christeligt leffnets begyndelse. Fordansket aff Peder Tidemand. Smst.o.å. [A. 4-8]

II – 15 bl. in octavo – 15,9 x 10 cm.

III – To bøger indbundet sammen.

På indersiden af bindet med Karen Brahes hånd »fru ellen gøde var hendrick G farmoder som haffde fru berete bra, og var Jomfru Anne Giøes og Falck G Fader og Moder. Falck G datter fru Susanne G og Jeg h.. Karen bra og er Jeg det 6. Barn bogen eyet«

Bogen er sjældent smuk og velbevaret.

IV – 1. Thenne bog hørir mig Cebila Gylinstiern till oc haffuer thett veritt salig fru Ellenne her Henrick Gødis Gud vere hinde naadig amen. Guds Frøcht er visdommens begyndelse.

2. denne bog hører Mig berrette brade tell Med Rete och bleff Mig gieffuen aff min hierte Kierre [sviger]Moder Sebelle gyllenstern gud giffue os bode aff sin naade datom neste [Næstved?] aar 1601.

3. J. Anne Gøe

4. Karen Bra

Bog nr. 4

En Merckelig Tractat Huor vdi Alle Menniske vnderuises, At de altid skulle betencke oc ihukomme Fire sidste Tingester, Som ere 1. Døden som er nær. 2. Den yderste Dommedag. 3. Helffuedis Pine. oc 4. Den Himmelske ære oc glæde Bescreffuen paa Latine for 150 Aar siden, oc Corrigeret oc forbedred, aff Herman Hamelmand Licentiat oc Superintendens vdi det Greffueskab Altenburg oc nu nyligen aff latinen fordansket [af] I[acob] V[il]f[eldt]. Prentet i Kiøbenhaffn af Matz Winggaard M.D.XCIII Paa Henrich Waldkirchs, Borgeris oc Bogeførers Bekaastning [A. 9-338]

II – 183 bl. in octavo – 16,5 x 10,2 cm.

III – Med marginalnoter i 17. årh. hånd.

IV – 1. denne bog hører Mig berrete brade till med Ret och bleff mig gjiffuen aff Min hierte aller kierreste Mandt hendrick giøc gud giffue os bode aff sin naade datom skiørring vor herres hemell farts dag 1601.

2. J. Anne Gøe

Bog nr. 5

1) En Liden Bog om alle hande Siugdøm som mennisken mangfoldeligen kand vederfares, formedelst voris Første, for elders syndfald, vdi Paradis, som er Aarsagen, at wi wndfanges i siund, oc fodis Syndige Mennisker till denne Verden, LI. Psalm, Imod saadanne Siugdøm oc Skrøbelighed, som Synden fører med sig, Dog vill Gud att Mennisken skall bruge Mennisklige Medel oc Raad, imod saadanne suare Fristelser oc Siugdøm, paa det, at Mennisken skall icke forderffues eller omkomes i saadan suare Siugdøm, Hanss Christenssen Bartsker, en Borger i Ribe. Prentet i Schlesswig aff Niclaus Wegener Anno M.D.XCVI [C.46]

1 bl. + 286s. in quarto

2) Ejusdem, En Lidel vnderuisning megit nyttelig oc trøstelig, som vel fornøden er, huorledis Mennisken skal holde oc skicke sig, naar denne forgiffuige Pestilentze kolde Siuge biginder at sprede sig wd iblant Mennisken, til at forgiffue, fordrif-fue oc forderffue Mennisken, huorledis Mennisken i nogen maade kand giøre den modstand, oc bekomme hielp, trøst oc raad emod denne forferdelige oc forskreckelige Siuge, smst.o.å. [C. 5-8]

II – 1 bl. + 70s. in quarto – 20,2 x 14,8 cm.

III – To bøger i samindbinding.

Efter Karen Brahes mening, iflg. tilskrift »god«.

IV – 1. denne bog hører mig berette brade till med Rete og gaff mig den min hierte allerkierreste mand hendrick giøc gud giffue os bode aff sin naade datom aars den 25 september 1603

Bog nr. 6

1) Nogle deylige Sprock vddragne aff den hellige Scriftt, alle Christne menniske til trøst oc vndervisning, Jøren Gylthe.

Prentet i Kiøbenhaffn af Lauritz Benedict 1563 [A. 1-158]

II – 56 bl. in octavo

2) En Herlig Hiertens liden Bønnebog aff den Hellige scriftt oc aff nogle Vdkorne Davidz Psalmer. Fordansket aff Francisco Vormørsøn, Superattendente vdi skaane stigt. Prentet i Magdeborg af Michael Lotther M.D.LVI [A. 7-99]

II – 55 bl. in octavo – 15 x 9,4 cm.

III – To bøøger i samindbinding.

De »deylige Sprøck« er eneste komplette eksemplar, fragment findes i KB; bønnebogen li-geledes, ekspl. i KB og Sorø defekte

IV – 1. MDlxx Thenne bog hører mig Ciibila Gylinstiern till mett rett ...

2. denne bog hører mig berrete brade tell med Rett og gaff min hierte kierre Moder fru Sebelle Gyllenstiern mig den ... datom turreby den 7 marsi 1605.

3. J. Anne Gøe

Bog nr. 7

De Fem Mose Bøgger paa Danske Igiennem seete met flijd. Prentet i Kiøbinghaffn ved Niels Michelssøn, Hos Joh[an] Alb[ertsen] Oc Fuldendet 19. Aprilis Aar 1606 [A. 1-24]

II – 390 bl. in duodecimo – 11,1 x 6,3 cm.

III – Trykt på gult papir.

IV – 1. denne bog hørerr mig berrete brade tell og gaff mig den min aller kieresste mand hendrek giøe gud giffue os bode aff sin naade datom turrebygaard den 13 maii 1607.

2. Jomf. Anne Gøe

Bog nr. 8

Cronica Johannis Carionis Hvor vdi findis bescreffuet Tiden oc Aarene, oc huad der vdi skeet er fra Verdsens begyndelse, Det er, fra Adam oc indtil Abraham, &c. Disligeste om de Fire Monarchiers Opreiselse oc Nederfald, Met mange andre skøne oc merkelige Historier oc Exempler, baade Geistlig oc Verdslig Forbedret aff Philippo Melanthon oc nu nyligen vdset paa Danske, oc forbedret aff Philippi Scrifter Aff Christen Lauritzøn Linued, Guds Ords Tienere vdi Vig i Sogn vdi Bergenhuss Stict i Norge. Igiennemlæst, Corrigiret oc Prentet i Kiøbenhaffn aff Laurentz Benedicht 1595 [U. 3-4]

II – XXIV + 191 bl. in quarto – 19,4 x 15,1 cm.

III – På bindet trykt H[enrik] G[iøe] 1607

På titelblad »berette brahe Salig hendreck Giøes bog«, hvilket må betyde, at den har været genlæst eller lånt ud efter hans død.

IV – 1. hiellp gudt. denne bog hør mig berrette brade thill med Rette og gaff mig den min aller kierreste ven hendrick giøe gudt giff os bode aff sin naade datom turrebygaard 1607

Bog nr. 9

En Christelige Ljgpredicken Som, vdi Velbiurdige Salig Jomfru Ide Rosenkrantz Holgers Daatters hederlig Begraffuelse oc Jordefærd, huilcken skeede i Hornslet Kircke, Dominica Sexagesimæ Anni M.DC.IX, bleff holdig Aff Jens Lauritzøn Zevthenio, Guds Ords Tienere paa Rosenholm. Prentet i Kiøbenhaffn hoss Henrich Waldkirch Anno M.DC.IX [U. 21-556]

II – 55 bl. in octavo – 15,7 x 9,2 cm.

III – 1. denne bog hør mig berrete brade hendreck giøes tell medt Rete og gaff mig den min hierte kierre søster soffie gudt gieffue os bode aff sin naade datom Kiøbenhanff den 5 aprilis 1610

Bog nr. 10

1) Den XC.Psalme, Mose Guds Mands Bøn Met en kaart Vdleggelse forfattet vdi Ni Pre-

dickener, aff Anders Søffrinsøn Vedel. Prentet i Ribe paa Liliebierget [af Hans Brun] M.D.XCIII [A. 10-187]

II – 92 bl. in octavo

- 2) Ejustdem Historien om Jesu Christi, vor Frelseris, Pine oc Død, Met Gudelige Bøner, skønne Figurer, oc merkelige Sententzer, baade aff det gamle oc nu Testamente. Forbedret met nogle nu Figurer, aff Mosis Bøger oc Christi Fødsels Historie. smst. 1592 [A. 3-30]

II – 18,4 x 12,2 cm.

III – To bøger i samindbinding.

På bindet trykt »H[enrik] G[iøe] B[irgitte] B[rahe] 1610«

IV – 1. hiellp gudt. denne bog hør mig berrette brade hendreck giøes tell med Rette gudt giffue mig dett Euig lyff och sallighed amen datom turrebygard den 17 juli 1610.

2. J. Anne Gøe

Bog nr. 11

Den Danske Krønike som Saxo Grammaticus skreff, Halfffierte Hundrede Aar forleden Først aff Latinen vdsæt, flittelige offuerseet oc forbedret, Aar M.D.LXXV Aff Anders Søffrensøn Vedel oc nu, effter Kongelig Mayestat. Privilegium i 10 Aar icke at maa efftertryckis Paa Ny Prentet vdi Kiøbenhaffn hos Henrich Waldkirch Anno M.DC.X [U. 17-66]

II – 16 bl. + 547 + XXIXs. in folio – 31 x 19,5 cm

III – Eneste foliant i Birgittes samling.

På indersiden af bindet har Karen Brahe gjort opmærksom på, at »Her hos indbunden skrifven Riem ofver Alle D[anmarks] Kongers bedrieffter fra Dan til F.2 ...« og på håndskriftet »dette om kongerne af Danmarck er bleffen trøgt KiøbenH.1646 og forbedret med K.F.2 og Kong C4 Historie ...« Der er tale om Iver Bertelsens danske oversættelse af de tyske vers på Kronborgtapeterne, omtalte udgave er en samling kobberstik heraf, se BD III, 27-28. Øverst på titelblad »Henne Gøe« (17. årh. hånd?)

IV – 1. hiellp gudt. denne bog hører mig berrette brade hendreck giøes till med Rette og bleff mig den giffuen aff en aff Minne gode venner ... datom kiøbenhanff den 17 november 1610.

2. J. Anne Gjøe Fru Birgite brahis datter.

3. Karen Brahe Fr.Biergite Braheis barnebarnsbaren bogens Ejere 1715.

Bog nr. 12

Vnderuisning om De tuende slags Opstandelser som er, Først Siælens den Aandelig, i dette lifff, Oc dernæst Legemens den almindelig, paa Dommedag; aff det femte Capittel Johannis, predicket, vdi Erlig oc Velbyrdig, Salige Holger Rosenkrantzis [til Boller], Danmarckis Rigis Marskis Begraffuelse aff Lauritz Bertelssøn, Superintendent vdi Aarhus Stigt. Prentet i Kiøbenhaffn aff Andrea Gutteruitz og Hans Støckelmands Arffuinge Anno Domini M.D.LXXVI [U. 21-552]

II – 18,7 x 13,8 cm.

IV – 1. denne bog hør sebele gyllenstjerne salige eskel gøes til meth rette oc er hinde giffuen aff sin farbroder datter karein gyllenstjerne salige holger rossenkrantz till en hukommelse att lesse effter mijn sallige hosbond gud gijffue hanem en gledelig opstandelse och lade oss findis i guds rige [Karen Gyldenstjerne].

2. berette brade hendrick giøes bog 1611

Bog nr. 13

Om Had oc Affuind En Liden Tractat, om Had oc Affuind, oc om de Menniskes vilkaar, som ere met samme vanart oc wdyd forgiffne, oc Huorledis mand kand lettelige oc vel

kiende dennem &c. Gantske nyttelig oc lystig at læse Bescreffuen paa danske Rim, aff Rasmus Jørgensøn Fønbo, Kaabeløss. Anno Domini 1574. Prentet i Kiøbenhaffn af Laurentz Benedicht 1575 [A. 6-32]

II – 55 bl. in octavo – 15,7 x 9,7 cm.

III – På forsatsblad »denne boch købte jeg roesschild ann.mdl ...« resten dækket af senere reparation.

IV – 1. hiellp gudt. den bog hør mig berette brade hendreck giøes till med Rete og bleff mig giffuen aff en aff mine gode venner Gudt giffue os bode aff sin Naade datom søde [?] sant hans afften 1611.

2. J. Anne Gøe

Bog nr. 14

En Christelig samtale emellem en Jøde oc en Christen, om vor Herre Jesu Christo Och findis her vdi den rette grund oc stadfestelse, aff den gantske hellige Scrift, om vor Christelige Tro Met en føye Gudelig bekendelse och Pater Noster, met de X Guds Bud [af Urbanus Rhegius] Fordansket aff M.Joen Tursøn, Cannick i Lund. Prentet i Kiøbenhaffn aff Lauritz Benedict Vdi det Ny Closter stræde 1561 [A. 4-28]

II – 96 bl. in octavo – 14,7 x 9,9 cm.

III – Eneste komplette eksemplar, det i KB mangler titelblad.

IV – 1. Thenne bog hørir mig Cebile Gylinstiern till ...

2. berrette brade hendregk giøes bog 1611

3. J. Anne Gøe

Bog nr. 15

En sørgelig Klage Om Erlig oc Velbyrdig mand Thønne Brahe til Thostrup, &c. Huilcken aff vor allernaadigste Herris oc Konnings, oc sit Fædernelands Fiender i det Slag for Calmer bleff skud den 12. Junij, oc i en sand Gudfryctighed oc Herrens paakaldelse hensoff for sit Fæderneland den 13. Junij, oc bleff nedset i S.Peders Kircke i Malmø den 29. Julij Anno 1611 oc er en Samtale imellem en Fremmede oc hans Wert Først paa Latin beskrefuet aff hederlig oc høylerd Mand D. Conrado Aslaco Bergensi [Cort Axelsen], med nogle andre Gredske Verss, huor med mand sig mod Døden kand trøste oc husuale nu paa Danske Rjym vdset Aff Christen Torckelssøn Bruse. Kiøbenhaffn Hoss Henrich Waldkirch u.å. [1611] [U. 21-123]

II – 6 bl. in quarto – 19,1 x 15,2 cm.

III – Uindbunden – unikum.

Ligner et lejlighedsprodukt til begravelsen, kan ialfald dateres til før Henrik Gøyes død.

IV – 1. berrette brade H[enrik] G[øyes]

Bog nr. 16

Vnderuisning Aff Guds Ord, Huor met en Christen kand ruste oc trøste sig imod Fryckt for Døden, Oc huor aff den kand lære, icke at actis hos Gud, huor lenge, men huor vel it Menniske haffuer leffuet. Faaregiffuen aff Syrachs Visdom Vdi Erlig, Velbyrdig, Salig Jomfru Anna Rosenkrantz Ottis Daatters Begraffuelse, vdi Vud Sognekircke, den 10. Januarij, Anno Domini 1610 Aff Jens Gødissøn S. A. Prentet i Kiøbenhaffn hos Henrich Waldkirch M.DC.X [U. 21-542]

II – 30 bl. in quarto – 18,3 x 14,7 cm.

III – På bindet trykt »O[tte] C[hristoffer] R[osenkrantz] 1611«.

På titelbladet tilskrevet »berette brade Sallig hendreck giøes med egen handt 1612«

IV – 1. hiellp gudt. denne bog hør mig berrette brade salig hendrick giøes tell og gaff mig

denn min kierre broder hollgier Rosen Krans J[ørgens]S[øn] gud giffue oss bode aff sin naade datom Rosenhollm den 16 maie 1612

Bog nr. 17

Jesu Syrachs Aandelige oc Naturlige Lægedom oc Raad: Huorledis it Christet Menniske, skal skicke sig vdi sin Siugdum, oc all anden Nød oc modgang, at hand kand bekomme sin Sundhed igen, oc vorde forløst der fra, oc faa Guds Naade Forklaret oc Vdlagd, Ved Nicolaum Arctandrum Nidrosienssem. Prentet i Kjøbenhaffn aff Laurentz Benedicht 1586 [A. 9-3]

II – XXIII + 93 + III bl. in octavo – 16,3 x 9,2 cm.

III – Titelblad med Birgitte Brahes navnetræk.

IV – 1. hiellp gudt. denne bog hør mig berrete brade sallig hendreck giøes till gudt giffue mig det euig lifff och sallig hed amen datom aars vor heris hemell fer afften 1612

Bog nr. 18

Jobs Bekiendelse om den bestemte Døds tid, forklaret oc fremsæt til Lijgpredicken Vdi Erlic og Velbyrdig Mands, Salig Tønne Brahes til Torstrup, Lijgs hederlig nedersettelse, i S. Peders Kircke i Malmø, den 29. Julij, Aar 1611 Aff Pouel Mortenssøn Ostrupio SL. Prentet i Kjøbenhaffn hoss Henrich Waldkirch 1612 [U. 21-122]

II – 100 bl. in octavo – 15,7 x 9,3 cm.

III – Titelblad med Birgitte Brahes navnetræk.

IV – 1. hiellp gudt. denne bog hør mig berrette brade sallig hendrick giøes till og gaff mig den min kierre far broder sten brade gud giffue os bode aff sin naade datom brentved den 30 agosti 1612

Bog nr. 19

En Kaart oc Nyttig Forklaring Offuier S.Johannis Obenbaring, aff lærde mænds Bøger sammenschreffuen ved Niels Michelssøn Aalb. Kjøbenhaffn [Sumpt.Joan.Alb]. 1611 [A. 1-132]

II – X + 192 + XVI bl. in quarto – 19,8 x 14,8 cm.

III – Titelblad med Birgitte Brahes navnetræk.

IV – 1. hiellp gudt. denne bog hør mig berette brahe sallig Hendreck giøes tell med reth og gaff mig den min Hie[r]th Kier suoffer og broder Hollgier Rosen Krans J[ørgens] S[øn] datom turreby gaard alle Hellgen afften 1612.

2. J. Anne Gøe

Bog nr. 20

Trøst och Husualelse aff Guds ord, for siuglige Dannequinder oc Barselquinder, vdi deris bedrøffuelse oc fødsels nød. Disligeste for dem som føde døde Børn, ocsaa for wfructsonnelige Ectefolck Vdtagen aff M. Cyriacj Spangenbergij Brudpredicken, oc vdsæt paa Danske ved Rasmus Hanssøn [Reravio]. Prentet i Kjøbenhaffn aff Laurentz Benedicht 1577 [A. 9-284]

II – 111 bl. in octavo – 16 x 9,7 cm.

III – Titelblad med Birgitte Brahes navnetræk.

IV – 1. hiellp gudt. denne bog hør mig berrette brade sallig hendreck giøes till og bleff mig giffuen aff min kierre faster fru mergrette brade sallig chresten skells gudt giffue os bode aff sin helligaands naade datom vllstrop den 7 november 1613.

2. J. Anne Gøe

Bog nr. 21

En ganske herlig Trøste Bog, hvor vdi der findis skiøne oc trøstelige Lerdomer, imod atskillige Kors, modgang, sorrig oc bedrøffuelse Dictet oc tilhobe skreffuen aff Jens Andersøn. Prentet i Rostock af Stephan møllemand Anno M.D.LXXXI [A. 8-35]

II – 55 bl med træsnit in octavo – 15,9 x 9,7 cm.

III – Unikum.

Bogen er dediceret til Jens Falster til Korselidse.

På bindet trykt I[ens] F[alster] 1581

IV – 1. 1581. Thenne bogh hør myn Kiere Søster Syssell falster thiill Aff rette. Jens Falster egind haandt.

2. mdlxxxii Frycthe gud oc elske hand ord siidsel falster med egen hand.

3. hiellp gudt. denne bog hør mig berette brade sallig hendrick giøes till med Rete og gaff min kierre Moster datter mig den Jomfru mette lycke gudt giffue os bode aff sin Naade datom turrebygardt den 8 Jul. 1614.

4. J. Anne Gøe

Bog nr. 22

Speculum Amicitiae Det er Venskabs speyel, I huilcken er at see, huad it got Venskab er, Huilcken en dyrebar Skat det er, Huorledis det skal stiftis, prøffuis, formeris, oc til enden bliffue bestandigt met mange skøne Sprock, Historier oc Exempler, aff den H. Schrifft, oc gamle Lærefædris Bøger: Paa Tydske foregiffuet aff Sigismundo Suevo, Predicker til Lauben oc nu nyligen enfoldeligt, oc trohiertige Christne til vnderijsning oc beste vdsæt oc fordansket, Aff Matz Godickssøn, Guds Ords Tienere i Malinø. Prentet i Kiøbenhaffn Aff Salomon Sartor 1613 [A. 6-24]

II – 99 bl. in octavo – 15,4 x 9,5 cm.

III – Titelblad med Birgitte Brahes navnetræk.

IV – 1. hiellp gudt. denne bog hør mig berette brade salig hendrek giøes till med Rete gudt giffe mig løcke og sallighed bode till siel og liief datom Kiøbehaffn den 20 Juli 1614.

2. J. Anne Gøe

Bog nr. 23

Historilogium Sacrum Eller Historische Bescriffuelse Paa huis besynderlig vdi Issrael oc Juda, paa fem Hundrede och fire Aars Tjd, med de Naffunkundigst Konger oc Propheter deris Regimentz Begyndelse oc Ende: Fra Samuel indtil det Babylonische Fengssell sig tildraget haffuer: Zihrllich med fornæmme Sententzer oc Ordspraag, saa vel Philosophische som Theologische, vdi tuende parter chronologic affricet oc tillsammanscreffuet Aff Christen Matzøn [Rhode]. Prentet i Kiøbenhaffn aff Benedicht, Laurentz Benedichts Søn paa Christen Nielssens Bogbinder Bekaastning 1609 [A. 3-12]

II – XX + 100 bl. in quarto – 16,2 x 9 cm.

III – Titelblad med Birgitte Brahes navnetræk.

IV – 1. hiellp gudt. denne bog hør mig berette brade tell med Rett gudt giffue mig sin hellig ands naade amen datom Kiøbenhaff den 3 october 1614.

2. J. Anne Gøe

Bog nr. 24

Om De Hellige Engle, Om Dieffuelen, Oc om Menniskens Siæl Tre skiøne Predicken, med Høylærde Herris Philippi Melanthonis Definition oc Forklaring Predickedede aff M. Sebastiano Fröschel, Euangelij Tienere i Wittenberg Fordanskit aff Jens Truelsøn,

Hæmnense. Prentet i Kiøbenhaffn aff Matz Wingaard paa Henrich Waldkirchs Borgeris oc Bogeførers Bekaastning oc findis hos hannom til kiøbs 1593 [A. 10-49]

II – 112 bl. in quarto – 15,9 x 9,5 cm.

III – Titelblad med Birgitte Brahes navnetræk.

Trykt på gult papir.

IV – 1. hielp gudt. denne bog hør mig berrette brade sallig hendreck giøes till med Rete og gaff mig den min hulle og gode ven Jomfrue Jomfru Karen Rudt Knuds dater gudt giffue os bode aff sin naade datom vedbygaardt den 19 nouember 1615.

2. J. Anne Gøe

Bog nr. 25

Dauids Poenitentz Det er, De siu Poenitentz Psalmer, Saa at de aff alle Gudfryctige oc bedrøffuede Hiertes, kunde met stor Trøst oc nytte forstaais oc bedis, met andre Scriffpens Ord Forklarede oc vdlagde Aff Niels Lauritzsøn, A[rctandro] N[idrosiens] Superintendens offuer Viborg Stifft. Lübeck, Prentet paa Laurentz Albrechts bekaastning effter Guds Byrd 1605 [A. 1-65]

II – XX + 113 bl. in octavo

III – Ifølge BD uden trykkested.

I sammenlukket tilstand læses indskåret i siderne M[ette] G[øye].

Titelblad med Birgitte Brahes navnetræk.

På indersiden af bindet »denne bog leste min s. moder sidst vd M[ette] G[iøe] oc var en aff hinds dalig handbøger«. Mette Gøyes navn er indskrevet med Karen Brahes hånd.

IV – 1. hiellp gudt. denne bog hør mig berette brahe sallig h.hendreck gødes til med Rete gudt giffue mig sin hellig ands naade bode till siell og lyff datom dallom kloster den første agusti 1616.

2. J. Anne Gøe

Bog nr. 26

Guds Huuss Oc Aggergierning, eller Kornland Huor udi forklarais, Alle Guds børns, baade Guds ords Tieneris, som oc Tilhørernis, dignitet oc værdighed, Oc huad dennem begge bør at giøre ... Ved Peder Brock Berg. Guds Ords Tienere paa Hammer. Prentet i Kiøbenhaffn Aff Salomone Sartorio u.å. [1614] [A. 9-41]

II – 15,2 x 9,2 cm.

III – Ifølge BD defekt i slutningen – dette eksemplar synes komplet.

IV – 1. berette brahe sallig henreck giøes bog 1616.

2. J. Anne Gøe

Bog nr. 27

Graffscrifft Ved huilcken Kong.Mayt. Den salige, Høybaarne, Edle oc naffnkundige Herris, Kong Friderichs, den Andens, Stormectige, Erlige naffn oc rycte, skal bliffue hoss alle Effterkommere i Danmarck, vdi Euig oc Høylofflig hukommelse Effter de gamle oc enfoldige danske Poeters skick, sørgelig Promulgerit, Aff Olao Petro Regiostadano [Oluf Pedersen Kongsted]. Prentet i Kiøbenhaffn aff Laurentz Benedicht 1589 [U. 17-101]

II – 40 bl. in quarto – 19,2 x 14,7 cm.

IV – 1. berette brahe sallig hendrick giøes bog 1617

Bog nr. 28

Kirke-Historie Oc Sandrue Beskriffuelse Om den store och vnderlige Religions forandring, som skede vdi vore Forældris tijd, vdi det Romerske Rige, formedelst det sande Eu-

angelij Obenbaring och Prædicken i sin rette mening, fra første begyndelse indtil alting kom til en visse Fred och Rolighed, met menige Rigets samtykke Paa Danske sammenskreffuen ved Povel Jensøn Colding Euangelij Tiener til de Dresselbergers Vindinge i Sieland. Kiøbenhaffn 1614 [A. 3-56]

II – IV + 342 bl. in quarto – 18,7 x 14 cm.

III – På titelbladet findes Birgitte Brahes navnetræk to gange.

IV – 1. denne bog hør mig berette brahe salig hedrick giøes tell med Rette gudt gjiffue mig bode løcke og gode Raadt till siell og lijff datom turrebygaard den 22 november 1617

Bog nr. 29

Navicularia eller Christelig Skiffarts handel oc wandel. Item Itinerarium eller Pillegrims-kaff. Det er: Christelig weywisser til den hellige Graff, oc det ny Jerusalem [af Christoffer Hansen Dalby]. Prentet i Bremen hoss Thomas Viller Anno MDCXVI [A. 9-275]

II – 167 s. in duodecimo – 12,5 x 7,3 cm.

III – På titelbladet Birgitte Brahes navnetræk to gange.

IV – 1. Mette Giøes bog.

2. den bog hør mig berette brahe salig hendrick giøes till med Rett og gaff mig den min hierte kierre dater Jomfru mette giøe gud gjiff os bode aff sin naade datom turebygardt den 21 december 1617.

3. J. Anne Gøe

Bog nr. 30

It Gudfryctigt Menniskis Christelig betænckende vdi Siugdøm oc Dødsnøt Huorledis Det der vdi, Christelig oc trøstelig, effter Guds Ord kand forholde sig Aff atskillige lærde Mænds Bøger vddraget oc samlet ved E.M.L. Kiøbenhaffn Hoss Henrich Waldkirch Anno 1617 [A. 9-337]

II – 71 bl. in duodecimo – 13 x 7,3 cm.

III – Unikum.

På titelbladet Birgittes Brahes navnetræk to gange.

IV – 1. hiellp gudt. denne bog hør mig berette brahe salig hendreck giøes thill med Ret og gaff mig den min kierre far broder sten brahe gudt gjiffe os bode aff sin naade datom brentved den 2 maie 1618.

2. J. Anne Gøe

Bog nr. 31

Speculum miseriarū humanarū Det er, Menniskens wselheds speyel, I huicken mand kand beskwe voris Aandelig Fattigdom, Nøgenhed oc Blindhed, Oc huad gruselig straff oc elendighed wi der offuer ere faldne vdi: saa oc huad Himmelske Lægedøm, raad oc trøst mand der imod hoss Christum søge oc finde kand, aff Scrifften oc Patribus forklaret, ved Niels Lauritzsøn A[rctandro] N[idrosiensi] Superintendent i Viborg stiftt. Prentet i Kiøbenhaffn, 1610 [A. 9-8]

II – 180 bl. in duodecimo – 13,2 x 8 cm.

III – På titelbladet Birgitte Brahes navnetræk to gange.

IV – 1. berette brahe sallig hendrik giøes bog 1618.

2. J. Anne Gøe

3. [Karen Brahe] L[æst] 1712

Bog nr. 32

En deylig Bøne Bog met mange Christelige Bøner, nu besynderlige i denne sidste farlige

tid nyttelige, at søge hielp oc trøst hoss Gud met i vor mangfoldige store trang oc nød. Tilsammen dragne og fordanskede aff Peder Tidemand. Prentet i Kiøbenhaffn af Lauritz Benedict Anno 1563 [A. 7-92]

II – XVI + 200 + VIII bl., med træsnit, in octavo – 16,7 x 10,3 cm.

III – Samtlige blade er med træskårne rammer samt træsnit i teksten, en særdeles smuk bog.

Anne Gøye har skrevet stort set det samme to gange, vist nærmest som en skriveøvelse, anden gang i smuk kalligrafi.

IV – 1. mdlx. Thenne bog hörir migh Cebile Gylinstiern till och er mig giffuen aff min gode ven gud vnde os aff sin naade amen. Guds fröcktt er visdommens begyndilse

2. denne bog hör mig Anna giøe thil med rete och gaff min hierte kiere moder mig den til nytaars gaffue gud giffue oss bode aff sin naade. Herrens fryct er Visdommens begyndelse thi Al Visdom er aff Herren. Anno 1619 (1)

Denne Bog hörer mig Anne Giøe thill med Rette och gaff min hierte kiere Moder mig den, Nytt Aars dag, 1619 Gud giffue oss baade aff sin naade. Datum Turebygardt ut supra.

Bog nr. 33

Manuale De Praeparatione Ad Mortem. Det er: En Skøn oc meget nyttelig Betractelse, Ideiligen at betencke, huorledis it Menniske skal Christeligen leffue, oc Saligen dø. Tilsammen-screffuen paa høy Tydske Aff Martino Mollero Guds H.Evangelij Ords tiener til Gör-litz i Slesien. Oc nu Nyligen fordansket [af Hans Oldeland]. Prentet i Kiøbenhaffn Aff Salomon Sartor, 1613 [A. 9-311]

II – 23 bl. + 323 + IX s. in octavo.

III – Bogen er restaureret.

På indersiden af bindet med Karen Brahes hånd »See denne samme bog med anden titel N 39 | Q oct. [A. 9-314] och...N.473 [A. 9-312]«. Bogen udkom i yderligere to danske oversættelser i henholdsvis 1637 ved Arent Berntsen og 1692 ved Johan Brunsmann.

I sammenlukket stand læses på sider »A G«.

IV – 1. hiellp gudt. denne bog haffer ieg berrette brahe salig hendreck giøes gjiffen min hierte kierre datter Jomfru anne giøe gudt gjiffe hinde sin hillig ands Naade bode till siell og lijff dattom turebygaardt den 11 february 1619.

2. Jesum Denne Bog hørerer mig Jomfru Ane Giøe, thil med rette og gaff min hierte Kiere Moder mig hinde Gud giffue oss baade aff sin naade Datum Tureby gaar den 11. Feb.Ao. Dni.1619

Bog nr. 34

En Christelig bogh Om merckelige spørmaall och swar Om Troen och kerlighed och huorledis en cristen skal ræt lære och vnderwise den anden i mange gode artickel som alle menniske ere nøttelige oth vide til deris sielis salighed. Denne bog er vdset paa Danske aff Christiern Pedersen som vaar Cannick i Lund och hwn er prentet i Andorp [Antwerpen, af Willem Vorsterman] Aar effter Guds byrd MDxxxi [A. 5-41]

II – 88 bl. in octavo – 14,7 x 9,4 cm.

IV – 1. berette brahe salig hendrek giøes bog

Bog nr. 35

1) Den Offuermaade Herlige Historie, om vor Herris jesu Christ ærefulde forklarelse paa Thabor bierg, Predicket oc vdlagt aff Docter Petro Palladio. Prentet i Københaffn [af Hans Vingaard] M.D.L.V. [A. 10-139]

II – 91 bl. in octavo.

2) En Nøttelig Bog om S.Peders Skib, det er, om den Hellige oc Christelige Kircke, predicket i Københaffn vdaff D.Pet.Pall.

M.D.Liiii [A. 10-138]

II – 136 bl. in octavo – 15,2 x 10 cm.

III – To bøger i samindbinding, med »ryggen« (bagsiden) mod hinanden, således at de læses fra hver sin ende af bogen.

Birgitte Brahes navnetræk først på første side af fortalen

IV – 1. mdlxvj thenne bog hørir mig Cibille Gyldinstiern till oc er mig giffuin aff min gode ven gud vnde os baade aff syn naade.

2. berrette brahe salig hendreck giøes bog.

3. J. Anne Gøe

Bog nr. 36

En Predicken, som vaar vdi Erlig oc Velbyrdig Mands, oc strenge Ridders, her Maagens Gyldestiernis Begraffuelse, vdi Københaffn, Paa den siætte dag Martij, Aar 1570 predicket aff Niels Hemmingsøn, D. Prentet i Kiøbenhaffn aff Matz Vingaard 1570 [U. 21-254]

II – 56 bl. in octavo – 14,8 x 9,5 cm.

III – På titelblad Birgitte Brahes navnetræk to gange.

IV – 1. Erlig oc velbyrdige Fru Sybille Gyldenstierne, [fra] Niels Hemmingsen.

2. berette brahe salig hendreck giøes bog

Bog nr. 37

Confessio Christiana, Det er Den Christelige Bekiendelse om Herrens veig, huilken den Christelig menighed vdi disse trende nordlenske riger, Danmarck, Suerige, oc Norrige stadelige hafuer bekiendt, oc efterfuldt, fraa det første de hafue annammedt den Christelige tro, ofuer sexhundert aar, indtil Christian de tredie Danmarkis oc Norrigis, oc Gøtstaf Suerigis rigis Konningers tijd. Vddelt vdi sex Capittel, huilke det efterfylgende Register vdtuiser. Sammenskrefuen Af Laurits Nielsen af Norrige. Tryct til Brunsberg af Jørgen Skiønfels Aar M.DC.V [A. 4-129]

II – 8 bl + 320 s. in quarto – 18,4 x 15 cm.

IV – berette brade salig Hendrik Giødes bog

Bog nr. 38

Postilla offuer de Søndagis Euangelia, som falde om ale Aarit For de fattige Sogneprester oc Hwsfædre bescreffuen aff Antonio Coruino Och vdsæt paa ræt Danske aff Petro Parvo Rosæfontano. Prentet i den Konninglige Stad Roschilde, aff mig Hans Barth, den Friddag næst for S.Lauridtz [10/8] dagh, Anno, M.D.XXXiX [A. 10-33]

II – 205 bl. in octavo – 15 x 10 cm.

III – Eneste komplette eksemplar, KB's defekt.

IV – 1. Thene bog hører Frue elline Henigsdotther [Godov], Her Henrick gøis efterlefuer ske tijl, gud vnde hinde euig glede.

2. Thene bog hørir mig siibeles Gyldinstiern till med rette gud giffue mig sin hiligaands naade.

3. J. Anne Gøe

Bog nr. 39

Beretning Om Erlig oc Velbyrdig Mand, Henning Sparres Aff komst, Opdragelse, Leffnit oc Endeligt. Med den LXXXIII.Dauidis Psalmis Vdleggelse, Som bleff Predickit vdi hans Begraffuelse, den 7.Octob.Anno 1593. Prentet i Kiøbenhaffn, Aff Hans Stockelman 1597 [U. 21-686]

II – 84 bl. in octavo.

IV – 1. Denne bog haffuer ieg anne Sparre giffued mijn synderlig gode Ven Fru Sebela gylden stierne thil skøringe, herre gud almegtste giffue hinde løcke oc glede ij denne Verden oc Den Euige gled oc salighed ij Himmerigs Rige thil euig tid for sijn kere ... skyld vor Herre Jesu Cristi Amen

Bog nr. 40

Geistliche Lieder. Mit einer newen Vorrede D.Mart.Luth. Warnung D.Mart.Luth. Gedruckt zu Leipzig durch Jacobum Berwald, Wonhafftig in der Nickel Strassen, M.D.LII [A. 8-273] *II*-V + 303 + XII bl., med træsnit, in octavo.

III – Samtlige sider i træskårne rammer, træsnit i teksten og noder, pragtbind, den er *smuk!*

IV – 1. mdlxx. Thenne bog hørir mig Ciibila Gylinstierne till mett rete och fick ieg then till skiffte efftier min kere salige fadir her Magnus Gylinstierne gud giffue hand then Evige glede som aldrig komir Ende paa amen

2. Karen Brahe

Bog nr. 41

En Predicken aff det sidste Vers, i den 70.Dauids Psalme holden Vdi Erlig, Velbyrdig oc Gudfryctig Fruis, Fru Sybillæ Gyldenstiernis Ligs nedsættelse, som skeede vdi S.Mortens Kircke, i Nestuid, den 26.Martij, Anno 1611 Ved Jens Mogenssøn Krummerup. Prentet i Kiøbenhaffn Hoss Henrich Waldkirch 1612 [U. 21-256]

II – 24 bl. in quarto.

III – Bogen er dediceret til Henrik og Birgitte, dedikationen er dateret »Aff S.Mortens Prestegaard vdi nestuidt den 3. April Ann.1611«.

Proveniensen er skrevet med Birgittes hånd.

Bindet er restaureret i nyere tid, ny ryg og nye forsatsblade.

Bogen findes i dublet i Karen Brahes Bibliotek, U. 21-255, der har tilhørt N. Parsberg.

IV – 1. Jomfru anne giøe hendreck giøes datters bog nytt aars dag 1613

Bog nr. 42

Ligprædicken, Offuer Erlig oc Velbyrdig, Nu Salig Mand, Henrick Gøe til Thurebye, Som bleff Framsæt i den Helig-Aands Kircke i Kiøbenhaffn, i hans hæderlig Ligefærdt oc Sørgeelig Nedsættelse, som skeede der sammesteds den 12 Octobris Anno 1611 Aff H[ans] B[ang] H. Præst der sammesteds. Prentet i Kiøbenhaffn, hoss Henrich Waldkirch, u.å. [U. 21-219]

II – 78 bl. in octavo.

III – Proveniensen skrevet med Birgittes hånd.

IV – 1. anne giøes bog

2. [Karen Brahe] L[æst 1]712

Bog nr. 43

Christianus Ac Pius In hac vita progressus, & Ex hac vita egressus. Det er Huorledis et saligt Guds Barns Liff oc Leffnit skal være her i verden. Disligeste ocsaa, huorledis hans Affskeed herfra skal være: Paa det at begyndelsen oc progressus, Som er: Herre ieg troer paa dig, lad mig aldrig beskæmmeis: Saa vel som ocsaa Enden: Jeg befaler min Aand i dine Hænder, etc. kunde rætteligen suare hin anden. Vdi Erlig oc Velbyrdig, nu salig Axel Brahes Til Elvedt, Danmarckes Riges Raad, Oc Kong.Mayest. Befalnings Mand paa Dalum, hans Lijgs Hæderlig nedersættelse, vdi S. Knuds Kircke i Othensee, den 29 Augusti, Anno 1616. Forhandlet Aff Hans Vandal R. da Sogneprest til S.Albani Kircke i Othensee. Prentet i Kiøbenhaffn Aff Salomone Sartorio, 1623 [U. 21-79]

II – 60 bl. in quarto.

IV – [Karen Brahe]

Bog nr. 44

En kort Forklaring Offuer den 91 Davids Psalme, Vdi Erlig oc Velbyrdig Fruis, Salig Fru Birgete Brahes til Turebygaard, hendis Lijgs nedsettelse, den 23 Septemb. Anno 1619, i S. Mortens Kircke i Nestved Prædicket aff Niels Foss, Sogneprest i Dalby. Prentet i Kiøbenhaffn, Aff Salomone Sartorio, u.å. [1619] [U. 21-82]

II – 34 bl. in quarto.

III – Dette eksemplar har tilhørt Karen Brahe, selvom hun ikke har skrevet sit navn deri; derimod har hun foretaget sine karakteristiske understregninger samt tilføjet rettelse af fødselsmåneden »Septembris« til »desember«.

Bogen findes yderligere i dublet, U. 21-81, der har tilhørt N. Parsbjerg.

IV – [Karen Brahe]

Noter:

- Mit arbejde hermed er nærmere beskrevet i en artikel, *Om katalogiseringen af Karen Brahes Bibliotek* i DF-Revy 1992, s. 235-37.
- Peder Hansen Resens Atlas Danicus VI D, Ribe Stift*, udgivet af undertegnede, Odense 1987.
- Se nærmere om Karen Brahes Bibliotek: Riising 1990; Victor Madsen 1919.
- Optalt på basis af min egen transskription af håndskriftet F 1, kataloget over Anne Gøyes samling i Karen Brahes Bibliotek; transskriptionen, der findes i en af mig udarbejdet opgave »Anne Gøyes Bogsamling«, er ikke publiceret.
- »Fortællelse paa een Andeel Danske Bøger«, som har tilhørt Anne Gøye, af Jens Bircherod, ca. 1686, MS F 1., Karen Brahes Bibliotek; se n. 4.
- Lauritz Nielsen 1946, s. 112.
- Victor Madsen 1919, s. 180f. – en oplysning, som Lauritz Nielsen 1946, s. 112 skriver ordret af.
- Med bog nr. 33 som eneste undtagelse; her er det stavet »dattom« – og sammesteds staver niårige Anne Gøye det korrekte »datum«. Birgitte staver – i modsætning til samtiden – forbløfende konsekvent gennem tredivte år: »hiellp«, »kierre«, »hendreck«, »kiøbenhaffn«. Til gengæld anvender hun stort set ikke kapitæler, hverken i proprier eller substantiver.
- I den forstand at jeg har bibeholdt den originale ortografi og tegnsætning, idet perioden efter min mening havde et stærkt og stadig forståeligt sprog; jeg er modstander af vold i retning af f.eks. Salmehogens kastration af Kingos *Aandelige Siunge-Koors Første Part* (1674), den 4de Aftensang (DDS nr. 706), hvor Kingos prægtige linie str. 6 »Gak, Ormesæk, og sov« efter veludført udåd er blevet til gildingen »Gå hen, min krop, og sov«.
- Se bog nr. 44. Personalaafsnittet er genudgivet af Bricka 1874-75, ss. 99-109.
- »Om de døde intet andet end godt«.
- Niels Foss var kommet til Sdr. Dalby og blev sogne som kapellan i oktober 1615 og blev ordineret som sognepræst 1616, da forgænger i embedet, Jens Lauritzen døde. Han var født ca. 1589 som søn af sognepræst og provst ved Vor Frue i København (og forøvrigt barnebarn af Hans Tausen), Desiderius Foss (død 1598) og dennes første hustru Dorothea Jacobsdatter (død 1590). Han blev student 1612 ifølge Wibergs Præstehistorie; universitetsmatriklen kender ham ikke – se Ehrencron-Müller s. v. »Foss, Niels Desiderius« og kom som nævnt til sognet i 1615, formodentlig som en gift mand. Sidenhen, i 1625, giftede han sig med formandens enke Margrethe Pedersdatter (1585-1643) og sad som præst i sognene til sin død 1652. Ligsten og epitafium over *Niels Desideriøn Foss* og to hustruer i Sdr. Dalby kirke, Faxe hd.
- Man savner en gennemgang af ligprædikener som genre; de bliver – trods deres store antal – tict ihjel i litteraturhistorierne. Eksempelvis Gyldendals Dansk Litteraturhistorie 2, *Lærdom og Magt 1480-1620* ofrer s. 361 to små spalter. Det nærmeste jeg kan komme en behandling af genren er Marianne Pade: *Danske ligtaler i det 16. århundrede*, i *Litteratur og Lærdom*, (Renaissancestudier I), København 1987, ss. 95-106. Behandlingen tager kun udgangspunkt i angiveligt 14 danske og latinske taler fra 1560 til 1600, men giver en oversigt over opbygningen og de klassiske (latinske) forbilleder for en sådan tale.
- I Karen Brahes Bibliotek findes der to eksemplarer af denne ligprædiken, eet, der har til-

- hørt Karen Brahe, velsagtens arv fra Anne Gøye, der må have ejet sin mors ligprædiken, samt eet, der har tilhørt N. Parsberg og er tilgæet biblioteket efter Karen Brahes død 1736. Se bog nr. 44.
15. Søn af Otte Brahe til Knudstrup (1518-71) og Beate Bille (1526-1605), bror til astronomen Tycho (1546-1601), rigsråd Steen (1547-1620), viceadmiral Jørgen (den senere omtalte Tønnes far) (1554-1601) og den for sin lærdom kendte Sophie (1556/59-1643).
 16. Se bog nr. 43; der er ingen egentlige henvisninger til disse ligprædikener, da de er upagierede.
 17. Fra Birgittes ligprædiken (bog nr. 44).
 18. Fra Birgittes ligprædiken.
 19. Fra Birgittes ligprædiken.
 20. Fra Birgittes ligprædiken.
 21. J. Oskar Andersen 1896 s. 93f.
 22. J. Oskar Andersen, 1896. s. 94.
 23. Add.197, in quarto; udgivet af Paulsen 1955.
 24. I Karen Brahes Bibliotek findes to håndskrifter, der er skrevet af Sophie Brahe, MS A.III, 36-37 og MS A.VI,62. Det første indeholder ifølge tilskrift af Karen Brahe *«Fru Sophie Brahe. Holger Rosen Krantzis Morsome Andtegninger huud hun af Preken har fattet»*, 2 bind på henholdsvis 168 og 90 tætbeskrevne blade in quarto, skrevet 1601-02, der beviser en flittig kirkegang, det andet er sentens af Den hellige Skrift, skrevne af *«Sophie Brahe Axels Datter»*, desværre i dårlig stand.
 25. Thott 166 in octavo. J. Oskar Andersen 1896, s. 94.
 26. Høyer Møller 1871-73.
 27. Molbech 1846 s. 87.
 28. Vedel Simonsen, Anden Deel 1844, s. 114.
 29. Se bog nr. 42.
 30. Ifølge Sibylle Gyldenstjernes ligprædiken, se bog nr. 41.
 31. Fra Henriks ligprædiken.
 32. Ifølge sin ligprædiken, se bog nr. 41
 33. Citaterne i dette afsnit er fra Henriks ligprædiken. Se endvidere Vello Helk 1987 s. 231.
 34. Vello Helk 1987 s. 231; Ladewig Petersen 1980 s. 148.
 35. DAA 1896. Om denne jomfru, der *«ikke alene begik et Fjltrin, men ogsaa dertil knyttede en gruelig Forbrydelse»* – hun blev dømt for at have ombragt barnet – se Wad 1916 (citatet samstedes fra). Sladdereren udpegede svogeren, Mourids Aschersleben til Jerstrup, som barnefader, men ved herredagen i Odense klarede han frisag overfor Christian IV, som forøvrigt i denne sag viser sig fra en af sine mindst elskværdige sider – han præsterede at tage 30 rdl. i spil samme aften, som han havde overværet Sibylles henrettelse i slotsgården i Odense. Præcis hvornår fødslen fandt sted vides ikke; Sibylle ændrede senere forklaring, at hun nok havde født barnet på Jerstrup, men siden lagt det i et skrin, som hun havde medbragt til Hvidkilde og gemt der under et besøg hos broderen Falk, hvorfra det senere blev hentet til Odense. Hvem der så var far til barnet er fortsat en gåde.
- Der findes i håndskrift i Karen Brahes Bibliotek en salme, dediceret til Sibylle Gøye i 1635, desværre uden angivelse af dato: *«En trøstlig Sang Om Lyckens store Skrøblighed og ustadighed ... Aff Delleff Monrads Alszing 1635»* – bl.172-77 i A V, 7. Der findes også – ligeledes i håndskrift, dateret til 18. århundrede – et digt på tolv vers, der iflg. Riising 1956 handler om Sibylle Gøye og hendes barnemord, nemlig E II, 20 *«O du tyranske hjerte Huj yppet du den trætte»*, der kan synges på melodien *«Udi din større Verden»*; en nærmere gennemlæsning af teksten viser imidlertid, at den ganske vist handler om en kvinde, der ombringer sit barn, men uden navns nævnelse eller nogen tidsangivelse.
36. Billederne findes på Frederiksborg; se Politikens Danmarks Historie bd.7, s. 116 og 117. Samt forsiden af dette nummer.
 37. Dette og de efterfølgende citater er fra Sibylles ligprædiken.
 38. Ifølge Danmarks Kirker 6, Præstø amt 1, s. 148-50. Kirkens egen brochure fortæller fra samme indberetning, at det *«bar Frederik II og dronning Sofies kronede monogram, våben og valgsprog samt årstallet 1587 ... Det var smykket med bibelske billeder o.a. og havde adelsvåben og navne, som genfindes på prædikestolen»*.
- Det burde – efter de to nævnte sønner – have været muligt at datere dette orgel nærmere, men desværre er der ikke nogen (se dog nedenfor), der kender noget til de øvrige børns fødselsår; Sibylle og Eskild blev gift 1557/58 og en Mogens, opkaldt efter morfar, burde være søn nr. 2. Henrik født 22/6-1562 burde være ældste søn. Eskild døde i 1573.
- Tycho de Hofman *«Historiske Efterretninger om velfortiente Danske Adelsmænd, med deres Stamme-Tavler og Portraiter»* I, København 1777 giver s. 149 en stamtavle over slægten Gøye; ifølge denne er Eskild Gøye og Sibylle Gyldenstjerne blevet gift 21. september 1558 og har børnene *«Mogens Giøe f.1570 d. 12 Martii + 1586 16 Aar gammel. Fire Børn + smaa. Henrik Giøe til Tinberfeld og Turebyholm, fød 1562 den 16 Jun. ...»* I så fald kunne orglets årstal 1587 give mening, måske til minde over Mogens' og en ukendt bror Haralds død. Problemet er blot, at Hofmans stamtavle er fuld af fejl: Henrik og Birgitte får ti børn, herunder en *«Wibke Giøe, + barn»*, som er mig ukendt. Ellen (født 1603) indtager Sibylles plads som den, der blev født efter sin fars død. Sibylle er blevet datter af sin egen bror Eskild Gøye og Emmerentse Rosenkrantz; om Sibylle hedder det iøvrigt *«blev besøved og siden 1635 halshug-*

- get, * Conrad von Höbel til Brantholm i Julland. Nogle gjøre hende til en Datter af Eskild Giöv og Sibylle Gyldenstiern, som og er rimeligere», altså sine bedsteforældres datter. Resultatet af ægteskabet med Conrad skulle være en datter, Elisabeth von Höbel, gift med Niels Parsberg. Se n. 35.
39. Jahn, 1820, s. 27. Hans »Beviissted og kritiske Anmærkning» nr. 22. definerer en ryttersoldat: »Til en veludrustet Rytters Rustning hørte: en fuldkommen skudfri Harnisk, fra Hovedet indtil Knæerne, 2 Pistoler, 1 Kaarde og en stærk Hest». (s. 259)
40. Liljefalk 1889, s. 103. »Ijgbrædiken offerer Ertig og Welbiurdig Mand, nu Salig Otte Brahe Axelssøn til Eluid, som bleff framsæt, i den hellig Aands Kirke i Kjøbenhuffn, i hans hæderlig Ligefærd og Nedsættelse, som skeede der sammesteds den 19. Julij, Anni 1611. Aff H. B. H. Kjøbenhavn, Hoss Henrich Waldkirch», u.å. Bogen findes i Karen Brahes Bibliotek og har været i Karen Brahes eje, dog tilkommet udenom familien (den bærer en proveniens »Sum Erasmi Joannis Woidensis«, hvem det ikke har været mig muligt at identificere); signatur U. 21-109.
- I fortalen, dediceret til forældre og søskende og dateret 8. september 1611, priser Hans Bang stedmoderen Kirsten Hardenberg for »den kaastelig Begræffelse» og »det kaastelig Monument, i hannem til et vøddelig Naffns, prisselig amindelse, strax huffuer ladet oprette her, i den hellig Aands Kirke».
- I margen er der med Karen Brahes hånd en henvisning, der lyder »see p. 117 johan Resenij inscriptioner in Q N 38 blant de danske verslige bøger her opschrieffven fiendis og Copie derofuer bag i denne bog». Der er tale om en henvisning til Peder Hansen Resen: »Inscriptiones Huffnienses ... Huffniæ MDCLVIII», der stadig findes i Karen Brahes Bibliotek, U. 17-13. Epitafiet er på sidste blad i ligprædikenen afskrevet af en 17. årh. hånd (med fejl i begravelsesdatoen, 19. Junij i stedet for Julij) og uden det latinske symbolum »Pietas in fine coronat»; nedenunder er tilføjet »dette Epitafi findis i Koret i Hellig Geisis Kirke i Kjøbenhuffn».
- Epitafiet findes nu ikke længere, idet det ligesom det meste af kirkens øvrige inventar gik til grunde ved Københavns brand 1728. Danmarks Kirker I, København 1 s. 711.
41. »non nobis solum nati sumus ortusque nostri partem patria vindicat» [Vi er ikke kun født for os selv, fædrelandet kræver sin del af vor tilværelse]. Cicero de officiis I, 22.
42. Liljefalk 1889, s. 112.
43. Se bog nr. 18. Citaterne i det efterfølgende afsnit er herfra.
44. Liljefalk 1889 s. 144f. Han skriver: »Karl IX kunde for den Sags Skyld ligesaa gjerne have foreslaet sin Modstander, at de sammen skulde springe ned fra et Tuarnene paa Kalmar Slot». Christian skriver om og til Karl, at »vi formerker, att Hundre dagene er nu udj deres største exclusion udj dit hoffuit», altså at han måtte være bindegal. »Hvad anlængende er den ærlig kamp du osz tilbieder ... er det megit bedre att ynke dig end at slas och fectis med dig oc en varm kackeloffn var dig megit bedre och thientligere end saadan skernyssen oc kamp och en god Metikus, som kunde sætte ditt hoffuit noget bedre ij lave igen, du skulde vell skamme dig du gammel nar ...» Ikke vist hvad man forstår ved høvisk omgangstone.
45. Liljefalk 1889 s. 124; s. 139.
46. Dette og citaterne i det efterfølgende afsnit er fra Henriks ligprædikenen, bog nr. 42.
47. J. Oskar Andersen, 1896 s. 121.
48. Dette og de efterfølgende citater er fra Birgittes ligprædikenen, bog nr. 44.
49. Victor Madsen 1919 s. 181. Håndskriften er typisk for tiden – for så vidt ulæselighed er et karakteristikum for 16.årh. – og dertil fast og forbløffende homogen gennem alle 30 år.
50. Hvilket hun fortæller præsten i sin ligprædikenen.
51. Og fra Birgitte er den gået videre til Anne Gøye og herfra til Karen Brahe, hvilket har foranlediget sidstnævnte til på indersiden af bindet – ikke uden en vis stolthed – at redegøre for familien på følgende uoverskuelige måde: »fru ellen gøde var hendrick G farmoder som huffde fru berete bra, og var fomsfru Anne Giøes og Falck G Fuder og Moder. Falck G datter fru Susanne G og Jeg H.. Karen bra og er Jeg det 6. Barn bogen øyet», altså ejer i 6.generation. En hilsen fra en tid, der virkelig nærrede respekt for det trykte ord.
52. Efter Karen Brahes mening, formodentlig små hundrede år senere, er den stadig – ifølge tilskrift – »god».
53. Bristede blodkar og hævede led kan iflg. en mig bekendt læge godt være symptomer på skørbug – og på en masse andet ...
54. Se J. Oskar Andersen 1896, s. 107ff.
55. Der er intet i håndskriftet, der giver antydning af, hvem der er afskriveren. Mackeprang 1950 angiver i en note (VII, n.11, s. 95) de bevarede afskrifter fra 16.-17. årh og henviser her til »en af ... Elsebeth Brockenhuus 1590 udført Afskrift i Karen Brahes, nu i Landsarkivet i Odense opbevarede Bibliotek». Karen Brahes Bibliotek rummer endnu en afskrift af versene, E III, 7, som er den af Mackeprang nævnte afskrift. Af uransagelige årsager er kopien i Saxoudgaven ikke medtaget i Riising 1956. Ehrencron-Müller oplyser (I, s. 372), at »disse danske Vers findes aftrykt i O. Bangs Saml. af nyttige og opbyggelige Materier. 1743ff. II. p. 170-92-338-82, hvor de fejlagtig tilskrives Elsebe Brockenhus, der kun har afskrevet dem». Oluf Bang aftrykker rimkrøniken under overskriften »Danske Konger» uden oplysning om, hvor

- han har teksten fra, kun med en indledende sentens »Det er en forstandlig Mand, som af det der er skeet, og det som nu sker, kand fornemme det, som skal skee. Elsebe Brockenhuus Med egen Haand Anno Domini 1589«, og han skriver til afslutning: »Denne Riim Krønike er vel tilforn udgivet in Folio Aar 1646 ... men da samme er meget rar og i de skrevne Exemplarier som mig ere forekomne, og i sær et, som synes at være skrevet i samme Tider da Versene ere giorte, indeholdes noget som af den trykte er udeladt, har jeg tænkt at fornøye mine Læsere med det gandske«. Ifølge Gigas' Katalog over Det kgl. Biblioteks håndskrifter II, s. 270 er Bangs tekst en udgave af MS Gl. Kgl. Saml. 4.2432, hvor teksten er afskrevet af Birgitte Brockenhuus og fejlagtigt udgivet under søsteren Elsebeths navn.
56. Citaterne er fra denne anden del af håndskriftet, der er uden titel. Det har ikke været mig muligt at finde forlægget hertil. At Aurelian skulle være født i Ribe er en opfattelse, der beror på en eller andens fejloversættelse af »*Dacia ripensis*«, egnen omkring Donau, til »*det ripensiske Danmark*«, altså Ribe i Danmark. Peder Hansens Resen får den rettet i 1680'erne (med henvisning til en fejloversættelse af Cluvers *Epitome Historiarum* 1646, men fejlen er altså ældre) – se Atlas Danicus IV, Ribe Stift, (udgivet af undertegnede) Odense 1987, s. 86 med noter.
57. Mackeprang 1950, s. 39.
- På indersiden af bindet i bog nr. 11 har Karen Brahe skrevet »Her hos indbundne skrieffven Riim ofver Alle D[anmarks] Kongers bedrieffter fra Dan til F:2 item om de dansskis Regiering ofver ald verden med videre« og på håndskriftet »dette om kongerne af Danmark er blefven trøgt Kiøben H. 1646 og forbedret med K F:2 og Kong C4 Historier«. Den trykte udgave indeholder kobberstukne portrætter af samtlige konger, udført af Albert Haelwegh, iøvrigt med varierende regeringsår i forhold til teksten, samt versene i tysk, dansk og latinsk udgave, se Bibl. Dan. III, 27-28. Iver Bertelsens oprindelige vers om Frederik II – det blev desværre på tapetet erstattet med et helt uskadeligt historisk vers – er pragtfuldt i sin hentydning til tapeterne og deres formål (her i version efter håndskriftet): »Jeg haffte Lyst til see oc vide/Huad di j Danmark for min tide/som haffuer hafft Øffjuerste Regiment/Haffuer det begynt, ofverfarit oc endt/Thi lod ieg paa Tapitzeri/j dennem Ordentelig befatte oc fye/All som vide kand til skiell/dog vaare de flere det ved ieg vell/Orch sette der hoss med korte Ord/dett synderligste en huer haffte giort/huor aff en første tencke maa/Saa gjorde den, thi gick hannem saa/Oc der efter sin handel vende/Att det gode guar hannem til hende/Oc bliffue aff Andris skade wüss/Gud til ære sig self till priss/Saa er Historien førsternis spegel/De kunde i see huad dennem feill/Och lære dett de viiste ey
- før/Och dett dennem ingen sige tør«. Karen Brahe har da også markeret sig moralen i de sidste fire vers.
58. Ifølge Sibylles ligprædiken. Det behøver ikke nødvendigvis at betyde, at de var rejst »udenlands«, det kan også forstås som »til en anden egn af landet«.
59. Henrik Waldkirch har tilsyneladende haft et travlt år 1611. Af 12 danske tryk i Karen Brahes Bibliotek fra dette år er alle 12 trykt af ham; fra det efterfølgende år 1612 er ligeledes 12 danske tryk, hvor han dog »kun« er mester for 8.
60. A. Heise i Hist. T. 5 r. VI, 1886-87, ss. 42-72.
61. Een, nr. 38 Corvins' Huspostil 1539, bærer Anne Gøyes navn som næste ejer efter Sibylle, der har arvet den efter sin svigermor, Eline Godov. De to sidste, nr. 39 og 40, bærer tilsyneladende kun spor af at have tilhørt Karen Brahe, men det er dog nærliggende at tro, at de alle tre er kommet gennem Birgitte, siden hun har ejet de andre bøger, der stammede fra Sibylle. Nr. 39 er en ligprædiken over Henning Sparre, begravet 7. oktober 1593, trykt 1597, som Sibylle har fået af Anne Sparre, måske noget nær familie, idet Sibylles mor ligeledes hed Anne Sparre, død 1564. Der optrådte som tidligere nævnt våben for en jomfru Anne Sparre på prædikestolen i St. Mortens i Næstved. Nr. 40, Luthers *Geistliche Lieder*, Leipzig 1552, har Sibylle fået »till skiffte effter min kere salige fadiv her Magnus Cylinstierne«, død 1569, og den er formodentlig kommet ad samme vej. Det har ellers altid heddet sig, at Anne Gøye kun ejede en tysk bog, Luthers tyske bibeloversættelse, Lüneburg 1627 (Victor Madsen 1919, s. 182 og efter ham Lauritz Nielsen, 1946, s. 101); til dette skal føjes, at Holger Rosenkrantz forærede sin niece Anne Gøye et eksemplar af sit tysksprogede »*Fürsten Spiegel*« fra 1636, og denne synes et godt bud på yderligere en tysk bog i Anne Gøyes eje. Det kan tilføjes, at oplysningen om Anne Gøyes ene tyske bog stammer fra det faktum, at det er den eneste tysksprogede bog, som hun har skrevet navn i. Det tidligere (n. 5) nævnte håndskrevne katalog over samlingen medtager ingen tyske bøger, idet det angiveligt er en »*Fortegnelse paa een Andeel Danske Böger*«, hvilket ikke er ensbetydende med, at Anne Gøye ikke ejede tyske bøger.
62. Se bog nr. 32.
63. Ehrencron-Müllers Forfatterlexicon bd. II s.v. »Bruse, Christian«.
64. »...Jeg tror, at Fanden haver aldrig kunne lettere få Job til at miste sin Tålmodighed, end dersom man ved et Væddemål havde proponeret ham at debruillev [udvede] en gammel Genealogi- - men særlig Rosenkrantzernes egne sig til den Prøve«. J. Oskar Andersen 1896, s. 95.

65. Det var forresten efter Tønne Brahe, at Steen Brahe arvede Hvedholm på Horne land, hvorfor det senere kom i hans sønnesøn Preben Brahes, Karen Brahes fars besiddelse.
66. Se bog nr. 32.
67. Ehrencron-Müllers Forfatterlexikon I, s. 122. Ganske vist er begge navnene Jens og Hans fordanskninger af Johannes, men der skelnes på dansk; Jens Hansens søn hedder Hans Jensen, selv om de begge hedder Johannes Johannis i en latinskproget tekst som f.eks. universitetsmatriklen.
68. Trap Danmark IV, 3, s. 981.
69. Denne Otte Brahe blev forresten senere kendt som hovedrig pengeudlåner i stor stil efter Kejserkrigen, og han udgav *Andægtige, korte Huus oc Kircke-Bønner ... Item nogle udvalde Konning Davids Psalmer*, København 1632 – anonymt. Bogen findes i Karen Brahes Bibliotek, A. 7-29, og har oprindelig tilhørt Anne Gøye.
70. Foråret havde formodentlig både døtrene og Birgitte tilbragt hjemme på Turebygaard, og der har været gæster. 27. maj 1616, præcis en måned før sin 17 års fødselsdag, får Birgittes datter Mette en bog af Birgittes ovenfor omtalte kusine Mette Lykke, der altså igen var på besøg og af Mette Gøye med tidens sædvanlige sans for at sløre familieforholdene omtales som *»Min Hierte Kiære Moster»* – alle kvindelige slægtninge på mors side er mostre – nemlig Hieronymus Weller, *Antidotum, Det er Lægedom ...* oversat af Niels Jørgensen, Malmø 1585, som Mette Lykke selv havde fået 1609. Bogen findes nu i Karen Brahes Bibliotek (A. 9-243).
71. Se bog nr. 43. I Veflinge kirke findes en prægtfuld ligsten over ham og begge hans hustruer, og man mener at have fundet hans grav og har sat en moderne gravsten over ham på stedet på kirkegården. Se Chr. Axel Jensen *»Danske Adelige Gravsten»* København 1951, tavle 98.
72. Her har Victor Madsen 1919, s. 181 fået rodet rundt i familiemedlemmerne, idet det i hans udlægning *»Efter sin Moder har Anne Gøye også arvet ... og Modern har skrevet deri: Denne Bog læste min salig Moder sidst udi Mette Gøye og var ...»* Dette må læses, som om det er Birgitte, der refererer til sin egen mor Mette Falksdatter Gøye. Hun døde imidlertid som tidligere nævnt 1584 og kan således næppe have læst en bog, der er trykt 1605. I tilskriften står navnet Mette Gøye ikke skrevet, kun initialerne *»MG»*, som Karen Brahe så har skrevet ud til *»Mette [Henriksdatter] Gøye»*.
73. Hun kan selvfølgelig have fået den igen efter moderens død. Karen Brahes Bibliotek rummer inklusive denne ni bøger, der på et tidspunkt har tilhørt denne Mette Gøye og siden er overgået i Anne Gøyes eje; de udviser nu mere smag for skønlitteratur og historie.
74. Cort Axelsen, *Theologiske og Historiske beskrivelse Om den Reformerede religion ...* København 1622. Bogen findes i Karen Brahes Bibliotek, A. 3-88.
75. En række mangler kan konstateres ved en gennemlæsning af det trykte katalog over Karen Brahes bogsamling *»Det Danske Bibliotek Eller Fortegnelse Paa Alle de danske Skrifter, som ere trykte baade inden og uden Lands, fra de første Bogtrykkerier kom i stand i Dannemark, indtil sidst i forrige Seculo, Hvilcke alle findes samlede i det Danske Bibliotek Som denud Høy-Aidle og Velbaarne Frøken, Frøk. Karen Brahe, Til Østrup-Gaard, Patronesse for det Adelige Jomfrue-Kloster i Othense, Haver foræret til forbermede Kloster.»* ved Laurids Lind, København 1725, et iøvrigt mangelfuldt katalog, der bygger på det tidligere nævnte Bircherodhåndskrift F 1; Laurids Lind har katalogets udgivelse aldrig beset biblioteket. En liste over de mere spektakulære mangler findes i Kalkar 1836 s. 8-9.
76. Riising 1966.
77. A IV, 6.
78. A IV, 12.
79. A VI, 2.
80. Lauritz Nielsen 1946, s. 113.
81. Se Lauritz Nielsen, 1946, ss. 67-82. Det blev gjort til krigsbytte af en af Wallensteins officerer i efteråret 1627. Der gik to år, før han med møje og besvær fik det tilbage, og efter hans død 1642 blev det delt mellem børnene og sidenhen splittet for alle vinde. Han havde forinden fået flyttet en del af det fra Odense til Göteborg ifølge Hans Mikkelsens dagbog, dog ikke 16. juni, som Lauritz Nielsen anfører, men 16. juli. (*Samlinger til Pyens Historie og Topographie V, 1871, s. 407*). Karen Brahes Bibliotek rummer således flere bøger fra Holger Rosenkrantz' samling, flere teologiske skrifter samt en tysk bibel, Frankfurt am Main 1594 og den danske bibel, 1607, der ifølge en tilskrift – vist af Vartovpræsten C. J. Brandt, der på et tidspunkt har gennemgået biblioteket – var hans *»Haandbibel, hvori han daglig har studeret»*.

Statens Arkivers publikationer 1995 – en oversigt

Ved *Grethe Ilsøe*

Oversigten er en annoteret fortegnelse over de publikationer, som Statens Arkiver, dvs. Rigsarkivet, landsarkiverne for Sjælland m.m., Fyn, Nørrejylland og Sønderjylland samt Erhvervsarkivet og Dansk Data Arkiv, har udsendt i 1995. Oversigten viderefører den tilsvarende oversigt over publikationerne 1994 (*Personalthistorisk Tidsskrift* 1995:2, s. 161-63).

Statens Arkiver:

Tidsskrifter:

Arkiv. Tidsskrift for arkivforskning.

Under relancering.

Siden Saxo. 1995/1-4.

Generalia:

Statens Arkiver. Årsberetning 1994.

1995, 16 s., ill.

Programoplæg til nybyggeri for Rigsarkivet og Landsarkivet for Sjælland, Lolland-Falster og Bornholm.

1995. 44 s., ill.

Rigsarkivet:

Kildeudgaver:

Kancelliets Brevbøger vedr. Danmarks indre forhold 1650.

I uddrag. Ved Jens Holmgaard. 1995. 536 s. Med ordliste til 1646-50.

Monografier:

Christian 4.s salpeterværker.

Af Ebba Waaben. Udg. v. Kirsten-Elizabeth Høgsbro og Knud Waaben.

Studier og Kilder bd. 8. Rigsarkivet/G.E.C. Gad. 1995. 228 s., ill.

Udstillingskataloger:

Småstat og stormagt. Mennesker i mødet mellem Danmark og Rusland 1815-1995. Udstilling arrangeret af Rigsarkivet og Det kgl. Bibliotek i samarbejde med de russiske statsarkiver.

Katalog v. Inge Berete Moltke, Sigurd Rambusch og Boris Weil. 1995. 79 s., ill.

Landsarkivet for Sjælland, Lolland-Falster og Bornholm:

Registraturer, oversigter og arkivvejledninger:

Vallø Stifts arkiv.

1995. 146 s., ill.

Posthuse øst for Storebælt.

En arkivregistratur ved Niels Strandsbjerg. Udg. Landsarkivet og Post Danmark. 1995. 366 s., ill.

Landsarkivet for Fyn:

Ingen publikationer i 1995.

Landsarkivet for Nørrejylland:

Registraturer, oversigter og arkivvejledninger:

Nørrejske toldarkiver før 1969. Bd. 1. Nordjyllands amtskommune. Ved Ole Degn. Udgiverselskabet v. Landsarkivet f. Nørrejylland. 1995. 140 s., ill.

Landsarkivet for Sønderjylland:

Registraturer, oversigter og arkivvejledninger:

Frøselelejren 1944-1945 - Fårhuslejren 1945-1949.

Ved Mette Schmidt Lund. Sønderjyske arkivregistraturer. 1995. 18 s.

Erhvervsarkivet:

Generalia:

Erhvervshistorisk Årbog 1994.

Medd. fra Erhvervsarkivet 44. 1995. 229 s., ill.

Registraturer, oversigter og arkivvejledninger:

Erhvervsarkivets Arkivoversigter. Bd. 3. Arkiver fra finans-, forsikrings- og servicevirksomheder, erhvervsorganisationer m.v. Ved Erik Korr Johansen. 1995. 408 s., ill.

Monografier:

Idrætten i Århus 1920-95.

Red. Ib Gejl. 1995. 140 s., ill.

Århus befriet.

Red. Ib Gejl. 1995. 81 s., ill.

Århus. Byens Historie. 1945-1995.

Red. Ib Gejl. Bd. 4. 1995. 353 s., ill.

Dansk Data Arkiv:

Tidsskrifter:

DDA-Nyt. Nr. 72-75 (1995/1-4)

Bemærk: nr. 74 (1995/3) indeholder en opdateret (pr. medio december 1995) titelliste over DDA-materiale/projekter (DDA-0001 – DDA-2349) med oplysning om teknisk status og om adgangsforhold. Desuden bringes et index over primærundersøgerne ved hver enkelt projekt.

Det kongelige Biblioteks publikationer 1995

– en oversigt med henblik på personalhistorien

Ved John T. Lauridsen

Oversigten er i lighed med sidste år et udvalg af de publikationer, som Det kongelige Bibliotek har udsendt i 1995. Udvalget er foretaget med henblik på personalhistorien i bred forstand og rummer derfor både generelle bibliografier, vejledninger til bibliotekets samlinger, arkivregistraturer, kildeudgaver og forskning med personalhistorisk perspektiv. I enkelttilfælde er der givet supplerende oplysninger i parentes, bl.a. når titlen ikke umiddelbart oplyser indholdet.

A. Generelle publikationer

Billeddigitalisering: Et projekt i Kort- og Billedafdelingen. Tilgængeliggørelse, Bevaring, Effektivisering. Af Henrik Dupont, Ingrid Fischer Jonge og Anders Kragh-Sørensen. 1995. 43 s. Ill. (Forskningsrapporter 5).

Jacobsen, Grethe: *Kvinder, køn og købstadslovgivning 1400-1600. Lovfaste Mænd og ærlige Kvinder*. Det kongelige Bibliotek, Museum Tusulanums Forlag. 1995. 388 s. Ill. (Danish Humanist Texts and Studies. Vol. 11).

Lauridsen, John T.: *De danske nazister 1930-45. En forskningsoversigt*. 1995. (Specialhjælpebidrag 29). 84 s.

B. Nationalbibliografier

Dansk Kortfortegnelse 1994. Udarb. af Det kongelige Biblioteks Kortsamling/The Danish National Bibliography. Cartographic Materials 1994. Comp. by the Map Department of the Royal Library. 1995. 27 s.

Dansk Musikfortegnelse 1991-1994. Udarb. af Det kongelige Biblioteks Musikafdeling. Red.: Susanne Sugar. Ballerup. Dansk BiblioteksCenter. 1995. 138 s.

Dansk Provinstryk 1482-1830. En bibliografi udarbejdet af Grethe Larsen under redaktion af Erik Dal. Bd. II: Nordjylland. Det danske Sprog- og Litteraturselskab og Det kongelige Bibliotek. (I kommission hos C. A. Reitzels Forlag.) 1995. XXXII + 156 s.

Grønlandsk avis- og tidsskriftindex 1985. Inklusive Grønlandsk bogfortegnelse 1985. Avisit atuagassiallu kalaallisoorut ujarliutaat 1985. Greenland's Newspaper and Periodical Index 1985. Ved Åse Reymann. 1995. 496 s.

C. Fagbibliografier, registranter, kataloger

Dansk Historisk Bibliografi 1995. Red.: Ann R. Welling og John T. Lauridsen. Online. 1995: 2403 poster. (REX base 25).

Det kongelige Biblioteks Håndskriftafdeling. Erhvervelser 1924-1987. Vejledning i benyttelse. Red.: Birgitte Possing og Bruno Svindborg. 1995. Bd. 1-2. (Danish Humanist Texts and Studies. Vol. 12).

Et dansk polyteknisk tidsskrift 1826-1842. Indhold og register til Georg Frederik Ursin's Magazin for Kunstnere og Haandværkere, 1. og 2. Rk & Nyt Magazin for Kunstnere og Haandværkere. Ved Michael Wagner. 1995. 96 s. (Specialhjælpemidler 28).

Fog, Dan: *Lumbye-katalog. Fortegnelse over H. C. Lumbyes trykte kompositioner*. Det kongelige Bibliotek, Museum Tusulanums Forlag. 1995. 180 s. (Danish Humanist Texts and Studies. Vol. 10).

D. Tidsskrifter og serier

Danish Humanist Texts and Studies. Ed. by Erland Kolding Nielsen. Vol. 10-12. Publ. by The Royal Library. Cph. Museum Tusulanums Forlag. 1995.

Fund og Forskning i Det kongelige Biblioteks Samlinger. 34. Red.: John T. Lauridsen og Stig T. Rasmussen. 1995. 319 s.

Magasin fra Det kongelige Bibliotek. 9. årg. Nr. 4. 10. årg. Nr. 1-3. Red.: Lotte Philipson. 1995. III.

E. Udstillingspublikationer

Schwab, Heinrich W.: *Friedrich Ludwig Aemilius Kunzen (1761-1817). Stationen seines Lebens und Wirkens*. Ausstellung aus Anlass des Jubiläums der Berufung zum Musikdirektor der Königlich dänischen Hofkapelle im Jahre 1795. Heide in Holstein. 1995. 224 s. Ill. ISBN 3-8042-0767-7. (Schriften der Schleswig-Holsteinischen Landesbibliothek. Bd. 21).

G. Medarbejderpublikationer

Düring Jørgensen, Jesper: Georg Engelhard Löhneyssen og hans ridebøger i Det kongelige Bibliotek. i: *Fund og Forskning*. Bd. 34. 1995. S. 35-60.

Düring Jørgensen, Jesper: Pirateri og propaganda. i: *Magasin fra Det kongelige Bibliotek*. 10. årg. Nr. 1. 1995. S. 48-62.

Foltmann, Niels Bo (udg.): *Gade, Niels W.: Symphony No. 4. Opus 20*. (Niels W. Gade: Works, I:4. Published by the Foundation for the Publication of the Works of Niels W. Gade). Cph. 1995.

Ilsoe, Harald: »Magnus Frisius mp«. Fra Det kongelige Biblioteks sam-

- linger til et jysk herregårdsbibliotek på Christian IVs tid. i: *Fund og forskning i Det kongelige Biblioteks samlinger* 34. 1995. S. 61-98.
- Ilsøe, Harald: Nogle upåagtede kilder til P. F. Suhms bibliotek. i: *Magasin fra Det kongelige Bibliotek*. 10. årg. Nr. 3. 1995. S. 47-56.
- Jaurnow, Leon (udg.): *Ernesto Dalgus: Kundskabens Bog*. 1995. 74 s.
- Jaurnow, Leon: Drømmen om noget andet. Portræt af Mogens Klitgaard i anledning af 50-året for hans død. i: *Magasin fra Det kongelige Bibliotek*. 10. årg. Nr. 3. 1995. S. 3-14.
- Jaurnow, Leon: Kristian Kroman – en filosof i skyggen. Kronik i: *Kristeligt Dagblad*. 26.7.1995.
- Jensen, Niels Martin: Carl Nielsen Reissued. Forthcoming Collected Edition of His Works. i: *Musical Denmark*. 49. Winter 94/95. S. 16-19.
- Kongsted, Ole: Die Musikaliensammlung des Herzogs Johann Albrecht I. i: *Stadt und Hof. Schwerin als Residenzstadt im 16. Jahrhundert*, Historisches Museum Schwerin. 1995. (Schriften zur Stadt- und Regionalgeschichte, Bd. 3). S. 120-131.
- Kongsted, Ole: Musik og musikalsk virksomhed i Danmark ca. 1550-ca. 1610. En rapport. i: *Dansk Årbog for Musikforskning*. XXII. 1994. 1995. S. 109-110.
- Kongsted, Ole: *Om Holger Danske og Holger-fejden*. Teksthefte til cd-udgivelse af Jens Baggesens og F. L. Ae. Kunzens opera. da capo 8.224036-37.
- Lauridsen, John T.: Hjemstavnstab og slægtens spor. i: *Det gamle Løjt* 18. 1995. S. 8-30. Ill.
- Poulsen, Leo: Årene efter Tage. i: *Foreningen af Tjenestemænd ved Statens Samlinger 75 år. Jubilæumsskrift*. 1995. S. 28-30.
- Skyum-Nielsen, Erik: Ud af besættelsestiden. En samtale med forfatteren Erik Aalbæk Jensen om efterkrigstidens Danmark – og om det usagtes kunst i: *Bogens Verden*. 1995/2. S. 100-108.
- Weitemeyer, Mogens (udg.): *Breve mellem front og hjem 1864*. Med noter og register. Museum Tusulanums Forlag. 1995. 128 s. Ill. Kr. 169,-.

Danske demografiske kilder på computeren

Af Hans Jørgen Marker

Forhistorie og motivering

I Skandinavien er der siden 1700-tallet produceret demografiske kilder af meget høj kvalitet. Det, der særlig adskiller de skandinaviske kilder fra andre landes, er den meget høje komplethed, eller på statistiksprog: Det meget lille frafald. De danske demografiske kilder udgør i denne sammenhæng ingen undtagelse. Selvom vi nok må antage noget frafald i de ældre folketællinger¹, er dette slet ikke af den størrelsesorden, som man opererer med internationalt. Kilderne fra tiden før 1850 blev ikke fuldt udnyttet statistisk af samtiden. Adskillige af de befolkningsmål, som man i dag ville have beregnet, blev ikke uddraget den gang. Imidlertid er kildematerialet bevaret på individniveau, og det ville kunne lade sig gøre efterfølgende at udlede megen ny viden om datidens samfund, såfremt disse kilder kunne underkastes edb-behandling. Edb-behandling forudsætter imidlertid, at kilderne findes i en maskinlæsbar udgave. En sådan udgave kan kun fremstilles ved hjælp af et meget stort indtastningsarbejde. Alene for folketællingernes vedkommende er den nødvendige arbejdsindsats af størrelsesordenen 1000 årsværk. Derfor har edb-behandlingerne af vores demografiske kilder hidtil betjent sig af relativt små udsnit. Blandt undersøgelser, der anvender edb-behandling af danske demografiske kilder, kan særlig peges på Hans Christian Johansens to store undersøgelser², hvor der blev opereret med datamængder omkring 100.000 registreringer. Yderligere er der især i slutningen af halvfjerdserne og begyndelsen af firserne lavet mange mindre undersøgelser med nogle få tusinde registreringer. Store indtastningsprojekter har nok været planlagt, men er ikke blevet gennemført. Det har ikke været anset for en farbar vej at gennemføre de store indtastninger med offentlige midler, som det er tilfældet i udlandet (især Sverige). Fondsfinansiering er naturligvis en mulighed, men ikke til det samlede indtastningsarbejde³. Uden offentlige midler eller fondsmidler har der ikke hidtil aftegnet sig nogen mulighed for at gennemføre et så stort indtastningsprojekt.

Amatørhistorikerne

Imidlertid har Danmark mange seriøse amatørhistorikere og gode relationer mellem de professionelle historikere og amatørerne. Når det dre-

jer sig om edb-anvendelse inden for historiefaget, er foreningen Data-behandling i Slægtsforskningen, DIS-Danmark, en central organisation for amatørhistorikerne. Som navnet angiver, er udspringet for foreningen genealogisk. (Når forkortelsen er DIS-Danmark, hænger det sammen med, at der også i andre nordiske lande er DIS'er). Ved siden af genealogien arbejder DIS med registrering og systematisering af kildeindtastninger. DIS-Danmark er en meget stor forening, som ydermere er i kraftig vækst. Medlemstallet var 1100 pr. 1. maj 1994.

Dansk Data Arkiv

Et andet forhold, som også er særligt dansk er, at Dansk Data Arkiv, DDA, gennem hele sin historie har set det som en central opgave at involvere sig i projekter med edb-anvendelse inden for historiefaget. Her ved adskiller DDA sig fra andre landes tilsvarende institutioner, idet disse traditionelt har koncentreret deres aktiviteter om samfundsvidenskab i snævrere forstand og først i de senere år har fået interesse for historisk databehandling. DDA's engagement i historie har ytret sig gennem en række forskellige initiativer. I sammenhæng med Kildeindtastningsprojektet har det især haft betydning, at DDA 1989 afholdt et kursus i programmetsystemet Kleio, og at DDA i 1991 var vært for den internationale konference for Association for History and Computing. Ved begge disse lejligheder blev der skabt kontakt mellem DDA og medlemmer af DIS.

Fælles initiativer

SAKI

Samarbejdskomiteen for Kildeindtastninger, SAKI, blev oprettet i 1992. Der var ved sammensætningen lagt vægt på en bred repræsentation såvel arkivfagligt som historisk. Medlemmerne i SAKI er Finn Andersen, Landsarkivet for Sjælland, Bjarne Birkbak, Sammenslutningen af Lokalhistoriske Arkiver, Svend-Erik Christiansen, DIS-Danmark, Ole Degn, Landsarkivet for Nørrejylland, Gunner Lind, Københavns Universitet, Hans Jørgen Marker, DDA, Poul Olsen, Rigsarkivet, og Elsebeth Paikin, DIS-Danmark.

SAKI gennemførte sit arbejde hurtigt, idet man over tre møder (med det første i juni 1992) nåede frem til i marts 1993 at have formuleret SAKI-modellen, der er publiceret i SAKI-vejledningen⁴. På basis af SAKI-modellen er der fastlagt datastrukturer for folketællinger, matrikler, lægdsruller og kirkebøger. Disse datastrukturer er publiceret i SAKI-vejledningen⁵.

SAKI-modellen

I SAKI-modellen indskærpes den meget vigtige skelnen mellem kilde-læsning og kildetolkning. Svarende hertil opereres i datamodellerne med en grundmodel og en udvidet model. Grundmodellen indeholder de strukturelementer, der skal til for at afspejle kildens indhold. Den udvidede model indeholder i tilgift felter, der giver plads til tolkninger. Det indskærpes i vejledningen, at tekstfelterne i grundmodellen kun er beregnet til transskription af kilden, altså for eksempel at hvis kilden angiver en persons navn til *Niels Veffuer*, er det netop denne bogstavering, der skal findes i feltet *kildenavn*. Derimod kan fortolkningen *Niels* indsættes i den udvidede models felt *fornavn*, tilsvarende kan *Væver* indsættes i *restnavn*. I grundmodellen er defineret elementerne navn, dato, alder eller fødselsdato, erhverv, civilstand, ægte/uægte, begivenhed, sted, forbindelse (til andre personer i datamaterialet) og henvisning (til det sted i kilden, hvorfra informationerne er taget). For visse felter, som i kilden egentlig er kategoriserede, tillades også kodning i grundmodellen. Når kodning er tilladt for et felt, er de tilladte koder også foreskrevet i SAKI-vejledningen. Et af de felter, hvor kodning er tilladt, er civilstand. Det er ikke anset for et vigtigt mål for Kildeindtastningsprojektet at konstatere alle anvendte bogstaveringer af ordet 'ugift'.

Det fortsatte arbejde

SAKI fortsætter sit arbejde med styring og evaluering af Kildeindtastningsprojektet. I 1994 og 1995 er der afholdt møder. Ved disse møder er der især foretaget smårettelser til formaterne og givet kommentarer og forslag til organiseringen af DDA's servicering af indtastere og andre brugere.

Image Undo Do_It! DOKUMENTATION AF INDTASTNING

Kildeindtastning nr.: * 1 Kilde: * 2
 Sogn: * 3 Herred: * 4
 Amt: * 5 Sognekode: * 6

Kilden er indtastet efter:
 * 7
 som befinder sig:
 * 8

Indtasters navn og adresse: *	Navn	Korrekturlæserens navn og adresse:
* 9	13	
* 10	Gade	14
* 11	By	15
Telefonnummer: 12		Telefonnummer: 16

Indtastning påbegyndt: 17.01.93 Korrektur læst: 19.01.93
 Indtastning afsluttet: 18.01.93 Rettelser foretaget: 20.01.93

Bemærkninger: 21
 <Alt>+F5

2 of 2

Indtastning af dokumentation - skal ske for indtastning af folketællinger Edit

Initiativer fra DIS

Kildeoversigten

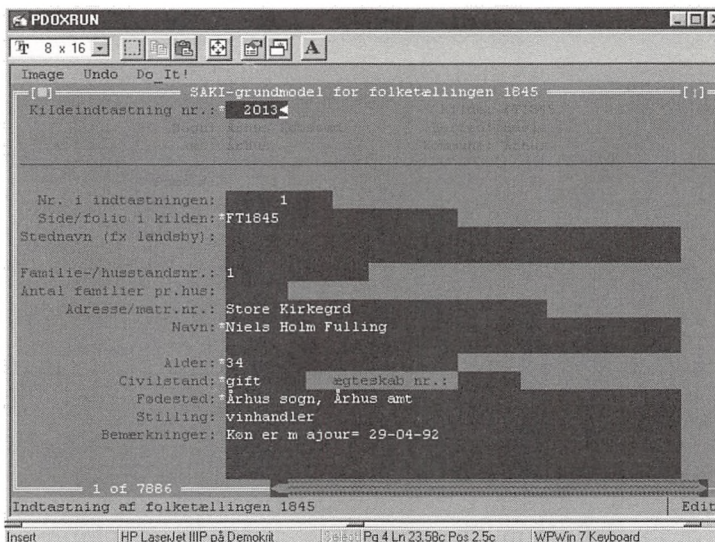
Et af DIS-Danmarks initiativer er Kildeoversigten, en publikation på 96 meget tætskrevne sider med en systematisk beskrivelse af 2900 kopier af personalhistoriske kilder⁶. De registrerede kopier er i håndskrevne, maskinskrevne, maskinlæsbare eller andre formater. For de maskinlæsbare er oplyst, hvilket program der er anvendt under maskinlæsbargørelsen.

Kildeindtastningsprogrammet

De strukturer, som er angivet i SAKI-vejledningen, kan oprettes i et hvert databaseprogram. Af hensyn til arkivering og oparbejdning anbefaler DDA dog, at man anvender de mest udbredte databaser, såsom Paradox og dBase. Det er naturligvis vigtigt, at formaterne overholdes. For indtastere, som ikke selv har et databaseprogram, eller som føler sig usikre overfor definition eller anvendelse af databasestrukturer, tilbydes Kildeindtastningsprogrammet, KIP. Oprindeligt leveredes KIP 1.0 til folketællinger. Siden foråret 1996 fås KIP 2.0, som også kan anvendes til andre kilder herunder kirkebøger. KIP kræver en PC med minimum 4 MB RAM. KIP giver indtastningsstøtte til grundmodellen. Når man har brug for den udvidede model, altså når man vil lave fortolkninger, må man bruge et databaseprogram.

Når man indleder sit arbejde med KIP, skal man først udfylde en dokumentationsskærm. (De viste figurer er fra KIP 1.0. Udseendet af KIP 2.0 er tilsvarende). I dokumentationsskærmen angives almen baggrundsinformation om indtasteren, kilden og datamaterialets tilblivelse. Der er også plads til generelle bemærkninger om indtastningen. Selve indtastningen foregår i et skærbillede, som indeholder felter, der er afpasset netop den kildetype, man er i gang med. Hvis det passer bedre til ens gemt, kan man vælge at indtaste i en tabel, i stedet for et skema. Man skifter frem og tilbage mellem de to former med en funktionstast.

KIP er teknisk set baseret på en runtimeudgave af Paradox for DOS. Det vil sige, at KIP kan udleveres, men at det ikke må videregives. Videre medfører det, at de filer, som dannes af KIP-programmet, er Paradox-datafiler. De kan således viderebehandles med Paradox, hvis man har adgang til dette program. Endvidere kan de konverteres til andre databaseformater. Med KIP følger et lille program, KONVERT, som kan bruges ved konvertering af KIP-filer til Paradox 3.5 filer eller til kommaseparerede filer. De sidstnævnte kan indlæses i næsten alle regneark og databaser. Ved anvendelse af WordPerfect 6.x til Windows kan man lave søgninger i sine KIP-filer med databaselinkfunktionen.

KIP indeholder nogle hjælpemidler til søgning og rapportering. KIP er således ikke kun anvendeligt som indtastningsprogram, men kan bruges som søgeprogram over for KIP-indtastninger, man har modtaget fra DDA.

Det er en forudsætning for at modtage KIP, at de data, man indtaster, bliver afleveret til DDA til fri udlevering.

Initiativer fra DDA

I perioden 1995-96 har DDA kunnet øge sine aktiviteter i forbindelse med Kildeindtastningsprojektet i kraft af en bevilling fra Undervisningsministeriets andel af tips- og lottomidlerne. Tilsvarende finansiering for perioden 1996-97 er ikke fundet endnu.

Koordination

I Kildeindtastningsprojektet er koordinationen central, idet det naturligvis er vigtigt at undgå spild af ressourcer. Koordinationen foretages af DDA.

Inden man starter en indtastning med KIP, skal man henvende sig til DDA og få tildelt et indtastningsnummer. Indtastningsnumrene er entydige, så man kan skelne indtastningerne fra hinanden.

Koordinationen sikrer, at der ikke er flere, der går i gang med at indtaste den samme kilde. Hvis to er interesserede i samme kilde, søger DDA i stedet at skabe en kontakt, således at den ene kan læse korrektur for den anden.

Husstands-	Navn: ordret som i kilden	Alder	Civilstand
1	Peder Valdemar Abel	20	ugift
2	Niels Midhelsen	42	gift
2	Abelone Andersdatter	53	gift
2	Inger Marie Madsdatter	20	ugift
3 F1	Lauritz Lauritzen	43	gift
3 F1	Mette Hansdatter	57	gift
3 F2	Dorthea Andersdatter	67	enke
3 F2	Kirsten Marie Andersdatter	26	ugift
3 F2	Dorthe Andersdatter	4	-
4	Mathias Christensen	46	gift
4	Karen Hansdatter	46	gift
4	Hans Christian Mathisen	21	ugift
4	Kirsten Mathisen	18	ugift
4	Ane Marie Mathisen	16	-
4	Ane Kirstine Mathisen	13	-
4	Jørgine Mathisen	4	-
5	Hans Madsen	28	gift
5	Caroline Madsdatter	38	gift
6	Peder Poulsen Basse	48	gift
6	Marie Dorthea Johansdatter	46	gift

Modtagelse af data i DDA

DDA fungerer som central for modtagelse og distribution af data fra Kildeindtastningsprojektet. Kildeindtasterne afleverer direkte til DDA. Ved afleveringen til DDA foretages en katalogisering af de enkelte datamaterialer. Data får tildelt et katalognummer og en titel. Endvidere bliver data optaget i historiefolderen. Når dette er sket, sendes der et brev til indtasteren med en meddelelse herom.

Sammentælling af registreringer indkommet fra Kildeindtastningsprojektet

I forbindelse med Kildeindtastningsprojektet får DDA en væsentlig forøgelse af sin beholdning af historisk-demografiske datamaterialer. Nogle af de data, der kommer ind, er i Kildeindtastningsprogrammets format. Andre er indtastet i andre formater, men bliver afleveret nu i kraft af den opmærksomhed, der er omkring Kildeindtastningsprojektet. Nedenstående tabel indeholder de materialer, som er afleveret i Kildeindtastningsprogrammets format, samt enkelte, som af DDA er konverteret til dette format. Registreringer, som afviger fra SAKI-modellens anbefalinger, og som ikke er i Kildeindtastningsprogrammets format, er ikke medtalt.

Tabellen viser i første søjle om der er tale om folketællinger, FT, eller kirkebøger, KB. Disse to typer omfatter alt, hvad der indtil juni 1996 er afleveret af data, der overholder SAKI-modellen. Anden søjle viser antallet af materialer. Det vil for folketællinger sige antal sogne fra det pågældende år. For kirkebøger betyder det antal bøger. Tredje søjle viser fol-

Fig. 4

Type	Antal materialer	År	Folketal	Antal personer	Dækningsgrad
FT	1	1769		2589	
FT	143	1787	841806	70395	8,36
FT	85	1801	929001	36075	3,88
FT	92	1834	1230964	58780	4,78
FT	51	1840	1289075	35023	2,72
FT	112	1845	1356877	98501	7,26
FT	26	1850	1414648	19348	1,37
FT	2	1855	1507222	1499	0,10
FT	6	1860	1608362	3867	0,24
FT	22	1870	1784741	21457	1,20
FT	4	1880	1969039	2893	0,15
FT	13	1890	2172380	18685	0,86
FT	5	1901	2449540	4102	0,17
FT	5	1911	2757076	6928	0,25
FT	567	i alt	21310731	380142	1,78
KB	11			6911	

ketællingsåret. Fjerde søjle viser befolkningstallet i det pågældende år. Femte søjle viser antal personer i de afleverede datamaterialer. Sjette søjle viser hvor stor en procentdel, det afleverede udgør af det samlede befolkningstal for året.

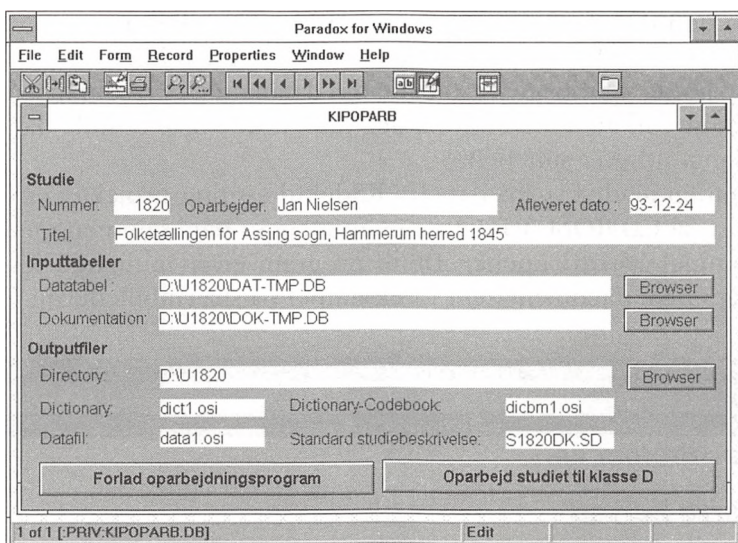
Indtastningsforlæg

Et af de store problemer for indtasterne er at skaffe egnede indtastningsforlæg. Naturligvis er det altid en mulighed at sidde på det nærmeste landsarkiv med arbejdet, men for mange er det en lettelse, hvis arbejdet kan foregå hjemme. I så fald er der brug for et indtastningsforlæg, som kan anvendes der. Derfor har Rigsarkivets publikumsafdeling overdraget DDA et sæt Xerox-kopier af folketællingerne 1787 til 1850 for hele landet og 1885 for København. Disse folketællingsprotokoller udlånes på nærmere bestemte vilkår til de deltagere i Kildeindtastningsprojektet, som har kvalificeret sig ved tidligere afleveringer. Samme personkreds har også mulighed for at købe papirkopier af kilder fra DDA til en særlig lav pris (omkostningsdækning).

Oparbejdning

I kraft af Kildeindtastningsprojektet modtager DDA store mængder af data, som har en standardiseret struktur. Derfor har DDA udviklet en standardiseret og automatiseret oparbejdningsprocedure for disse data.

Målet for oparbejdningen er som altid skabelsen af en dokumenteret rektangulær tegnfil. Imidlertid er vejen til målet væsentlig lettet af, at der er tale om data, som er meget ensartede, og som har det samme systemfilformat, Paradox. Videre betyder det en lettelse, at Paradox for Windows understøtter rektangulære tegnfiler som konverteringsformat⁷. Det dokumentationsformat, som DDA anvender følger en international standard ved navn OSIRIS. Denne standard anvendes i dataarkiver i hele verden ved dokumentation af de datamaterialer som arkiveres. Til formatet findes konverteringsrutiner, således at systemfiler for analyseprogrammer og andre konverteringsformater kan produceres ud fra arkivfilerne. Endvidere er arkivformatet af en sådan beskaffenhed, at langtidsofbevareling af data kan sikres.

Det oparbejdningssystem for KIP-datamaterialer, som DDA har skrevet, giver en meget høj grad af automatisering. Mange af de oplysninger, der kræves for en komplet dokumentation, er fælles for alle datamaterialer fra en given folketælling. Andre oplysninger er indeholdt i Kildeindtastningsprogrammets dokumentationsfil. Det, der mangler, er faktisk kun de DDA-relevante administrative oplysninger, såsom hvornår data blev modtaget i DDA, dets titel og hvem der har behandlet materialet i DDA. Når disse oplysninger er angivet produceres en arkivfil og en dokumentationsfil, hvorefter der kun mangler nogle få manuelle rettelser i dokumentationsfilen.

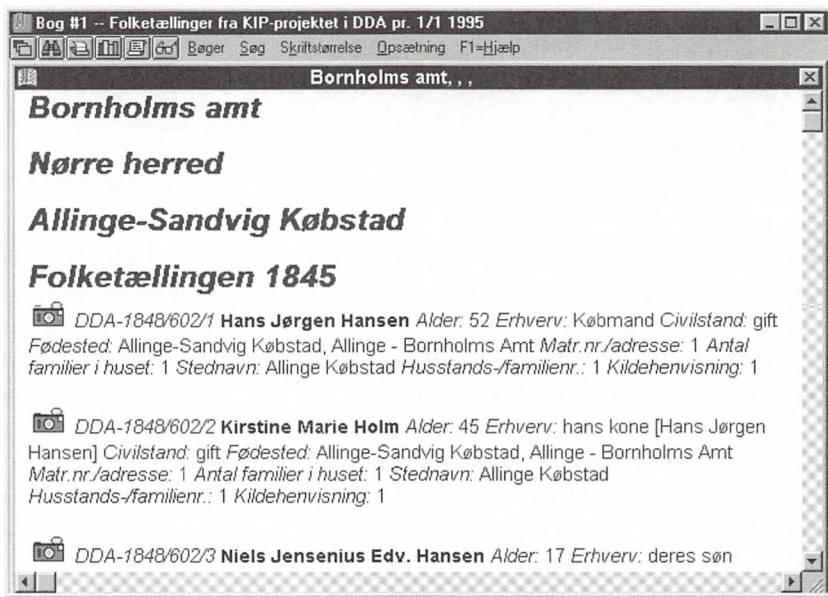
Udlevering

De datamaterialer, som stammer fra Kildeindtastningsprojektet, indgår i DDA's beholdning på samme vilkår som DDA's øvrige datamaterialer. Det vil sige, at den sædvanlige udleveringsprocedure bliver anvendt for KIP-materialerne. Den, der skal bruge et KIP-materiale, skal altså udfylde en bestillingsblanket. På denne blanket lover man at overholde udleveringsbetingelserne. Blanketten indsendes sammen med en beskrivelse af, hvad man vil bruge datamaterialet til.

Når man bestiller KIP-datamaterialer fra DDA, betaler man et administrationsgebyr på 10 kr. per datamateriale. Det er vigtigt at påpege, at det ikke er data, man betaler for. Data tilhører stadig indtasteren, som således beholder alle kommercielle rettigheder til data.

Det forhold, at dataudleveringen er gratis for brugerne, betyder dog ikke, at den ikke kræver ressourcer i DDA. Dataudleveringen er gratisydelse, der tilvejebringes med indsats af offentlige midler. Man skal derfor ikke holde sig tilbage fra at bede om datamaterialer, som man har en anvendelse for, men man bør på den anden side ikke bestille datamaterialer langt ud over sine behov.

En anden måde hvorpå data fra Kildeindtastningsprojektet er tilgængelige er på CD-ROM. På dette medium ligger data sammen med søgeprogrammet WordCruncher. Dette program giver mulighed for tekst-søgning i hele datamængden. Et eksempel på skærbillederne i Word-

Cruncher ses s. 170. Der vil blive udsendt et nyt CD-ROM-sæt hvert år indeholdende alle de indtastninger, der ved årets begyndelse var indkommet til Kildeindtastningsprojektet.

Kursusvirksomhed

For at opnå en høj kvalitet af det indtastede er indtasternes omhu og engagement naturligvis den centrale forudsætning, men deres viden om kilderne og de centrale problemer omkring kilde-transskriptioner er naturligvis også af stor betydning. DDA har derfor set det som sin opgave at gennemføre en kursusvirksomhed for kildeindtastere.

Kildeindtastningskurser

I april og oktober afholdes kurser i kildeindtastning i DDA. Kurserne har omkring 20 deltagere, der er rekrutteret blandt de aktive kildeindtastere. Herunder deltager også undervisere i slægtsforskning og repræsentanter for arkiver og forskningsinstitutioner.

Kurser omfatter typisk en kort introduktion og en deltagerpræsentation. Endvidere en redegørelse for DDA's servicepolitik såvel i almindelighed som for KIP. Servicestrategierne bliver demonstreret ved en grundig gennemgang af de forskellige blanketter.

Videre gives en indføring i grundlæggende problemer ved fortolkning af kilder. Dette vises ved analyser af eksempler på maskinlæsbargørelse af originalkilder i forskellige formater.

Herefter belyses baggrunden for og opbygningen af SAKI-modellen for kildeindtastninger. SAKI-modellen består af en grundmodel og en udvidet model. Grundmodellen indeholder de elementer, som er nødvendige for en fuldstændig transskription af kilden. Den udvidede model giver en standardiseret ramme for fortolkninger.

Yderligere demonstreres Kildeindtastningsprogrammet. Kildeindtastningsprogrammet er et tilbud og ikke en forudsætning for deltagelse i projektet. Det, der kendetegner et datamateriale fra Kildeindtastningsprojektet er, at det overholder SAKI-modellen. For mange vil det være mere naturligt at arbejde direkte i en database, fremfor at anvende KIP. Disse data arkiveres naturligvis også i DDA.

Typisk vil kurserne også indeholde en redegørelse for andre historisk-demografiske datasamlinger i Skandinavien. Der er især grund til at fremhæve de store svenske datasamlinger i Stockholm og Umeå. I Norge arbejder Televerket med at samle folketællinger ud fra en opfattelse af, at der kan skabes økonomi i projekter af den art. Endelig er der grund til at fremhæve Udvandrerarkivet i Aalborg, som har inddateret over 200.000 registreringer fra udvandrersprotokollerne.

En vigtig kilde er de danske folketællinger. Kurserne indeholder da også en beskrivelse af disse. Folketællingerne er vokset meget i størrelse fra 1787 til 1970, den periode hvorfra tællingslisterne findes. Det skyldes ikke alene det stærkt voksende befolkningstal, men også at mængden af oplysninger voksede. Endelig brugte man efterhånden mere plads på opstillingen af oplysningerne. Fra folketællingen i 1769 har der ikke eksisteret folketællingslister. Fra tiden forud for folketællingerne findes der andre tællinger, som også har resulteret i navnelister. Ofte er sådanne lister dog kun over mænd.

Endelig er der en beskrivelse og demonstration af CD-ROM-en.

I mellem de enkelte foredrag er der gruppearbejde, hvor deltagerne arbejder med indtastninger og søgninger.

Kurserne afholdes ved hjælp af undervisere fra DDA og ofte med eksterne forelæsere.

Dansk Demografisk Database

Ud over at tilgængeliggøre KIP-materialerne på disketter og CD-ROM er det naturligvis også relevant at anvende internettet. En sådan løsning er ved at blive etableret og vil blive åbnet for offentligheden i december 1996.

Løsningen, som hedder Dansk Demografisk Database, etableres i samarbejde med Statens Arkivers Filmningscenter og Det danske Udvandrerarkiv. Der er ydet støtte til etableringen fra Kulturnet Danmark.

Teknisk set består løsningen af en database, som tilgås gennem en søgeskærm. Når man ved søgningen har fundet en personoplysning, er der mulighed for at få en scannet udgave af den kilde side, hvorpå oplysningen befinder sig.

Juridiske forhold

Det gælder for KIP-data som alle andre data i DDA, at ejendomsforholdet, copyrighten, forbliver hos donor. Copyrighten bliver altså ikke overdraget til DDA ved afleveringen. DDA får derimod visse afgrænsede rettigheder med hensyn til videregivelse af materialet. For KIP'ernes vedkommende gælder det videregivelse til ikke kommerciel brug.

Den, der modtager et datamateriale fra DDA, har aldrig lov til at give materialet videre. Den rettighed er DDA nemlig aldrig bemyndiget til at give videre til tredjemand. Den, der har modtaget et materiale fra DDA, og som står over for en person, som også gerne vil gøre brug af materialet, skal altså fremfor at videregive materialet henvise til DDA. Det medfører kun en mindre ulempe, idet DDA jo ikke tager penge for data.

De data, der indtastes med KIP, er altid personhenførbare. Det vil sige, at de hører til samme kategori af data, som de data, Registertilsynet interesserer sig for. Imidlertid er der indtil videre ikke KIP-skabeloner til datatyper, hvortil der kræves dispensation ved arkivadgang.

Skulle det på længere sigt ske, at DDA modtager personhenførbare data, som er yngre end de sædvanlige arkivaldersgrænser, vil de blive behandlet på samme måde som i Statens Arkiver i øvrigt. Der vil altså være fri adgang til materialer, der er ældre end 80 år, og dispensationsmuligheder for materialer mellem 50 og 80 år. Dispensationspraksis er i Statens Arkiver i øvrigt således, at der normalt ikke gives adgang til hele kilder. Dispensationen vil derfor sjældent være relevant for KIP-materialerne. Udtræk af delmængder af datamaterialer er ikke en gratis-ydelse hos DDA.

Noter:

1. Ole Degn: Alle skrives i mandtal, Folketællinger og deres brug, København 1991, s. 12
2. Data fra disse undersøgelser er tilgængelige gennem DDA, som DDA-0101 til DDA-0106 og DDA-0181 og DDA-0182, Udvalgte landsogne 1741-1801, og DDA-0230 Den danske bybefolkning i det 18. århundrede (Odense)
3. En undtagelse er her indtastningen af udvandrertprotokollerne, som netop nu foregår på Udvandrertarkivet.
4. SAKI-vejledningen er publiceret som *DDA-Nyt* nr. 65, 1993, pp. 7-137. Heraf udgør beskrivelsen af SAKI-modellen pp. 57-76.
5. *DDA-Nyt*, nr. 65, 1993, pp. 89-123
6. Hanne Marie Rud, Elsebeth Paikin, Villy Danielsen og Svend-Erik Christiansen (red.): Kildeoversigten, Hundstrup 1993. Kildeoversigten på diskette, DISKILDE, bliver løbende opdateret og kan fås ved henvendelse til KOKI.
7. På Paradox-sprog hedder formatet Fixed Length Text. Det er et format, der generelt kan anvendes til at tilgå datamaterialer, som ligger i DDA's arkivformat. Når filerne først er konverteret til Paradox, kan de derfra konverteres til mange andre PC-filformater.

Orientering

Generalforsamling 1996

Tirsdag den 30. april 1996 kl. 19.30 afholdt Samfundet for dansk genealogi og Personalhistorie generalforsamling i Rigsarkivets søjlesal, Tøjhusgade 1, København, med følgende dagsorden:

1. Valg af dirigent
2. Bestyrelsens beretning
3. Regnskab og fastsættelse af kontingent
4. Valg
På valg til bestyrelsen er: Finn Andersen, Hans H. Worsøe, Nils G. Bartholdy, Poul Steen og Ida Dybdal.
På valg til revisorer er: Jørgen Stage Larsen og Sigurd Rambusch
På valg til revisorsuppleant er Bent I. Suurballe
5. Eventuelt

Formanden, Finn Andersen, bød velkommen og foreslog på bestyrelsens vegne kontorchef Robert Oest-Larsen som dirigent, hvilket blev vedtaget med akklamation, hvorefter dirigenten, efter konsultation af lovene, erklærede generalforsamlingen for lovlig.

Formanden fik da igen ordet for aflæggelse af bestyrelsens beretning:

Bestyrelsens beretning til generalforsamlingen 1996:

Jeg skal på bestyrelsens vegne aflægge en kort beretning for tiden siden sidste generalforsamling. De faste elementer er udgivelserne og deltagelse i udgivelser.

Andet hæfte af *Personalhistorisk Tidsskrift* 1995 udkom i slutningen af 1995 med indholdsfortegnelse og register til årgang 1995 og desuden var vedlagt et tillæg, DATASUPPLEMENT til Dansk biografisk leksikon, 3. udgave, udarbejdet ved Sv. Cedergreen Bech, som i sin tid forestod redaktionen af DBL 3. udgave. Udgivelsen af Datasupplementet er muliggjort af Cedergreen-Bechs kontinuerlige indsamling af data og Velux Fonden har beredvilligt deltaget i udgivelsen ved at yde et særskilt tilskud til den tekniske fremstilling. 1. hæfte af 1996 er udsendt for kort tid siden, prydet af det farvelagte våben tilhørende holstebromatadoren Christen Christensen Linde, som adledes 1704. Som proklameret sidste år er de seneste hæfter af lidt mindre omfang end de seneste års hæfter, ikke fordi der mangler artikler til udgivelse, men for at tilpasse udgifter til indtægter. Redaktionen er fortsat i hænderne på Tommy P. Christensen, mens anmeldelserne varetages af Lisa Elsbøll.

For et par år siden udgav Samfundet Indholdsfortegnelse til *Personalhistorisk Tidsskrift* 1880 til 1991. Udgivelsen har været en absolut succes – den har været efterspurgt og den har haft en god økonomi. Den er fortsat til salg, jvf. den udsendte bogliste, men ikke desto mindre har vi netop udgivet en elektronisk udgave af bogen. Vi tror, at der må være stor interesse for den elektroniske udgave, men vi anser den ikke som sådan for en konkurrent til papirudgaven. Vi tror at mange vil sikre sig såvel papirudgaven som den elektroniske

udgave. Samfundets sekretær Poul Steen stod for udarbejdelsen af papirudgaven, og det er tilsvarende Poul Steen, som har tilrettelagt og produceret den elektroniske udgave.

Vi (Poul Steen) har fortsat fremgang i vore (sine) bestræbelser for at etablere et akkumuleret register til de udgivne årgange af Personalhistorisk Tidsskrift, men det er endnu for tidligt at udtale sig om udgivelsestidspunkt.

Hvem Forsker Hvad udkom i sensommeren 1995 i et nyt og taltalende layout, dels med det indhold, der gennem mange år har været kendetegnende for Hvem Forsker Hvad, og dels med nye, nyttige formidlingstiltag. Hvem Forsker Hvad udgives af Samfundet i samarbejde med Sammenslutningen af slægtshistoriske foreninger og DIS-Danmark og redigeres af Elsebeth Paikin.

Jeg vil gerne rette en tak til alle dem, som medvirker til vore udgivelser. Det er forfatterne, redaktører og de som på anden måde bistår arbejdet, og ikke mindst dem som har stillet sig til disposition til at forestå ekspedition og andet praktisk arbejde i forbindelse med udgivelserne. Det er ganske mange personer, som frivilligt og ulønnet gør en stor indsats.

Udover udgivelser har vi i årets løb været engageret i at arrangere en nordisk slægtsforskerkonference og i at udarbejde forslag til nye vedtægter for Sammenslutningen af slægtshistoriske foreninger.

Arbejdet med den nordiske slægtsforskerkonference har tidligere været omtalt, såvel på tidligere generalforsamlinger som i Personalhistorisk Tidsskrift. Arbejdet hermed, som for Samfundets vedkommende er varetaget af Elsebeth Paikin, var så vidt fremskredet, at program var udarbejdet og udsendt, men den bindende tilmelding viste imidlertid, at tilslutningen ikke kunne sikre det nødvendige økonomiske grundlag, og vi har desværre måttet skride til en afløsning. Det er kommet meget bag på mig. Efter min opfattelse var der udarbejdet det bedste og mest spændende program, som har foreligget til nogen nordisk slægtsforskerkonference med indslag af såvel traditionel karakter som indslag af avanceret teknologisk karakter. Der var udtrykt stor forhåndsinteresse, og prisen var reelt ikke højere end den senest afholdte konference i Oslo. Vel, det lykkedes ikke, og årsagen må nøje analyseres, før vi igen satses på stor en arbejdsindsats, som tilfældet har været.

Ved SSF's årsmøde 1995 blev der nedsat et udvalg til at kulegrave SSF's virksomhed og med baggrund heri fremsætte forslag til nye vedtægter. Som medlem af SSF havde Samfundet en væsentlig interesse i arbejdet, idet det var tydeligt, at der var forskellige opfattelser af Samfundets placering og indflydelse, idet vi grundet størrelse sidder inde med omkr. 25% af samtlige stemmer i SSF. Desuden skal det ikke være nogen hemmelighed, at der har været visse uoverensstemmelser i forhold til samarbejdet om udgivelse af Hvem Forsker Hvad. Samfundet har været repræsenteret i det nævnte udvalg, og efter at have deltaget i SSF's årsmøde i lørdags er jeg glad for at kunne konstatere, at de af udvalget fremlagte vedtægter er vedtaget i enighed, hvorefter vi bør kunne undgå de mange formelle diskussioner herom og bruge kræfterne på vore fælles faglige interesser. Dertil skal vi nå, idet vi trods alt har pådraget os en betydelig kontingentsstørrelse for fællesskabets skyld, knap 10.000 kr. Vi har givetvis nogle restproblemer omkring Hvem Forsker Hvad, men jeg forventer, at også disse kommer på plads mellem udgiverne – Samfundet, SSF og DIS-Danmark.

Problemerne omkring Hvem Forsker Hvad angår ikke udgivelsen som sådan, ej heller redaktionen, men specielt prissætningen i forhold til de slægtshistoriske foreninger. Desværre er vi samtidig bragt i den situation, at vi ikke som foreskrevet i vedtægterne har kunnet fremlægge et revideret regnskab for 1995, men jeg forventer, at også dette forhold falder på plads i meget nær fremtid. Overalt i vores organisation er vi afhængige af frivillig, ulønnet arbejdskraft, og derfor er vi sårbare, hvis vore tillidsfolk rammes af uforudsete forhindringer af f.eks. personlig eller arbejdsmæssig karakter. Denne gang har det ramt regnskabsføreren for Hvem Forsker Hvad, men det kunne teoretisk ramme alle andre funktio-

ner. Bestyrelsen har gennemgået en regnskabsoversigt for 1995 og kan på den baggrund konstatere at resultatet er absolut tilfredsstillende, men godkendelse afventer en endelig regnskabsaflægning og revision.

Økonomi og medlemmer

Samfundets egen økonomi behandles på et senere punkt på dagsordenen. Den er for nærværende tilfredsstillende, selv om vi desværre konstaterer en meget svag tilbagegang i medlemsantallet. Imidlertid er det tydeligt, at vi fortsat er afhængige af tilskud, så der er grund til at takke for disse. Det er Goods fond, Undervisningsministeriets tipsmidler og Kulturministeriets tidsskriftsstøtteudvalg samt specielt for tilskud til udgivelse af det føromtalte Datasupplement til Dansk biografisk leksikon fra Velux Fonden.

Generelt har vi en solid økonomisk basis, men ikke desto mindre er der grund til at være agtpågivende i forhold til udviklingen. Det er der grund til i forhold til vor økonomiske basis, men da også i forhold til vor faglige udvikling, hvor vi selvfølgelig først og fremmest må være agtpågivende for udviklingen af vore løbende udgivelser, herunder Personalhistorisk Tidsskrift.

Til slut vil jeg gerne takke de personer, organisationer og institutioner, som vi gennem året har haft samarbejde med.

Bestyrelsen

Beretningen blev godkendt uden kommentarer.

Kassereren, Birgit Flemming Larsen, fremlagde regnskabet for 1995, som efter diverse opklarende spørgsmål blev godkendt af forsamlingen. Et uændret kontingent på 175 kr. for 1997 blev ligeledes godkendt.

Derefter foretoges valg, idet Finn Andersen genvalgte som formand og Hans H. Worsøe, Nils G. Bartholdy, Poul Steen og Ida Dybdal alle genvalgte som bestyrelsesmedlemmer. Som revisorer genvalgte Jørgen Stage Larsen og Sigurd Rambusch. Som revisorsuppleant genvalgte Bent I. Suurballe.

Der var ikke indkommet nogen forslag fra medlemmerne, men under punktet Eventuelt anmodede Georg Agerby om, at man fremover ved Nordiske Konferencer o.l. ville sørge for en billigere pris, idet han mente, at prisen var grunden til den manglende tilslutning. Villads Villadsen ønskede at vide, hvad der var blevet af alle de boggaver, man i gamle bind af tidsskriftet kan læse om, og hvor Samfundets bibliotek måtte være blevet af. Så vidt vides er biblioteket købt af afdøde afdelingsbibliotekar Svend Houmøller (Samfundets tidligere formand) og indgår nu i Frederiksberg Biblioteks Personalhistoriske Samling. Georg Agerby fremførte, at anmeldelserne i tidsskriftet går for bredt ud. Det er ikke blot slægtshistorie, der anmeldes, og det fylder en hel del. Lisa Elsbøll svarede som anmeldelsesredaktør, at redaktionen var opmærksom på problemet og lovede at anmeldelserne ville blive kortere i fremtiden.

Efter generalforsamlingen talte lederen af H. C. Andersen- og Carl Nielsen-museerne i Odense, museumsdirektør, cand.mag. Niels Oxenvad om H. C. Andersens liv i billeder – overvejelser omkring fremstilling af en billedbiografi.

Resultatopgørelse og balance 1995

for Samfundet for dansk genealogi og Personalhistorie

			1994	1000
Resultatopgørelse	kr.	kr.	kr.	kr.
<i>Indtægter:</i>				
Kontingentindbetalinger ¹			157.759	163
Tilskud ²			73.750	50
Salg af bøger og hæfter			10.192	18
Renter			<u>7.214</u>	<u>5</u>
Indtægter i alt			248.915	236
 <i>Udgifter:</i>				
Personalhistorisk Tidsskrift				
Trykning	132.142			136
Forsendelse	28.858			27
Adm. aftale OUF	18.900			21
Øvrige omkostninger	<u>13.700</u>			<u>29</u>
		193.600		213
 Bøger og hæfter				
Forsendelse	773			
Køb	4.734			
Moms	<u>1.996</u>			
		7.503		
 Møder og rejser		16.489		16
Administration		5.485		10
SSF m.m.		8.895		9
Diverse		<u>6.375</u>		<u> </u>
Udgifter i alt			<u>238.347</u>	<u>248</u>
 Årets driftsresultat			10.568	
Annul. tilgodehavende 1994			<u>1.596</u>	
Årets resultat			8.972	-12

1. 1051 medlemmer.

2. Goods Fond kr. 15.000

Kulturministeriets Tidsskriftstøtte kr. 10.000

Undervisningsministeriets Tipsmidler kr. 25.000

Velux Fonden kr. 23.750.

Balance pr. 31. december 1995

Likvid beholdning		203.376	224
Konto for særlige udgifter		133.163	133
Obligationer ³		2.916	3
Tilgodehavender		25.369	4
Andre aktiver ⁴		<u>0</u>	<u>0</u>
Aktiver i alt		<u>364.824</u>	<u>364</u>
Forudbetalte kontingenter		30.645	29
Skyldige omkostninger		120.446	131
Hensat		133.163	133
Egenkapital			
Saldo primo 1995	71.325		
Kursgevinst	273		
Årets resultat	<u>8.972</u>		
Saldo ultimo 1995		<u>80.570</u>	<u>71</u>
Passiver i alt		<u>364.824</u>	<u>364</u>

Aalborg, 18. marts 1996

Birgit Flemming Larsen
(sign.)

Samfundets regnskab for 1995 er revideret, hvorved er konstateret, at de i foranstående resultatopgørelse og balance angivne beløb er korrekt overført i overensstemmelse med kassebog, bilag og bankopgørelser.

Jørgen Stage Larsen
Ølstykke, 11. april 1996
(sign.)Sigurd Rambusch
Rødovre, 24. april 1996
(sign.)

3. Nominel beholdning kr. 3.000.

4. 1 computer, 3 printere, 1 telefax, 1 scanner.

Hvem Forsker Hvad 1997

Disketteudgave

DIS-Danmark har siden 1991 solgt »Hvem Forsker Hvad« (HFH) på diskette med et læse-/søgeprogram, men fra 1997 overtager HFH selv distributionen af disketteudgaven (med nyt læse-/søgeprogram).

Der vil fremover være følgende valgmuligheder:

trykt udgave alene	60 kr.
diskette udgave alene	60 kr.
trykt udgave og diskette sammen	90 kr.

Priserne er for HFH 1997 incl. forsendelse og moms i Danmark.

Ønskes ændring/bestilling af et abonnement bedes dette meddelt ekspeditionen senest 1. maj 1997.

Frist for indsendelse af indlæg:

Indlæg kan indsendes hele året, men redaktionen garanterer at følgende indlæg kommer med i årets udgave:

- Håndskrevne indlæg modtaget senest 1. februar.
- Maskinskrevne indlæg modtaget senest 1. marts.
- Indlæg på diskette eller via e-mail modtaget senest 1. april.

Alle indlæg modtaget efter disse datoer vil imidlertid også – så vidt muligt – komme med i årets udgave. Indsendere af indlæg får tilsendt korrektur af deres indlæg sammen med evt. fremsendt diskette. Senere rettelser/tilføjelser mod indsendt manuskript vil blive foretaget, så vidt det er teknisk muligt.

Nyhed: Mange ligger inde med fotos af ukendte personer. HFH vil fremover i enkelte tilfælde (hvis pladsen tillader det) kunne modtage fotos med efterlysninger mod en pris af 100-200 kr. HFH påtager sig intet ansvar for indsendte fotos og anbefaler at få lavet en kopi af originalen til indsendelse. Indsendte fotos/billeder returneres ikke.

Sidste nyt: HFH er nu på internettet med egen homepage med adressen:

<http://www.image.dk/~hfh> – e-mail adresse: HFH@image.dk

Her kan man læse om de sidste nyheder, oplag, regler, priser, bestille abonnement m.m.m.

Yderligere oplysninger kan også fås ved henvendelse til:

<i>Ekspedition:</i>	John Bison	Tlf. & Fax: 31 55 18 11
	HF »Elmebo« 33, Røde Mellevej 152, 2300 København S.	
<i>Redaktør:</i>	Elsebeth Paikin	Tlf. & Fax: 39 27 24 33
	Kildevænget 37,	
	2100 København Ø.	c-mail: cpaikin@mailhost.net

Nordisk Samarbejde

For år tilbage indledtes et nordisk samarbejde mellem personal- og slægtshistoriske foreninger samt foreninger for EDB for slægtsforskere. Foreningerne der deltager i dette samarbejde er følgende:

Danmark

DIS-Danmark (udgiver Slægt og Data).

Samfundet for dansk genealogi og Personalhistorie (udgiver Personalhistorisk Tidsskrift).

SSF-Sammenslutningen af Slægtshistoriske Foreninger (udgiver SLÆGTEN).

De tre danske foreninger udgiver endvidere i fællesskab Hvem Forsker Hvad.

Norge

DIS-Norge (udgiver Slekt og Data).

Norsk Slekthistorisk Forening (udgiver Genealogen, Hvem forsker hva, og Slekthistorisk Tidsskrift).

Finland

Date teknik för Släktforskning (udgiver Sukutiето).

Genealogiska Samfundet i Finland (udgiver Genos).

Sverige

DIS-Sverige (udgiver Diskulogen).

Genealogiske Föreningen (udgiver GF-Aktuellt).

Stor-Stockholms Genealogiska Förening (udgiver AnRopet).

Sveriges Släktforskarförbund (udgiver Släkthistorisk Forum og Svenska Antavlor).

Repræsentanter fra foreningerne mødes til årlige samarbejds møder, hvor der rapporteres fra foreningslivet i de enkelte foreninger til gensidig inspiration og orientering. Til samarbejdet hører også udveksling af tidsskrifter.

Samarbejds mødet i 1996 blev afholdt i København i slutningen af maj måned. Et af hovedemnerne var her den aflyste Nordiske Konference for Slægtsforskning og EDB for Slægtsforskere. Aflysningen skyldtes manglende tilslutning, og det blev drøftet, hvad der kunne gøres for at skabe større opbakning omkring fremtidige konferencer af den art. Sveriges Släktforskarförbund tilbød at påtage sig planlægningen af en nordisk konference inden udgangen af dette århundrede.

Yderligere oplysninger om de ovennævnte foreninger og deres udgivelser kan fås hos:

Birgit Flemming Larsen

Klostermarken 13

9000 Aalborg

Småstykker

Myten om »vidunderbarnet Haas«

Af Tor E. Røssaak

I Personalhistorisk Tidsskrift hefte 1 for i år har Jørgen Wangel en liten artikkel om kobberstikkeren Georg Haas, hvor han tar til orde for å »af-live myten om vidunderbarnet Georg Haas«.

Mytens kjerne består i at kobberstikkeren i »gængse leksika« skal være oppført som født 1756 i København, mens det riktige er 1751 og Hamburg. Som følge av det feilaktige fødselsår blir han ved sin opptagelse på Kunstakademiet (1769) eksepsjonelt ung, bare 13 år, mens han altså i virkeligheten var 18. Og de akademiske sølvmedaljer synes å være tilfalt ham i en alder av 15 og 17 år, mens han faktisk var 20 og 22. Det feilaktige fødselsår 1756 finner forf. bl.a. i Thieme/Beckers kunstnerleksikon fra 1992, mens feilen er oppklart og korrigeret i den nye utgave (1995) av Weilbachs kunstnerleksikon.

Misforståelsen vedrørende Georg Haas' fødselsår ble imidlertid påpekt og rettet allerede for seksti år siden. De korrekte data foreligger ikke først med Weilbachs siste utgave, den forrige fra 1947 inneholder presis det samme. Den utgaven av Thieme/Becker fra 1992 som forf. siterer, er et fotomekanisk opptrykk, det aktuelle bind daterer seg fra 1922.

På den tid var feilen endnu ikke oppdaget. Men i Dansk Biografisk Leksikon bind 8, utgitt i 1936, står allerede den riktige versjon på trykk. Der er synd at Jørgen Wangel ikke har sett etter i dette lett tilgjengelige oppslagsverk, som herved anbefales. Hadde han videre slått opp i Jørgen Sthyr's *Dansk Grafik 1500-1800* fra 1943, ville han ha funnet at feilen også her er påpekt og korrigeret. Sthyr kommenterer oppdagelsen slik: »Herved forsvinder nemlig Myten om Georg Haas som Vidunderbarn.«

Den som har æren for oppklaringen, er Richard Høeg Brask (forøvrig den samme forsker som litt senere oppklarte sammenblandingen av de to malere Jacob Coning, far og sønn).

Hans lille artikkel, eller snarere notits, om Georg Haas er trykt – ja hvor ellers? – i Personalhistorisk Tidsskrift for 1938 s. 251f. Men arkivarbeidet må jo være gjort et par år før, ettersom resultatet er kommet med i DBL allerede i 1936. Brask påviser at Georg er født den 5.6.1751 »for-

modentlig i Hamburg eller denne Bys Omegn«, og at hans opprindelige fornavn var *Georg Christian Vilhelm*; men at han senere antok navnet til en yngre bror, *Johan Jacob Georg*, som var født i 1756 men døde allerede som treåring.

Men grunnen til denne manipulering med egne biografiske data er fremdeles ikke helt klarlagt. Jørgen Wangel bringer inn et nytt og interessant argument: loven om indfødsret fra 1776. Det er fristende å tenke seg at dens bestemmelser kan ha gitt motiveringen. Georg var, i likhet med sin ett år yngre bror Meno, åpenbart født i eller ved Hamburg før familien i 1752 kom til København. Ved å gjøre dem begge litt yngre ville de bli danskfødte.

I den kunsthistorie som deres samtidige Niels Henrich Weinwich utga i 1811, er det nettopp en slik nennsom foryngelse som er foretatt. Både Georgs og Menos fødsel er forskjøvet fremover med 2 år, og begge kan dermed angis som født i København – Johan Jacob Georg i 1753 (istf. 1751), Meno i 1754 (istf. 1752). De samme data finnes i Weinwichs kunstnerleksikon fra 1829. Det er selvsagt på ingen måte sikkert at disse årstallene går tilbake på opplysninger fra brødrene selv; men det kan på den annen side ikke helt utelukkes. Ihvertfall er rekkefølgen brødrene imellom dermed beholdt, Georg er fremdeles den eldste.

Problemer ville imidlertid oppstå i det øyeblikk en av dem ble avkrevd en dåpsattest. Wangel antyder (s. 59) at det da kan ha vært fristende for Georg å anta den avdøde Johan Jacob Georgs identitet og bruke dennes dåpsattest (23.7.1756), selv om dette medførte at han ble hele fem år yngre. Ifølge Brask har Georg faktisk også ved en anledning gjort nettopp dette, nemlig ved en ansøking i 1811 da han skulle sikre sin hustru pensjon fra Akademiets enkekasse. – Men Georg ser ikke ut til å ha vært helt konsekvent hva angår angivelse av sin alder. Ved folketellingen i 1787 oppgir han den jo korrekt som 36 år, i overensstemmelse med sitt virkelige fødselsår 1751.

Til Slutt: Wangel fortjener en kompliment for å ha oppdaget at Georg Haas var gift to ganger. Det første ekteskapet, med Maria Catharina Erdtmann, hvori der ble født tre barn, kan jeg ikke se er registrert tidligere. Weilbachs redaksjon vil sikkert motta nærmere opplysninger om dette med takk.

Wangel versus Personalhistorisk Tidsskrift – Pressenævnets kendelse

Udskrift af kendelsesprotokollen for det i medfør af lov nr. 348 af 6. juni 1991 om medieansvar oprettede Pressenævn.

I sag nr. 54/1996

Jørgen Wangel
mod
Personalhistorisk Tidsskrift

afsagde *Pressenævnet* torsdag den 20. juni 1996 sålydende

Kendelse:

Jørgen Wangel har klaget til Pressenævnet over en artikel bragt i Personalhistorisk Tidsskrift 1996:1, idet han finder, at god presseskik er overtrådt. Der klages endvidere over, at bladet ikke har bragt et genmæle.

Personalhistorisk Tidsskrift udgives af Samfundet for dansk genealogi og Personalhistorie og udkommer to gange årligt. I 1996:1 var der optaget en artikel af klageren under »småstykker« med overskriften »Vidunderbarnet Haas«.

Artiklen omhandler slægten Haas og en historisk forveksling af to medlemmer af denne.

I artiklens afslutning er af redaktionen indsat følgende afsnit:

»*Haas, Georg*, 1751-1817, kobberstikker.

*formentlig 5.6.1751 i Hamburg.

død 10.5.1817 i Kbh., begr. smst. (Ass.). Vist døbt Georg Chr. Vilh. H. men synes på et tidl. tidspunkt at have taget navn efter en afdød bror, Joh. Jacob Georg H. (død 1759).

Forældre: Kobberstikker Jonas H. og Anna Rosine Fritsch, gift 14.8.1795 på Bellevue med Johanne Christiane Sønderup, døbt 11.11.1769 i Kbh., død 7.9.1835 smst., datter af skibsskriver Chr. Mathiesen S. og Birgitte Kirstine Jensdatter.

Uddannelse: Kunstakad. Kbh. 1769-76, elev af J. M. Preisler, lille sølvmed. 1772, st. sølvmed. 1773, st. guldmed. 1776; elev af J. G. Wille og N. Delaunay i Paris 1777-83.

Haas, Johann Meno, 1752-1833, kobberstikker.

*6.4.1752 i Hamburg, død 16.10.1833 i Berlin. Forældre: kobberstikker Jonas H. og Anna Rosine Fritsch, gift oktober 1778 i Kbh. med Birgithe Cathrine Hortulan, * ca. 1758, datter af kgl. skuespiller Marcus.

Haas, Jonas (1759 kaldet Johan Jürgen) ca. 1720-1775, kobberstikker.

*ca. 1720 i Nürnberg, død 10.4.1775 i Kbh., begr. smst. (Skt. Petri), gift i Hamburg

med Anna Rosine Fritsch, datter af kobberstikker Joh. Chr. Gottfried F. og NN.
Uddannelse: Formentlig kun håndværksmæssig udd.

Haas Christian Peter Jonas, 1754-1804, kobberstikker.

*12.4.1754 i Kbh., død efter 1804, formentlig i Berlin. Forældre: Kobberstikker Jonas H. og Anna Rosine Fritsch.

Uddannelse: Kunstakad. Kbh. o. 1773-76.

Haas, Jean Meno, 1786-1857, maler og kobberstikker. Døbt 8.2.1786 i Kbh., død 22.7.1857 smst., begr. smst. (Ass.). Forældre: Kobberstikker Johann Meno H. og Birgithe Cathrine Hortulan, gift 25.3.1821 i Kbh. med Anne Marie Charlotte Ahrensen, *19.6.1796 smst., død 24.9.1853 smst., datter af Jens Jørgen A. og Johanne Marie Vestborg.

Slægten Haas er repræsenteret med fem kobberstikkere i den nye Weilbachs tredje bind (4. udg. 1995, s. 65ff.). Leksikonartiklerne er udarbejdet af Peter Nørgaard Larsen, og som det ses, er sammenblandingen nu opdaget. Tilbage står konsekvensen for tilskrivningerne af de mange kobberstik. »Christian« i artiklen om Peter Haas (1754-1804) er naturligvis en trykfejl for Christian.«

og artiklen afsluttes med følgende:

»Forfatter og foredragsholder, magister Jørgen Wangel er formand for Slægtshistorisk Forening Sønderjylland og udgiver af de slægtshistoriske skrifter ACTA (ISSN-0907-3086). Han har i ACTA Nr. 3, 1994, skildret de fire første generationer af tobaksspinder Hans Jørgen Wengels slægt: et ægteskab med 9 kontrahenter fra 1684-1826 og med efterkommere i 20 lande verden over. Tobaksspinderens søn, kirurgen Niels Adolph Wengel, 1783-1862, var gift med kobberstikker Jonas Haas' sønneatter Henriette Amalie Haas, 1779-1842, og dennes ene datter var gift med sin mors fætter, Georg Peter Haas, søn af professor Georg Christian Wilhelm Haas. Der er i ACTA Nr. 3 gjort rede for resultaterne af arkivstudier vedrørende slægten Haas.«

Klageren har fremlagt kopi af

- brev af 22. april 1996 til bestyrelsen for Samfundet for dansk genealogi og Personalhistorie,
- side 69 af ACTA Nr. 3, 1994 udgivet af klageren,
- brev af 1. juli 1995 fra redaktøren af bladet.

Klageren har anført, at redaktionen uden hans vidende har indføjet gengivelsen af afsnittet fra Weilbachs Kunstnerleksikon sammen med en kommentar, hvorefter en anden person tilskrives æren for at have opdaget sammenblandingen af brødrene Haas.

Klageren har gjort gældende, at bladet derfor skal bringe et dementi og en beklagelse af det skete »overgreb« samt redegøre for tilføjelsen overfor bladets læsere.

Bladet har indsendt kopi af

- brev af 1. juni 1996 fra bladet til klageren,

- et eksemplar af Personalhistorisk Tidsskrift 1996:1,
- kuvert benyttet ved udsendelsen af bladet,
- brev af 6. juni 1996 fra Tor E. Røssaak med en kommentar til artiklen.

Bladet har anført, at klagerens ønskede dementi tidligst ville kunne bringes ved næste nummers udgivelse (1996:2) i november 1996.

Bladet har endvidere anført, at det er bladets almindelige redaktionelle praksis, at omslag, illustrationer og illustrationstekster er underlagt normal redigering, og at ingen af de bragte faktiske oplysninger er forkerte eller skadelige, herunder med føje kan anses for krænkende.

Følgende nævnsmedlemmer har deltaget i sagens behandling: Per Sørensen, Bent A. Koch, Kate Bluhme og Preben Sørensen.

Pressenævnet udtaler:

Den tilføjelse til klagerens artikel, som bladet har foretaget, udgør ikke en overtrædelse af god presseskik og berettiger ikke klageren til genmæle.

Udskriftens rigtighed bekræftes
København, den 24. juni 1996
Søren Hafstrøm
dommerfuldmægtig

Tilføjelser til datasupplement til Dansk Biografisk Leksikon 1984-1995

Af. Sv. Cedergreen Bech

Denne liste er en fortsættelse af datasupplement pr. 1.9.1995 der medfulgte som tillæg til Personalhistorisk tidsskrift, 2. hefte 1995.

- Achen, Sven Tito**, mor: Hilleborg A. f. Schack (1893-1996)
- Andersen, Paulus**, d. 14.10.1995
- Auken, Svend**, svigermor, Grethe Heltberg (1911-96)
- Baunsgaard, Bernhard**, d. 3.1.1996, hustru Anne B. d. 28.12.1995
- Bengtsson, Gerda**, d. /12.1995 (18.12.)
- Birksted, Kaj**, d. 21.1.1996
- Bjerregaard, Ritt**, svigermor, Else Mørch (1904-96)
- Björk, Arne**, d. 5.2.1996
- Borum, Poul**, d. 10.5.1996
- Brems, Else**, d. 4.10.1995
- Bruun, Alice**, d. 4.9.1995
- Bøgh, Eli**, d. 14.3.1981
- Caroline-Mathilde**, d. 13.12.1995
- Christensen, Tyge Ahrengot**, d. 17.1.1996
- Dahlgaard, Lauge**, d. 26.3.1996
- Freddie, Wilhelm**, d. 26.10.1995
- Frederiksen, Mona**, d. 3.1.: Franciscka, læs: Franciska
- Friis, Finn**; enke **Bodil**, d. 8.11. 1995
- Gadegaard, Paul**, d. 4.3.1996
- Gam, Mikael**, hustru Helga G., d. 21.2.1996
- Gerdes, Finn**, d. 17.12.1995
- Gudmundsen, Holmgreen, Jørgen**, hustru, Grete G.-H. d. 17.1.1996
- Hagen, S.K.**, d. 1.11.1989
- Halvorsen, Erik**, d. 20.11.1995
- Hammer, Ole**, d. /1.1996 (23.1.)
- (S) Hannestad, Knud**, 2. hustru Marie Steg Kasina d. 13.10. 1995
- Hansen, Knud**, d. 11.3.1996
- Hein, Piet**, d. 17.4.1996
- Heineke, Svend**, d. 1.11.1995
- Henningsen, Poul**, enke Inger P. H., d. 12.6.1996
- Hjorth Nielsen, Søren**, enke Inger H. N. d. 26.12.1995
- Hoff, Arne**, hustru Eva H. f. Eir, d. 8.1.1996
- Hohwü-Christensen, Erik**, d. 5.2. 1996
- Holme Hansen, H.H.**, d. 2.4.1983
- Holst, Johannes Juul**, d. 23.4.1996
- Holst, Knud**, d. 18.8.1995
- Hornung, Preben**, hustru Ena H., d. 3.11.1995
- Hvass, Jens**, d. 23.2.1996
- Hækkerup, Grethe**, d. 5.11.1995
- Høirup, Henning**, d. 21.8.1995
- Jacobsen, Vagn**, rett.: linje 6. Chri-

- stiansen, tilføj: = forfatteren Jo Jacobsen
- Knuth, Eigil**, d. 12.3.1996
- Kähler**, (Slægt) **Herman Jørgen K.**, (1904-96)
- Larsen, Flemming B.**, d. /4 1996 (12.4.)
- Lund, Arne**, d. 10.11.1995
- Lunn, Sven**, enke Elisabeth L. d. 23.12.1995
- Mackintosh, Allan Roy**, d. 20.12.1995
- Methling, Finn**, 1. hustru Vera M. d. 5.12.1995
- Milthers, Aksel**, enke, Agnes M., d. 14.5.1996
- Munch, Ove**, d. /5 1996 (22.5.)
- (S) **Møller, Niels**, d. 16.12 1995
- (S) **Nielsen, Karl Ove**, d. 21.2.1996
- Nolsøe, Pall J.**, d. 25.1.1995
- Olsen, Edith**, d. 17.3.1996
- Olsen, Henry**, d. 4.1 1996
- Olsen, Thorvald Hagedorn**-, d. 20.1.1996
- Pedersen, Oscar**, d. 3.8. 1995
- Rasmussen, Erik**, d. 12.10.1995
- Rasmussen, Hans**, d. 1.1.1996
- Reitzel, Hans**, hustru Mette R., d. 3.1.1996
- Rohde, Henning**, hustru, Benedicte R., d. 15.5.1996
- Rosendahl, Gunnar P.**, d. 11.4.1996
- Rostrup Bøyesen, Lars**, d. 6.4.1996
- Scavenius, C.C.**, hustru, 1. ægteskab, Birte S. (g. 2. g.m. Christian Sehested Juul) d. 22.2.1996
- Schiøttz-Christensen, Alf**, enke, 1. ægteskab, Marcelle Jousserand d. 1/11 1995
- Steensen, R. Steen**, enke Nina Agnete S. d. 25.4.1994
- Syberg, Anna**, rett.: s. 265 1.10, Bror til Peter Hansen, læs: Søster til
- Sørensen, Arne**, enke, Nina S., d. 9.6.1996
- Tesdorpf, Edward A.**, d. 27.5.1996
- Thaysen, Jørn Hess**, d. 11.4.1996
- Thomsen, Knud**, d. 3.2.1996
- Thygesen, J. C.**, d. 18.10.1995
- Torpe, Harald**, d. 17.2.1996
- Tutein, Friederich**, rett.: s. 79 2. sp. 1. 8-12 udgår. Julie Tutein er datter af Peter T. (1752-1828). Oplysningen om at Friederich Tutein havde tilnavnet »Den lille Marquis« er korrekt.
- Østergaard, Lise**, d. 19.3.1996

Dato i parentes angiver dato for nekrolog.

Anmeldelser

– ved Lisa Elsbøll

Posthuse øst for Storebælt. En arkivregistratur ved Niels Strandsbjerg. Redaktion Erik Nørr og Niels Strandsbjerg. Udgivet af Landsarkivet for Sjælland, Lolland-Falster og Bornholm. Post Danmark. 1995. 366 s. ill. indb. ISBN 87-7472-124-0. Pris: 150,-

I årene 1992-94 foretog Landsarkivet og Postvæsenet i fællesskab en indsamling af de endnu bevarede arkiver fra de lokale postkontorer. Den viste at der var foretaget omfattende kassationer, specielt i sager fra første halvdel af 1900-tallet. Eksempelvis var der fra Samsø, som frem til kommunalreformen 1970 hørte under Holbæk amt, kun bevaret arkivalier fra Kolby Kaas Postkontor vedrørende perioden 1851-1909. Tilsvarende kunne man fra det stor-københavnske område, der organisatorisk hørte under Overpostmesteren i København (siden 1980: Postregion København) konstatere, at de 7 postkredses postkontorer alle havde foretaget mere eller mindre omfattende kassationer. Således har det store Sønderbro Postkontor kun afleveret få og spredte arkivalier, og kun fra perioden 1969-90. Tilsvarende har Frederiksberg Postkontor kun et par pakker for perioden før 1960 og Valby Postkontor under Vesterbro Postkreds har slet ikke afleveret arkivalier til Landsarkivet.

Ud fra en personallhistorisk betragtning er det altså nedslående læsning. På den anden side giver registraturen et indblik i etatens organisation i Østdanmark, der udover Overpostmesteren i København, 1. Overpostinspektorat (fra 1980: Postregion I) og postkredse, også omfattede filialer som Københavns Pengepostkontor (fra 1921 afløst af postgirokontoret), Hovedtelegrafstationen i København samt Telegrafstation Børsen (fra 1927 omdannet til indleveringspostkontor).

Med sine to oversigtskort: Postkontorer 1980 og Postkredse 1990, en forkortelsesliste (e.g. Lpb. = Landpostbud(e)), en litteraturliste om Postvæsenets historie, den forbilledligt korte oversigt over Postvæsenets struktur (posthustypologi, befordringsvæsen, telegrafvæsen m.v.) samt selvfølgelig den oversigtslige beskrivelse af de mange postkontorer, foreligger der nu en fortrinlig opslagsbog for den lokal- eller slægtshistoriker der fra tid til anden søger information om det østdanske postvæsens organisation.

Tommy P. Christensen

Biskop Jacob Madsens visitatsbog 1588-1604. Ved Jens Rasmussen og Anne Riising. Udgiverselskabet for Historisk Samfund for Fyns Stift, Odense 1995. I kommission hos Odense Universitetsforlag. ISBN 87-7838-071-5. 420 s. m. s/h ill. hft. Pris: 248,-

Som det vil være nærværende tidsskrifts læsere bekendt har Udgiverselskabet for Historisk Samfund for Fyns Stift på forbilledlig og fortjenstfuld vis forestået udgivelsen af amtsbeskrivelserne for Odense (1843) og Svendborg (1837) amter i begyndelsen af 1990'erne (anm. i 94:1, s.107ff.). Efter at selskabet i 1991 udgav »Biskop Hans Mikkelsens dagbøger 1626-41« ved Anne Riising og Mogens Seidelin er turen nu kommet til Biskop Jacob Madsen (1538-1606), der i 1588 blev bispeviet i Odense. Hans visitatsbog har tidligere været genstand for kildeudgivelser (Crone 1853, Idum 1929), men med denne udgivelse må den definitive kildeudgave vist siges at være offentliggjort. Udover en god og overskuelig ind-

ledning ledsages denne udgave af originalmanuskriptets små pennetegninger af kirkerne samt hele det videnskabelige apparat: noter, litteraturliste, ordforklaring og tre nyttige registre: Person-, Sted- og Sagregister. Herved bliver det en enkelt sag for eksempel at konstatere, at antallet af murede benhuse ved fynske kirker på Jacob Madsens tid øjensynligt indskrænkede sig til et enkelt: »I Bienehusz paa Kerkigorden muret.« som det hedder for Håstrup kirke i Sallingherred. Eller den dramatiske historie om mordet på Otte Emiksen på herregården Stensgård i 1594, der nemt findes, uanset om man benytter person-, steds- eller sagregisteret (Forbrydelser: drab ... Otto Emichszen paa Stensgord, ynckeligen mordet 240). For den personalhistorisk interesserede er der især grund til at glæde sig over den grundige indledning til personregisteret hvor de benyttede ordningsprincipper beskrives samt det 23 sider lange personregister strækkende sig fra Mogens Aalborg, hvis søster var blevet forført af Jørgen – den gamle hører i Svendborg, til skolemesteren i Bogense Zacharias Nielsen, der i 1603 afløste sin forsømmelige forgænger.

Tommy P. Christensen

Skriften i det gamle landbosamfund. Bol og By. Landbohistorisk Tidsskrift 1995:2. Redaktion Bjørn Poulsen, Bo Fritzbøger og Jens Villiam Jensen. Landbohistorisk Selskab, Kerteminde, 1995. 92 s. ill. hft. ISSN 09-00-7334. ISBN 87-7526-164-2. Pris: 100,- kr. i løssalg, eller 160,- kr. i abonnement (to numre årligt).

Den slægtsforsker, der har fået sin slægts rødder dokumenteret tilbage til 16 og 1700-tallet møder også spørgsmålet om læse-, skrive- og regnefærdighedernes udbredelse blandt samfundets forskellige lag. Endnu i 1980'ernes generelle værker kan han møde den antagelse, at læsefærdigheden først bliver mere udbredt i løbet af 1700-tallet; – for nu ikke at dvæle ved den kendte historie om rytterskolerne og deres betydning for skolekundsaberne hos almuen på landet. Med god grund har redaktionen af Bol og By valgt et frontalt angreb på denne opfattelse og benytter et temanummer til at se nærmere på vor viden om 1600-tallets landbosamfund, hvad angår læse- og skrivefærdighed. Tre af det foreliggende hæftes fire bidrag fokuserer herpå: Troels Dahlerup skriver »Om kilderne til udbredelse af landalmuens læsefærdighed i 1600-tallet«, Charlotte Appel om læsefærdighed og læsning i 1600-tallets landbosamfund og endelig Hans H. Worsøe om den skrivende præst og landsbysamfundet med særligt henblik på de sønderjyske forhold og Vonsildpræsten Johannes Råde. Derimod er det fjerde bidrag leveret af professor ved Kiels Universitet Otto Ulbricht, »En falden fogeds bønsskrift. Et forsøg på at komme tættere på Claus Paulsen (1620)« koncentreret om en konkret sag og kildetypen: Supplikker, som et eksempel fra den kildegruppe der i artiklen betegnes som »ego-dokumenter«.

Hvor Troels Dahlerups bidrag har den introducerende og mere teoribaserede tilgang til emnet, giver Charlotte Appels spændende og veldokumenterede behandling af emnet god anledning til at overveje en revision af synet på det trykte mediums udbredelse i landbosamfundet allerede i den første halvdel af 1600-årene. Hertil kommer så Hans H. Worsøes artikel, hvor han med sin store ekspertise redegør for tilstandene i Vonsild sogn i Johannes Rådes tid. Her gives der en detaljeret gennemgang af de skrivekyndige i sognets 68 husstande, der i de sidste årtier af det 17. århundrede fik deres levnedsløb beskrevet af præsten; – iøvrigt altovervejende mænd.

Sammenfattende kan siges, at dette temanummer påpeger en række faktorer af betydning for vor bedømmelse af spørgsmålet om udbredelsen af skolekundsaber på landet i gamle dage. Dels det hierarkiske i kundskaberne, flere kunne læse end skrive, flere kunne læse trykt skrift end håndskrift(er). Læsekundskaber betød ikke nødvendigvis, at man kunne skrive, endsiges regne og opstille et regnskab. At København som landets eneste

universitetsby øjensynligt har givet en ophobning af »studiosus« også hos præster, degne og diverse standspersoner i de omliggende herreder. Dels at i slægter, hvor sådanne kundskaber først havde vundet indpas da blev de værdsat, og videregivelsen til den opvoksende generation blev prioriteret højt. Især drenge fra bedrestillede gårdmandshjem fik normalt en grundig skolegang, hvorimod de økonomiske muligheder har virket begrænsende for andre, især hvad angår uddannelse i skrivning og regning. Tryksager har formodentlig været langt mere udbredt, end man tidligere har antaget, idet uindbundne småskrifter har haft en pris, der var så lav, at selv en særligt interesseret tjenestepige kunne anskaffe sig sådanne på markeder eller ved lån. »*Skriften i det gamle landbosamfund*« være hermed varmt anbefalet.

Tommy P. Christensen

Anders Enevig: Cirkus og gøgl i Odense 1640-1825. Odense 1995. 267 s. ill. hft. ISBN 87-7838-122-3. Pris: 200,-.

Anders Enevig var oprindeligt ansat ved politiet og fik med sigøjnere, vagabonder og andre farende folk at gøre. Dermed blev hans interesse for en helt speciel folkekultur vakt, og han begyndte at indsamle materiale om mærkelige slægstraditioner og livsskæbner, traditioner og folkeskikke, registrere deres viser og eventyr. Samtidig indsamlede Enevig fotografier og genstande vedrørende cirkus og gøgl og opbyggede en privat studiesamling, som lå til grund for det vigtige trebindsværk: *Cirkus i Danmark* (1981-82). I samarbejde med Det kongelige Biblioteks cirkussamling udarbejdede han i 1992 en bog om Cirkus Hinné, som lagde op for over 100 år siden. I midten af 1960-erne forlod Enevig politiet og blev ansat som museumsassistent på Møntergården i Odense.

Den nyeste bog koncentrerer sig specielt om forholdene i Odense og er baseret på en systematisk gennemlæsning af Fyns Stiftstidende, fra avisen udkom første gang i 1772. I 1780 fik den en konkurrent, som i folkemunde kom til at hedde Iversens avis efter grundlæggeren og redaktøren. Senere fik den navneforandring til Fyens avis og ophørte med at eksistere i 1868. De ældste notater i bogen er hentet fra andre forskellige kilder.

Indledningen giver en spændende beskrivelse af Odense, som indtil 1870 var Danmarks næststørste by: Positionen som gennemfartsby, krige og epidemier, landsdækkende lovbestemmelser og lokale politivedtægter, som regulerer og kontrollerer visse former for offentlige forlystelser, folks opfattelse af de gamle gøgleres miljø og arbejdsbetingelser. En gøgler eller taskespiller kaldtes langt op i 1800-tallet enhver, som beskæftigede sig med omrejsende folkelige forlystelser. Man skelnede ikke mellem optrædende og de, der fremviste panorama, vokskabinet eller havde karruseller og luftgynger. I folks bevidsthed var de omrejsende en slags halvkriminelle, som man skulle vogte sig for.

Hver købstad havde for et par hundrede år siden sit årlige eller månedlige marked med handel af husdyr, alle former for kram eller en blanding af begge dele. Et marked virkede (og virker stadig) som en publikumsmagnet, og hvor folk samledes, kom der også gøglere. I forbindelse med emnet beskriver Enevig et par episoder, der altid fik spalteplads i avisen. Det skete, når folkemængden gik amok med vold og hærværk til følge, når en forestilling mislykkedes. Før avisernes tid reklamerede de omrejsende for deres nye og sensationelle forestilling ved at marchere gennem gaderne ikklædt flagrende kulørte dragter, uddele løbesedler eller ved den dyrere løsning med at hænge plakater op alle vegne. Da aviserne dukkede frem, vekslede deres reportager og annoncer for en stor del mellem opsendelse af balloner og det andet store hit: kunstfyrværkeriet. Senere blev der opfundet musikalske spillemaskiner og kunstkabinetter samt fremvist mystiske præparater; det

efterfølgende vokskabinet viste i farver og naturlig størrelse, hvordan mennesket er skabt. Endelig fulgte de transportable menagerier, cirkus og tivoli med karruseller. Enevig beskriver hele udviklingen i et meget levende og malende sprog. Men det er kun indledningen; derefter kommer selve bogen, som ikke kan læses som ren underholdning. Den er fra forfatterens side tænkt som et arbejdsredskab for folkemindeforskere, og som sådan er den uvurderlig.

Esther Barfod

Jørgen Hegner Christiansen, Marianne Germann, Eva Sylvest og Else Trier: Historien om et teglværk. Hakkemose Teglværk 1847-1895. Byhistorisk Samling og Arkiv i Høje-Taastrup Kommune 1995. 100 s. ill. Hft. ISBN 87-88840-03-4. Pris: 49,75 kr.

Hakkemose Teglværk var Høje-Taastrup kommunes første moderne industrielle foretagende og i 1870'erne landets største teglværk. Således havde virksomheden i sommeren 1872 168 arbejdere og producerede dette år 7 mio. mursten og 2 mio. drænrør, hvoraf størstedelen gik til den ekspanderende hovedstad. I 1884 udvidedes produktionen med opførelsen af en kakkellovnsfabrik, formentlig fordi de gode lerforekomster ved ejendommen var ved at slippe op, og fordi konkurrencen blandt teglværkerne var blevet hårdere. Hakkemose Teglværk lukkede i 1908, mens der først blev sat endeligt punktum for fabrikken i det følgende tiår.

Bogens første afsnit, der rummer mange personalhistoriske oplysninger, er helliget virksomhedens grundlægger, J. P. Langgaard (1811-1890), en af de mangesidige foregangsmanden inden for den tidlige danske industri og bl.a. kendt som opfinder af ortopædiske apparater og maskiner til murstens- og kakkellovnsfremstilling. I næste afsnit introduceres de sammenhænge af lokal og regional art, som teglværket indgik i, hvorpå følger et afsnit om de produktionstekniske forhold og om arbejds- og boligforholdene på værket. Herefter berettes om optøjer mod de tyske sæsonarbejdere i krigssommeren 1864 og det retslige efterspil, inden bogen afsluttes med et afsnit om produkterne fra teglværk og fabrik. I en efterskrift gøres rede for årene efter 1895, hvor Langgaards bo havde afhændet virksomheden.

Bogen om Hakkemose Teglværk i Høje-Taastrup er et udmærket eksempel på de senere års interesse for og arbejde med identitetsskabende lokalhistorie. Fire veluddannede personer fra den københavnske omegnskommune (i indledningen præsenteret som henholdsvis arkitekt, arkivleder, stadsbibliotekar og historiker) fandt i slutningen af 1980'erne sammen om en plancheudstilling til kommunens biblioteker i forbindelse med et egnsspil på den grund, hvor teglværket engang lå. Egnsspillet blev ikke til noget, men udstillingen, der mærkes i bogens mange fortræffelige illustrationer, blev i de følgende år fulgt op af foredrag og endelig af denne bog, hvis lave pris alene bør kunne sikre den vid udbredelse i lokalsamfundet.

Der er tale om en sober og kildenær fremstilling, hvor forfatterne har kunnet krydre deres egne undersøgelser med enkelte erindringer fra folk, der på den ene eller anden måde havde tilknytning til teglværket. Til gengæld må man beklage, at forfatterne i fremstillingen stort set forbliver inden for deres selvvalgte kilders horisont, hvorfor bogen ikke bidrager meget til den forståelse af samfundsudviklingen, som også må være lokalhistorikerens opgave. Det er en svaghed, som forfatterne bestemt ikke er ene om, men som bør kunne afhjælpes, uden at respekten for de historiske fakta, det gode visuelle indtryk og den høje underholdningsværdi, altsammen faktorer som vægtes højt inden for det lokalhistoriske arbejde i dag, går tabt.

Jens Henrik Tiemroth

Morten Thing: Portrætter af 10 kommunister. Tiderne Skifter 1995. 304 s. Ill. ISBN 87-7445-672-5. 268 kr.

To forfattere, Kurt Jacobsen og Morten Thing, har inden for de senere år nærmest sat et historisk monument over et af landets mindste og nu hedengangne politiske partier, Danmarks Kommunistiske Parti. Vi står samtidig i den paradoksale situation, at ingen af de mere betydende og regeringsbærende politiske partier i dette århundrede er blevet tilnærmelsesvis samme forskningsinteresse til del. Heller ingen statsministers liv er udførligere biograferet end partiformand Aksel Larsens. Hertil kan også føjes, at en lang række kommunistiske partimedlemmer og sympatisører allerede har fået skrevet deres biografi. Det modsvares heller ikke for noget andet partis vedkommende. Den situation er der mindst to forklaringer på: 1) at der har været aktive forskere, som har villet beskæftige sig med netop DKP, mens andre partier ikke endnu har lokket tilsvarende (forsknersamfundet er begrænset, og der er så meget andet udforsket, også i den moderne politiske historie), 2) at DKP har haft en politisk og kulturel betydning langt ud over medlems- og stemmetal.

Det sidste er Morten Things antologi med 10 portrætter af kommunister med til at understrege. Der behøves blot at nævnes navne som Martin Andersen Nexø, Broby Johansen, Mogens Fog og Hans Scherfig. Disse og flere til portrætteret forf. i tekster, som alle tidligere har været udgivet i løbet af de sidste godt 20 år i vidt forskellige sammenhænge. De er imidlertid angiveligt nu »skrevet igennem« og bearbejdet med ny viden og nye synspunkter ved genudgivelsen (s. 7). En stikprøvesammenligning mellem de oprindelige tekster om Børge Houmann og Mogens Fog afslører imidlertid kun ganske ubetydelige ændringer. Også tidligere småfejl er kommet med igen, f.eks. at *Land og Folk* lukkede i 1991 (s. 184; det var 28. dec. 1990), og at forskningen ikke har taget Frihedsrådets historie op (s. 190).

Dette skal ikke forklejne det nyttige i at have disse portrætter med biografiske data samlet på et sted med det fulde henvisningsapparat og et fælles register. Man kunne ønske sig tilsvarende lige så grundige og veldokumenterede portrætsamlinger for andre partier. Yderligere har forf. nyskrevet et kort afslutningskapitel »En tur med biografen«, som i sprog og stil ligger en del fra det foregående. Her samles trådene fra de 10 portrætter imidlertid ikke, i stedet springes til et essay om biografien som genre. Som forf. nævner i sit forord, er det fælles for de biograferede, at de på tværs af social placering »formulerede sig kritisk op imod samfundets herskende diskurser«, men hvad der trods forskellene motiverede dem i en fælles politisk sags tjeneste, har forf. ikke ladet sig friste til at tage op. Det havde genudgivelsen af teksterne været en oplagt anledning til.

John T. Lauridsen

Friedrich Hammer og Herwarth v. Schade: Die Hamburger Pastorinnen und Pastoren seit der Reformation, ein Verzeichnis, Teil I: Alphabetisches Hauptverzeichnis, Teil II: Gemeindeverzeichnis. Hamburg: Als Manuskript vervielfältigt, 1995. 214, 210 s.

Den sidste fortegnelse over præster i Hamborg udkom i 1958 (Wilhelm Jensen: Die hamburgische Kirche und ihre Geistlichen seit der Reformation). Den dækker kun selve byen Hamborg. Det var planlagt, at det store antal landsbymenigheder, som i kirkelig og verdslig henseende hørte til Hamborg, skulle behandles i et andet bind, men forfatterens død forhindrede det. Den nye fortegnelse opfører også disse menigheder, dog udgår forfatterne fra helt ændrede territoriale forhold: I 1937 fik staden Hamborg sin nuværende udstrækning (f. eks. blev Altona indlemmet), og i 1977 dannedes die Nordelbische Evangelisch-Lutherische Kirche (omfattende delstaterne Slesvig-Holsten og Hamborg). Den nye

fortegnelse behandler alle provstier (Kirchenkreise), der i dag i det mindste delvis ligger i Hamborg (dvs. en del slesvig-holstenske sogne er inkluderet). I bind 2 opføres alle præster ved de pågældende kirker, men i den alfabetiske fortegnelse synes kun de præster at være medtaget, der var »hamborgske« præster. Desværre mangler en definition i indledningen. Åbenbart er alle embedsindehavere fra tiden efter 1977 medtaget, mens det for tiden før 1937 kun gælder for kirkerne i det gamle hamborgske territorium. Behandlingen af den mellemliggende periode virker inkonsekvent. Medtaget i begge fortegnelser er også de gejstlige syd for Elben (f. eks. Cuxhaven), der indtil 1977 var hamborgske præster, men ikke ville være det idag. I alt er der tale om mere end 300 menigheder. Der opføres også alle indehavere af præsteembeder, der ikke er knyttet til nogen kirke (Schiffsprediger, Afrikanerseelsorge, Neuguinea-Referat, for at nævne nogle af de mere eksotiske).

I modsætning til Jensens bog mangler hér desværre alle kildehenvisninger. Der oplyses, såvidt kendt, præstens embeder, akademisk grad, fødselssted og datoer for fødsel, ordination og død. Ægtefæller, børn eller forældre nævnes ikke, ej heller de besøgte universiteter. I menighedsfortegnelsen angives embedsperioden og grunden for dens ophør (død, nyt embede, afskedigelse osv.).

En hurtig gennemgang giver det indtryk, at de fleste hamborgske præsters karrierer forløb indenfor det hamborgske territorium. På samme måde flyttede præsterne ved de holstenske kirker mellem menigheder i hertugdømmerne. Kun den højere gejstlighed udviste en større geografisk mobilitet (f. eks. Gottfried Gese: født Müncheberg (Brandenburg) 1608, privatdocent Rostock, hofpræst København 1634, præst Hamborg 1647, *Senior* (højeste kirkelige embede i Hamborg) 1672, død 1679; eller Adolph Wilhelm v. Gohren: født København 1685, privatdocent Jena 1711, *Konsistorialrat* Eisenach 1712, præst Eisenach 1722, provst Glaucha 1725, præst Hamborg 1731, død 1734).

Selv om bogen giver færre oplysninger om de enkelte præster end Jensen, skal den hises velkommen. Hos Jensen mangler et register. Da værket er ordnet efter menigheder og embedskategorier (sognepræst, kapellan), skal man vide, hvilket embede præsten havde, for at kunne finde ham. Den nye fortegnelse kan for de præster, der allerede er opført hos Jensen, bruges som register. Derudover behandler den femten gange så mange kirker, og den opfører også kvindelige præster (som ikke fandtes på Jensens tid), og så er den helt å jour, indtil den 31. 12. 1994.

Jürgen Beyer

Ulla Dahlerup: Dengang familien var alt. Danske fortællinger om erhverv, som er forsvundet. Gyldendal, 1995. 310 s. ill. hft. ISBN: 87-00-23736-1. Pris: 268,-.

For et par år siden udgav Ulla Dahlerup erindringsbogen *Smedens søn* og andre historier, hvor mennesker fra samfundets bund fortalte om deres barndom og ungdom. Det var mennesker, som sjældent har overskud til at nedskrive deres erindringer – men som her fik muligheden for at fortælle. På en sådan måde, at det gav genlyd.

Nu har hun gjort det igen, denne gang er perspektivet imidlertid lidt anderledes – og alligevel ikke. Her handler det om familie- og arbejdsliv, set i et genoplevet barneperspektiv. Fra datteren, der i en tidlig alder måtte hjælpe sin far med hjemmeslagtingen samtidig med at hun gang på gang så faderen være voldelig overfor moderen. Til de to brødre, der voksede op mellem benene på de voksne i en kro på kanten af Vesterhavet og som derfor tidligt havde styr på mangt og meget fra de voksnes verden. For slet ikke at tale om håndskomagerens datter, der boede i sine forældres hus hele livet og aldrig blev gift. De 12 bidrag kommer langt omkring fra Amager til Vestjylland, fra Sydbyn til Limfjorden og det er både mænd og kvinder, der fortæller om erhverv som er forsvundet. Foruden de nævnte

er det landlægen, der om vinteren drog af i kane; den jødiske skrædder i det indre af København, vindmølleren, skytten, rederen, andelsmejeribestyreren og den store gartner. Udover de mange historier om familie- og arbejdsliv rummer bogen en række perlefotos fra de private gemmer, af mennesker i sorg og glæder – og ikke mindst af tætte stunder mellem store og små.

Erindringerne er let redigeret, bl.a. er dialektale udtryk og vendinger med enkelte undtagelser ændret til rigsdansk. Alligevel efterlades man med det indtryk, at Ulla Dahlerup kan få ældre mennesker til at fortælle, så tårerne melder sig i øjenkrogen, altimens lunen og spilopperne lurer under overfladen. Her lægges ikke fingre imellem, det var hårdt at være barn dengang de voksnes ord var lov, velstanden begrænset og et offentligt sikkerhedsnet stort set ikke eksisterede. Sikkerheden lå et andet sted, synes bogens budskab at være, nemlig i samværet og i samarbejdet i familien.

Man kan kun håbe, at forfatteren vil gå videre ad det samme spor og måske også opsøge borgerskabets børn ... Indtil da anbefales bogen til enhver, som er nysgerrig på, hvordan det var »at være barn og ung i gamle dage«.

Ning de Coninck-Smith

Per Boje og Hans Christian Johansen: En iværksætter. Historien om Mads Clausen og Danfoss. Odense Universitetsforlag 1994, 228 s., ill. hft. ISBN: 87-7492-983-6. Pris 125,-.

Hovedtitlen på denne bog lover en biografi, men undertitlen præciserer, at vi står med en blanding af to genrer: biografien og virksomhedshistorien. Det er gjort før, men denne bog er usædvanlig ved på den ene side at fremhæve det biografiske element, men på den anden side gå ud over hovedpersonens levetid. Oven i købet har bogen også to forfattere. De har valgt at begynde i biografigenren og gradvis bevæge sig over i virksomhedshistorien.

Per Boje dækker tiden frem til 1960. Han søger, især i den første del af sit afsnit, at tage biografigenren alvorligt. Det har ikke været nogen let opgave, for Mads Clausens reservehæd i levende live er ikke let at bryde igennem for historikeren, blandt andet fordi Mads Clausen – og hans nærmeste – kun har efterladt sig få skriftlige vidnesbyrd. Alligevel lykkedes det Per Boje at give en grundig fremstilling af Mads Clausens baggrund, hans ungdom og den vanskelige start på Danfoss. Vi møder en lidt reserveret og fåmælt dreng, der hverken passede ind i landbruget eller skolen, men som langsomt fandt sig en fremtid inden for teknikkens verden. Disse indledende kapitler er bogens bedste, også fordi der fra denne periode trods alt findes visse breve og en dagbog fra Mads Clausens onkel, der tillader os at danne os et nogenlunde fyldigt indtryk af, hvordan Mads Clausens personlighed formedes i disse unge år.

Derimod kommer vi mere på afstand af Mads Clausen fra krigens år, hvor Danfoss var ved at etablere sig som en succesrig virksomhed. Vi hører kun lidt om den private Mads Clausen, og Per Boje koncentrerer sig om at vise, hvordan Mads Clausen var som virksomhedsleder. Selv i den egenskab kniber det dog med at komme tæt på ham, og der savnes nuancer og sprækker i billedet af personen. Meget uheldigt for bogens biografiske element er det, at Hans Christian Johansen overtager pennen 5 år før Mads Clausens død, nemlig i 1960.

Når de to forfattere kan foretage en så besynderlig deling, skyldes det, at bogen allerede i Per Bojes sidste kapitler har skiftet tyngdepunkt til at være en virksomhedshistorie. Alt i alt får vi en solid oversigt over virksomhedens udvikling gennem årene. Man kan her og der savne lidt drama. Som personen Mads Clausen er svær at komme ind på, er hele virksomheden det også. Forfatterne kan ikke tage os med ind i direktionslokalerne og berette

om de overvejelser, der har været. Kun et par enkelte steder får vi en smule fornemmelse af drama, som da Danfoss sikrede sig sit tyske marked ved at opkøbe en tysk konkurrent, men også den historie er der lagt vel meget sordin på.

Samtidig bliver bogen generelt dårligere, efter at Hans Chr. Johansen overtager computeren. Hans afsnit er mindre sammenhængende end Per Bojes, hvilket bl.a. illustreres ved, at der bringes alt for mange – i øvrigt uskønne – figurer, der kun dækker 5 år. Det er alt for kort et spand af år til at se de væsentlige udviklingslinier. I betragtning af, at forfatteren er en fremtrædende økonomisk historiker og at det nu er ren erhvervshistorie, vi står over for, er det i øvrigt besynderligt, at Danfoss kun meget overfladisk sættes ind i en generel økonomisk og erhvervshistorisk sammenhæng i Hans Chr. Johansens afsnit.

Carsten Porskrog Rasmussen

Heinrich W. Schwab: Friedrich Ludwig Aemilius Kunzen (1761-1817). Stationen seines Lebens und Wirkens. Ausstellung aus Anlass des Jubiläums der Berufung zum Musikdirektor der Königlich dänischen Hofkapelle im Jahre 1795. Heide in Holstein 1995. 224 s. ill. hft. ISBN 3-8042-0767-7. Pris: 148,-. Kataloget kan købes i udlånet på Det kgl. Bibliotek.

Det kgl. Bibliotek i København viste fra november 1995 til februar 1996 en udstilling om Friedrich Ludwig Aemilius Kunzen. Anledningen var 200-året for hans udnævnelse til musikdirektør i Danmark. Til udstillingen har Professor Heinrich W. Schwab fra Universitetet i Kiel lavet et katalog på mere end 200 sider med illustrationer, litteraturliste og personregister, der har karakter som en dokumentarbiografi.

Kunzen nedstammede fra en kendt musikerslægt i Sachsen-Thüringen og blev født i Lübeck i 1761. Allerede som barn var han en habil pianist og organist, men som komponist var han autodidakt. Efter jurastudier i Kiel kom han – på opfordring af J. A. P. Schulz – til København som 23-årig. Byen var dengang præget af modstridende kunstopfattelser og nationale rivaliseringer, som Kunzen et par år senere uforvarende blev part i med operaen Holger Danske, som udløste et opgør mellem dansk og tysk. Således optræder den mere i fremstillinger af den politiske historie end i operabøger. Kunzen havde ikke opnået at få selv et beskedent embede, som kunne sikre ham en fast gage og forlod resigneret byen. I de næste seks år forsøgte han at skabe sig en levevej i Tyskland: I Frankfurt am Main blev han kapelmester ved National-teatret, hvor han som en af de første opførte Mozarts operaer *Don Juan* og *Tryllefløjten* uden for Wien. Det samme gentog sig i øvrigt senere i København, hvor modstanden mod Mozart skulle vise sig at være særlig stor. Efter en omvej over Prag vendte Kunzen tilbage til den danske hovedstad til et embede som musikdirektør i 1795 (fra 1797 som hofkapelmester).

Den anden Københavner-periode var præget af spektakulære musikalske begivenheder og succes'er. Det gælder f.eks. uropførelsen af syngespillet *Dragedukken* og førsteopførelsen af *Vinhøsten* – den danske version af *Die Weinlese*. Sidstnævnte er det mest opførte sceneværk af Kunzen. Samtidig fulgte først og fremmest uropførelsen af den store opera *Erik Eje-god* og et af hovedværkerne hymnen *Skabningens Halleluja*. Det er opstået samtidigt med Joseph Haydn's *Skabelsen* og blev som sådan opfattet som et rent klassisk værk, hvor de borgerlige musikidealer kom til udtryk.

Kunzen fik i sin hofkapelmestertid mange æresbevisninger; i 1809 blev han professor, to år senere Ridder af Dannebrogordenen og valgt ind i Musikakademiet i Stockholm. Samtidig var han dog udsat for skuffelser, frustrationer og gniderier med et udisciplineret Kongeligt Kapel. Kunzen døde efter et slagtilfælde i 1817, udmattet efter bitre stridigheder med en af sine nærmeste venner Jens Baggesen, som havde skrevet mange libretti til

hans sceneværker. Heinrich W. Schwab's ærinde med udstillingskataloget er at dokumentere Kunzen, og der er taget et skridt på vejen til bebudede udgivelser af en monografi, brevdugave, værkfortegnelse og udgivelse af sceneværkerne i partitur.

Esther Barfod

Jens Emil Kudsk Jensen: En Sømands Oplevelser i Fred og Krig. 1883-1922. Maritim Kontakt XVII. Udgivet af Kontaktudvalget for dansk maritim historie- og samfundsforskning, Dyvekes Allé 6, 2300 København S. Redaktion Erik Gøbel og Jens Lorentzen. 216 sider. ISBN 87-87947-38-2. Pris: 100 kr. + forsendelse og moms ved abonnement, i boghandel 198,- kr.

Bogen om Jens Kudsk Jensens (1866-1936) liv og virke er skrevet af hans søn, Jens Emil Kudsk Jensen baseret på en selvbiografi på 172 foliosider, håndskrevet i 1930 – i øvrigt har der af kildemateriale været over 3000 sider kopier (blækaftryk) af breve.

Jens Kudsk Jensens navn er sikkert kendt af mange sejlere og andre søfartsinteresserede på grund af hans »Håndbog i praktisk Sømandskab«, som udkom første gang i 1901 og siden er kommet i 10 oplag, senest i 1993. At bogens udgivelse i sig selv har været en bedrift, fremgår tydeligt af forordet til førsteudgaven, hvor der bl.a. står: »I de 11 Aar i hvilke jeg har arbejdet med denne Bog, har jeg fire Gange lidt Skibbrud, og derved er alle de oprindelige Tegninger ødelagt og for en Del gaaet tabt.«

Efter en opvækst i små kår på Mors fik han som 17-årig sin første hyre som kok, sejlede derefter ca. 3 år i Nordsøfart og fik så fra Bogå Navigationsskole den udvidede styrmandseksamen i august 1886. Som værnepligtig tjenstgjorde han på fregatten »Jylland« og var med på togtet 1886/87 til Vestindien. Af hans beretning får man en levende forestilling om skibets indretning og livet ombord. Efter endt værnepligt tog han hyre som letmatros på briggen »Criemhilde« af Fanø. I de følgende 8 år sejlede han hovedsagelig i fart på Sydamerika og en enkelt gang til Australien på danske, engelske og tyske skibe. Det blev til i alt 11 passager rundt Kap Horn.

Bogen giver et levende indtryk af de barske forhold, hvorunder sejladserne foregik: Alt skete ved håndkraft, og ofte drejede det sig om liv eller død, om mandskabet havde kræfter til at udføre det i situationen nødvendige. Hver rejse er detaljeret beskrevet, dels livet ombord, dels forholdene i land på de steder, hvor man, ofte på åben red, skulle losse eller laste eller for den sags skyld strandede – meget interessant læsning.

Han blev gift 8.12.1893, men først fra foråret 1895 var det slut med Kap Hornsejladserne. Siden sejlede han, indtil han gik i land i 1922, som kaptajn i nordeuropæisk fart afvekslende med job som tilsynsførende ved bygning af seks stålskibe i Holland – både sejlskibe og kombinerede damp- og sejlskibe. Også fra denne tid beretter han indgående om mange interessante hændelser, der illustrerer tiden og de vanskeligheder, som især sejlskibene måtte kæmpe med under hyppige uejre. I 1904 gik han ind i dampskibsfarten og sejlede i 2 år med s.s. »Henning« for A/S Aalborg Dampskibsselskab, derefter havde han i Helsingør tilsyn med et nyt dampskib »Jens Bang« og førte dette indtil 1915. I disse år var hans interesse for navigationens historie blevet forstærket og han fremstillede kopier af gamle nautiske instrumenter og afprøvede dem ved eksperimenter.

Da han gik i land i 1922, fortsatte han med at fremstille instrumentmodeller og fra 1929 var Jens Kudsk Jensen nautisk konsulent på Handels- og Søfartsmuseet på Kronborg. I disse år udførte han bl.a. flere modeller af de ældste kendte nordiske skibe. Jens Kudsk Jensen var i så mange henseender et barn af sin tid, men på nogle områder forud. Han vil blive husket!

Knud Steen

Ida Dybdal: I genskæret fra Amaliegaden. Johan Frederik Topsøe's breve fra 1830'ernes København. Poul Kristensens Forlag 1995. 255 s. ill. i s/h og f. Hft. ISBN 87-7851-024-4. Pris: 280,-

Johan Frederik Topsøe (1803-65) skrev i 1838-1839 en række breve til sin bror juristen Søren Topsøe, der i 1837 var blevet herredsfoged i Skælskør. Brevene er rigt kommenteret og udgør skønt grundsubstansen endda kun en mindre del af denne bog, der af udgiveren, kontorchef i Undervisningsministeriet Ida Dybdal, er forsynet med en lang og udførlig indledning om familiens baggrund og domicil i Amaliegade foruden et efterskrift om yngre familiemedlemmer. Søren og Johan Frederik Topsøe var sønner af Wilhelm Hansen Topsøe, der var administrator ved Den kgl. Vestindiske Handel, og de var vokset op i kompagniets ejendom i Amaliegade, hvor moderen boede til sin død i 1839. I indledningen redegøres der udmærket for den vestindiske handel, for Amaliegadekvarteret og for familien. Det vrinler med navne og familieforbindelser. Alene bogens personregister fylder knap 30 s.

De gengivne 27 breve er bortset fra nogle enkelte (i alt 3 – af svigerinden Line f. Wulff) forfattet af den senere præst i Hørsholm, Johan Frederik Topsøe. Søren's svarbreve er ikke bevaret, så vi kender kun den ene side. Det er nu heller ikke en korrespondance, hvor dybsindige synspunkter udvikles i en nær kontakt mellem brevskriverne. Brevene gengiver løst og fast om livet i København, sådan som man nu forestiller sig, at en københavnner i provinsekil har lyst til at følge med. Der står en del om teater, og udgiverens udførlige noter er her med til at gøre billedet af publikumsmodtagelsen af Heibergs *„Fata Morgana“*, af Bournonvilles optræden eller festforestillingen for de *„vandlidte“* i Jylland og meget andet levende for læseren. Særlig teaternoterne er udførlige, men noteapparatet er godt, og læseren lades kun enkelte steder i stikken. Thorvaldsens hjemkomst er ikke med, men til gengæld hører vi om opstillingen af Kristus og i hvert fald de første ti apostle. Vi kommer ned i den mindste detalje såsom postforsendelse af nogle bind reskripter eller en fremstilling af politiretten til Søren, småsygdomme, dødsfald og fester og meget andet. Økonomi er befinder sig konstant omkring balancepunktet, men der bliver dog betalt til tiden. Så er der til gengæld også store forventninger til salget af herregården Basnæs i Søren's retskreds, som giver dommeren procenter.

Familien Topsøe var ikke en helt almindelig familie. Søren Topsøe's søn var den glimrende journalist og forfatter Vilhelm Topsøe og en anden søn var kemikeren Haldor Topsøe. Det ligger efter brevene, men oplyses i efterskriften. Hvordan Søren har skrevet får vi ikke indtryk af, så vi kan ikke afgøre, om han var lidt mindre tør end broderen, Johan Frederik, der at dømme efter brevene ikke var en stor stilist eller dybsindig brevsriver. Brevene må tages for, hvad de er. Små beretninger om løst og fast i familiens liv og dermed om dagligdagen i 1830'erne i en borgerlig familie i København. Ikke for meget at slå til søren med, men mange bekendtskaber i den lille by, som København inden for voldene stadig var dengang.

Guldalderen er nu kommet på mode. Der spørges ofte, om datidens københavnere mærkede, at de levede i guldalderen. At dømme efter Johan Frederiks breve gjorde de. Teater og kunst, sådan som det kunne opleves i København, spiller en stor rolle for familien. Familien fulgte så nogenlunde med i de trods alt ikke alt for mange begivenheder i Kongens København. Kendte og ukendte navne falder så naturligt i pennen. Denne blanding af stort og småt er vel brevenes egentlige charme. Uden udgiverens noter havde de kun kunnet læses med udbytte af eksperter. Nu kan også andre, der har lyst til at vide, hvad man egentlig gik og tænkte og oplevede i Amaliegade i 1830-erne få deres nysgerrighed tilfredsstillet. Der røbes ikke hemmeligheder eller fortælles noget, som ikke alle må høre.

Det hører med til bogen, at den er udgivet i et usædvanligt smukt udstyr, som Poul Kristensens bogtrykkeri kan det. Billeder, tekst og noter står klart. Udgiver og forlægger har begge ære af dette lille helt autentiske bidrag til vor viden om guldalderens verden.

Ditlev Tamm

Birthe Nordentoft Feilberg: Kære Far. Odense Universitetsforlag, 1995, 195 sider, ill. hft. ISBN 87-7838-069-3. Pris: 200,- Kr.

Tage M. Larsen: Minder fra en svunden tid. Brande Bibliotek, 1995, 85 sider. Kan købes hos forf. Birkevej 8, 7330 Brande. Tlf. 97 18 17 46.

Poul Kjeldgaard: Student i fyrrerne. Eget forlag, Viborg, 1995, 117 sider, ill. hft. ISBN 87-985462-0-1. Ekspedition: Kjeldgaard. Søværnet 16, 8800 Viborg. Pris: 100,- kr.

Der blev udgivet mange erindringsbøger i 50-året for Danmarks befrielse, både gode og mindre gode, og disse tre bøger, der alle på en eller anden måde er erindringer, fortjener trods alt at bemærkes, fordi de viser netop tre vidt forskellige indgangsvinkler til begivenhederne under besættelsen.

Det er studenten Poul Kjeldgaard, der levede en »normal« tilværelse under sine studier i København fra 1942 i et lukket miljø. Det drejede sig om studier, koncerter og anden underholdning, og en konstatering af at modstand mod besættelsesmagten nok var godt, men det var »blot ikke mig«, der kunne sådan noget. Der fortælles derfor blot her om de forskellige gener han havde af forholdene og om studieforholdene frem til 1948. Det er vel nok en tilværelse, som de fleste danskere havde det.

Den anden bog af Tage M. Larsen viser et andet miljø. Hans tilværelse begyndte også i Jylland, nærmere betegnet Brande. Han var en ung mand, der levede ved tilfældigt landarbejde eller andet løst arbejde. Sidst på sommeren 1941 var de to venner, der talte om at tage en tur til Tyskland for at se, hvad der foregik der. I oktober meldte de sig og kom en måned senere til Rostock, hvor de boede i en lejr, hvorfra de sendtes på arbejde i et byggefirma. Her oplevede de bl.a. at se kolonner med russiske krigsfanger og med polske tvangsarbejdere. De var begge hjemme på ferie ved juletid. I april begyndte bombardementerne af Rostock, og de forfærdelige forhold og den iøvrigt usle forplejning gjorde, at han rejste hjem til Danmark efter at have fået den nødvendige tilladelse. »Den 24. maj var jeg hjemme i Dørslund igen. De første 2-3 uger spiste jeg alt, hvad der blev stillet for mig, og så var det som om jeg ikke kunne vaske mig ren«.

Efter nogen vanskeligheder fik Tage Larsen arbejde ved nogle brunkullejer i Gejlbjerg til 1,60 kr. i timen og 48 timer om ugen. Han beskriver levende forholdene ved arbejdet, og her fik han føling med andre, som ville genere tyskerne, og i løbet af 1943 blev han tilknyttet en gruppe, som foretog jernbanesabotager og modtog våben fra England. Lige fremt og uden store ord fortæller han om sine kammerater i gruppen og om arrestationerne i Brande og andre steder.

Med fortællingerne kommer man tæt ind på livet som modstandsmand i Jylland, og der er fine forklaringer på hvorledes alt foregik under det daglige arbejde og vanskelighederne ved at holde forbindelser. Vi møder et dagligt mod og en åbenhed i de følelser, der præger alt, når noget ikke går, som det skal gå. Han fortæller til sidst om en sending containere fra England, der den 18. april 1945 var kastet ned ved Gejlbjerg ved en fejl. Han skyndte sig derud med nogle folk og konstaterede at »faldskærmene var væk, alle containere var åbnet. To containere med antitankvåben og ammunition var åbnet, men urørt (4 stk. bazookaer). Derudover var der ca. 50 håndgranater, 6 rekylgeværer, nogle rifler og meget ammunition«, der var flere arbejdere, som hjalp med at samle tingene sammen, men der manglede stadig en del.

Heldigvis havde en anden gruppe også været på stedet og fået fat i en del af det nedkastede materiel. Aftenen efter var det Hitlers fødselsdag og den skulle naturligvis fejres ved jernbanesabotager og det skete ved banerne i Flø, der var det udvalgte mål. Efter af-færen i Gejlbjerg havde gruppen måttet »gå under jorden«, d.v.s. bo illegalt og holde sig fra steder, hvor man var kendt. Det varede dog heldigvis ikke længe før Tage Larsen den 4. maj om aftenen i radioen hørte meddelelsen fra London om, at tyskerne havde kapi-tuleret.

Han skriver videre om tiden efter at have instrueret nogle militærgrupper. »Jeg tog hjem og smed mig på sengen. Nu skulle der hviles ud. Men som jeg lå der og stirrede op i loftet, kom jeg til at tænke over, hvad der var sket gennem årene – de mennesker jeg havde truffet, den forståelse, velvilje og hengivenhed, der var vist mig. Nu var der fred, vi kunne igen tale frit og meget andet. Det kildrede i øjnene. Hvad var det? Jeg oplevede at græde af glæde. Det blev nok den lykkeligste stund, jeg får lov at opleve«.

Tage Larsen har oplevet, hvad mange andre danske har, men han viser et klart nationalt sindelag, selvom han i krigens begyndelse ikke forstod, hvad der egentlig skete i verden, men vi kan alle være mere eller mindre heldige i den opvækst vi har fået. Hvad han gjorde i de første år indhentede han fuldt ud og mere til i sin meget aktive tilværelse som modstandsmand.

Den tredje bog handler om en mand, der i sin opvækst fik den viden og de muligheder, der også gjorde ham til en dygtig modstandsmand.

Bogen er meget speciel, idet det er en datter, der på grundlag af optegnelser skriver om sin afdøde far. Faderen, Knud Nordentoft var læge i Varde. Han kom ind i modstandsbevægelsen meget tidligt på grund af tilknytning til Dansk Samling, blev arresteret af Gestapo den 9. februar 1944, sad i fængsel og førtes til Frøslevlejren i Sønderjylland og siden til Neuengamme koncentrationslejr. Her kom han på en udekommmando i Husum, hvor han døde. Birthe Nordentoft Feilberg var blot 12 år, da hendes far blev taget af Gestapo og hendes fortælling er bygget op over de papirer, som han havde skrevet, idet han bl.a. på WC-papir havde ført dagbog fra den første dag i tyskernes vold. Dagbogen har han efterladt i Frøslev, da han blev ført sydpå, og en eller anden har sørget for, at den nåede hjem til familien.

Den 9. februar var der razzia i Varde og foruden Knud Nordentoft arresteredes bl.a. politifuldmægtig Henning Schlanbusch, politimester Jørgen Simony, politifuldmægtig Poul Emil Gerner Mikkelsen, læge Bent Østergaard foruden Peter M. Petersen, Viggo Hansen, Jens Jørgensen og Kurt Jørgensen. Det var alle særdeles aktive modstandsfolk.

Bogen er skrevet som et brev rettet til faderen. Hun gengiver bl.a. et foto af alle de arresterede, og hun skriver herom: »Du skal vide, hvordan jeg kom i besiddelse af min kopi af dette fotografi«, hvorefter hun fortæller historien, og hendes beretning er også, hvad hun selv oplever i disse dage. Hun skriver således videre. »Du skulle bare vide, hvad der kom af breve – og blomster med så kærlige kort vedlagt. Stuerne var i lange tider fulde af blomster.«

I Danmark kunne Knud Nordentoft brevveksle med sin kone der meget fornuftigt nummererede sine breve til ham, men mest betydningsfuldt er vel trods alt hans egen beretning dag for dag, hvor man kan følge, hvorledes det følte at sidde indespærret, og hvad en fange havde at foretage sig. Desuden fortæller han i sin dagbog om de medfanger, der kommer ind til ham, da han var flyttet til Vestre Fængsel i København. Han fortæller også om, hvorledes dagen går fra morgen til aften, og ind imellem sine dagbogsoptegnelser skriver han også digte. Mange af dem er gengivet. Da hans 82-årige mor, der var rejst til København for at besøge sin søn, blev afvist ved fængslets port, skriver han:

Skønned vi på det, mens freden vi havde?
 – vi skaffed os strid og besvær.
 Skønned vi på det, mens frihed os fulgte?
 – vi bandt os med bånd, som nu snær.
 Endnu er vilkår og helbred tilbage.
 – Skønner vi på, hvad vi har?
 Livet er kort, og en dag er det borte,
 lev det dog ej som en nar.

Det er alt ialt en rørende skildring af en familie og dens sammenhold under vanskelighederne. Hans digtning iøvrigt er naturligt nok en lovprisning af det frie liv og den frie natur uden for fængslets gitre, og han mindes de mange jagtture og andre naturvandring, som han kan genkalde sig.

Det er ikke en direkte gengivelse af alt, hvad der har stået på de mange små dagbogsnotater, men det er en skildring, hvor der hele tiden gengives uddrag af dem således at vi ved en mellemliggende tekst får en meget fin skildring af livet i cellen med forskellige andre indsatte.

Så pludselig den 29. august fik familien brev fra ham fra Frøslevlejren, som han ligeledes beskriver for læseren. Allerede den 15. september brød tyskerne deres løfte om at der ikke skulle sendes flere fanger til Tyskland og at de, der var der, skulle hjemsendes til Danmark. Knud Nordentoft blev sammen med et par hundrede fanger sendt til Neuengamme koncentrationslejr nær Hamburg, og herfra er der selvfølgelig ikke bevaret skriftligt materiale bortset fra et tysksproget kort, som han havde fået tilladelse til at sende hjem med intetsigende oplysninger.

Fra hovedlejren Neuengamme blev han sendt til en af de berygtede udekommandoer i Husum i Sydslesvig, hvor der skulle graves pansergrave til værn mod en allieret invasion. Forholdene her, både de sanitære og de arbejdsmæssige, var elendige, og tilmed var der en lille sadist som lejrleder. Dødeligheden var uhyggelig stor. Her døde politimester Simony og læge Knud Nordentoft den 1. december.

Bogens sidste kapitler omhandler familiens forhold under de sidste halvandet år af krigen, om freden og om at man var så heldige at finde de to afdødes gravsteder, således at de kunne hjemføres efter krigsafslutningen. Bogen afsluttes med en efterskrift af en medfange, overlæge Paul Thygesen, der også var i Husum og her virkede som læge med de ringe midler, han havde til rådighed.

Bogen er helt anderledes end andre erindringsbøger fra besættelsestiden og den er meget fint skrevet, således at man virkelig får et godt indtryk af forholdene for en modstandsmands familie i de år, hvor der var brug for modige mennesker. Den er værd at anskaffe og den vil givetvis sætte sit præg på den, der læser bogen.

Jørgen H. Barford

Arild Hvidtfeldt: I fred og krig. Erindringer indtil 1945. Gyldendal 1996. 312 s. Hft. ISBN 87-00-23244-0. Pris: 350,- kr.

Arild Hvidtfeldt er bedst kendt som religionsforsker, men i disse erindringer møder vi journalisten, der studerer statskundskab (!) ved siden af. Forholdsvis kort rides hans baggrund og første studieår op i bogens del I. Det er hans opfattelse, at en lykkelig barndom og familiebaggrund ikke kan have videre interesse. Del II omfatter næsten lige så knapt ansættelsen ved United Press og bladarbejde til efteråret 1943. Derefter når vi til bogens egentlige anliggende i del III: Hans ophold i Berlin september 1943 til maj 1945 som kor-

respondent for *Socialdemokraten*. Denne del optager omkring 3/4 af hele bogen og er realiseringen af et løfte, som de danske korrespondenter i Berlin under verdenskrigen gav hinanden om at ville skrive om deres oplevelser (s. 311). Det har de fleste af dem også fået gjort forlængst: Helge Knudsen, Robert Christiansen, Stemann, Jakob Kronika og Henrik V. Ringsted. Derfor kan man starte med at stille sig selv spørgsmålet: Føjer denne bog noget nyt til? Både ja og nej. Hvidtfeldt har naturligvis læst sine kollegers bøger, men synes ikke at være videre afhængig af dem i sine skildringer. De er gennemgående mere intense og sine steder direkte medrivende samtidig med, at de registrerer stort og småt og bringer os tættere på dagligdagen for korrespondenten og hans mange tyske kontakter. Undervejs får vi enkelte knappe, nærgående og spidse karakteristikker af personkredsen i korrespondentens verden: værtinden, naboerne, tyske embedsmænd og journalistkollegerne, der fortæller en del om både forfatteren og de karakteriserede. Om kollegaen Jakob Kronika hedder det, at han holdt sig i nærheden af et godt beskyttelsesrum (s. 243). Sådan!

På det personlige plan føjer erindringerne adskilligt nyt til, mens forf.s storpoltiske beserwissen, når det gælder både den danske modstandskamp, verdenskrigens udvikling og attentatet på Hitler 1944 er af mindre interesse. På den anden side er det med til at karakterisere forfatteren. Han fortæller gerne om sig selv indirekte, bruger ofte den teknik at lægge ordene i munden på andre. Vi bliver ikke holdt på stor afstand. Heller ikke om forholdet til hustruen, selv om forf. på den ene side kan lide »søde sager« og »søde piger« og på den anden side lader sig fremstille som gentleman'en overfor hvem de unge tyske kvinders »yderligere forsøg på nærgående tilnærmelser« var nytteløse. Han er nemlig den inkarnerede ægtemand med indstillingen: »En god hustru kan man ikke få for mange af« (s. 9f., 145f.). Han er også socialdemokraten, der kritiserer regeringen op til 9. april 1940 for ikke at holde befolkningen orienteret (s. 50ff.) og derefter ikke kommenterer partiets rolle under besættelsen yderligere. Kun får vi indlagt en samtale mellem Alsing Andersen og Hans Hedtoft, hvor førstnævnte med sin underskrift tager ansvaret for nogle belastende socialdemokratiske partiudtalelser op til 29. august 1943 for at holde Hedtoft »fri af de ubehagelige ting« (s. 188).

Berlinopholdet gjorde dybt indtryk og satte varige spor. Det blev også skelsættende. Den 1. august 1944 fandt forf. under et af mange besøg i et antikvariat et ældre videnskabeligt værk med tekster og billeder om trolddom, troldmænd, årsfester og maskerede figurer i det gamle Mexico (s. 167-69). Uden forudgående interesse for Mexico var en ny livsbane afstukket. Journalisten, der havde læst statskundskab, blev til journalisten, der læste religionshistorie. Herom vil et følgende bind forhåbentligt handle. Gerne med tilføjelsen af et register til begge bind.

Disse erindringer fascinerer, fører læseren med, man mærker det bagvedliggende intellekt, manden er fra et tidligt tidspunkt ikke i tvivl om egne åndsevner. Et billede har især fæstnet sig hos undertegnede: Korrespondenten, der i det sønderbombede Berlin bøjer sig over sit antikvariske fund og giver sig i kast med at lære aztec'isk i tillid til nazismens undergang og fremtiden.

John T. Lauridsen

Øvrige bøger, årsskrifter m.m. modtaget i 1995/96

- Sverre Bagge: *From Gang Leader to the Lord's Anointed. Kingship in Sverris saga and Hákonar saga Hákonarsonar.* (Vol. 8 i serien: *The Viking Collection – Studies in Northern civilization*). Odense Universitetsforlag 1996. 175 s. indb.
- Evald Tang Kristensen : *Eventyr fra Jylland.* Ved Vibeke Arndal. Odense Universitetsforlag 1995. 343 s. hft. s/h ill.
- Hans Nyholm: *Kirkeklokker i Danmark.* Forlaget Hikuin, Moesgård, Højbjerg. 127 s. indb.
- Peder Hansen Resen: *Atlas Danicus.* Gotland. Udgivet af Jacob Isager og Thomas W. Lassen. Odense Universitetsforlag 1993. 104 s. + bilag. hft. s/h ill.
- Hvordan med folkeligheden ? – et seminar om Morten Korch og folkelighedens vilkår. Red. Claus Chr. Koch. Fyns Biblioteksforening og Møntergården – Odense Bymuseum 1996. 48 s. hft. s/h ill.

Årsskrifter m.m.

- Bol og By 1996:1 – *Landskaber og landbrug.* Red. Bjørn Poulsen. Landbohistorisk Selskab. Dansk Landbrugsmuseum. Gl. Estrup, 8963 Auning. 92 s. hft. s/h ill.
- Magasin fra Det kongelige Bibliotek. 10. årg. nr. 3 og 4 1995/96. Red. Lotte Philipson. 88 og 75 s. hft. s/h ill. Gratis i abonnement ved henvendelse til Det kongelige Bibliotek.
- Årbog for Svendborg & Omegns Museum 1995. Red. Henrik M. Jansen. Svendborg 1996. 200 s. hft. ill. i s/h og f.

PERSONALHISTORISK
TIDSSKRIFT

ÅRGANG 116

1996

REDIGERET AF SAMFUNDETS SKRIFTUDVALG

VED

TOMMY P. CHRISTENSEN

Indhold

Esben Graugaard og Rigmor Lillelund: Linde-Friedenreich – historien om et tvivlsomt adelskab.	1
Robert Ørsted Jensen: »The old war-horse« – om fynboen Jens Hansen Lundager.	13
E. Ladewig Petersen: Anne Rosenkrans' og Franz Rantzaus bryllup 1584 – adelig statuskonsumption og social prestige	23
Susanne Lykke Vølzgen Nielsen: Hiellp gudt. Birgitte Brahe (1576-1619) – en biografisk skitse og en bogreol	95
Grethe Ilsøe: Statens Arkivers publikationer 1995 – en oversigt	156
John T. Lauridsen: Det kongelige Biblioteks publikationer 1995 – en oversigt med henblik på personalhistorien	159
Hans Jørgen Marker: Danske demografiske kilder på computeren	162
<i>Orientering:</i>	
Københavnske præster i Folkekirken 1850-1950 – et ændret værktøj for slægtsforskere. Af Lisbeth Ulsøe.	35
Slægtsforskerens arbejdsbord – strøtanker i anledning af tilgængeliggørelsen af Wilhelm Seidels slægtshistoriske samlinger i Landsarkivet for Sjælland. Af Erik Kann.	40
SSFs Weekendkursus 1996	12
SSF (Slægten)	45
Nordisk Konference for Slægtsforskning og EDB for slægtsforskere – Aflyst!	94
Generalforsamling 1996	174
Resultatopgørelse og balance 1995	177
Hvem Forsker Hvad 1995	179
Nordisk Samarbejde	180
<i>Småstykker:</i>	
<i>Georg Agerby:</i> William Curling på Suderø – en utrolig historie fra Færøerne.	46
<i>Jørgen Wangel:</i> Vidunderbarnet Haas.	55
<i>Carsten Katballe:</i> E. Tang Kristensen og den »omvandrede« døbefont.	61
<i>Vello Helk:</i> Danske og norske studerende ved universitetet i Halle 1692-1741.	63
<i>Tommy P. Christensen:</i> Bødler, rakkere og natmandsfolk – en lille tilføjelse.	72
<i>Tor E. Røssaak:</i> Myten om »vidunderbarnet Haas«.	181
Wangel versus Personalhistorisk Tidsskrift – Pressenævnets kendelse	183
<i>Su. Cedergrøn Bech:</i> Tilføjelser til datasupplement til Dansk Biografisk Leksikon 1984-1995.	186
<i>Anmeldelser ved Lisa Elsbøll:</i>	
Kancelliets Brevbøger 1650 – vedrørende Danmarks indre forhold. Ved Jens Holmgaard. (<i>Tommy P. Christensen</i>)	73

SAXO. Kulturhistorisk Årsbok för Skåneland 1994. (<i>Tommy P. Christensen</i>)	73
Inger Kjær Jansen: Til Ullerup. Landsbyliv og bygningsregistrant. (<i>Lisa Elsbøll</i>)	74
Svend Esbech: Ølstykke – til alle tider. (<i>Jens Henrik Tiemroth</i>)	76
Søllerød i sort og hvidt 1940-1945. Besættelse. Befrielse. Red. Niels Peter Stilling. (<i>Jørgen H. Barfod</i>)	77
Charlotte S. H. Jensen: Røverhistorier. Sagn og Virkelighed. (<i>Birgit Flemming Larsen</i>)	79
Adda Hilden og Jytte Larsen: Når baner brydes. Et pilotprojekt om 1920'erne til Dansk Kvindebiografisk Leksikon. (<i>Ning de Coninck-Smith</i>)	79
Birgit Kirkebæk: Da de ånds svage blev farlige. (<i>Signe Møllegaard</i>)	80
Axel Andersen: Assistens kirkegård. Fortegnelse over nogle bemærkel- sesværdige grave.+ Ole Bøgh (ansv.red.): Assistensia. Udgivet af Foreningen Assistens Kirkegårds Formidlingscenter. (<i>Lisa Elsbøll</i>)	82
Stamtavle vedrørende de successionsberettigede i Den von Schiebell- Arenstorffske familiestiftelse, ved Frants Jørgen Hvass. (<i>Hans H. Worsøe</i>)	84
Erik Haast: Frikorpsfolk. Frikorps Danmark på Østfronten 1941-1945. (<i>John T. Lauridsen</i>)	84
Aase Myhr og Rita Naabye: Gråsprængte Herrer. Elleve livsforløb i det tyvende århundrede. (<i>Birgit Flemming Larsen</i>)	86
Gorm Henrik Rasmussen: Hvo Intet over. Emil Jennerjahn og hans mor. (<i>Birgit Flemming Larsen</i>)	87
Poul Reichhardt. Folkelig – og helt sig selv. En biografi af Carsten Borch. (<i>Lisa Elsbøll</i>)	87
Kristof Glamann: Øl og Marmor. Carl Jacobsen på Ny Carlsberg. + Din hengivne Jacobsen. Bryggerens breve til sin søn. Redigeret af Kirsten Glamann. (<i>Hans H. Worsøe</i>)	88
... Gør jer pligt – Gør jert værk. John Christmas Møllers dagbøger 1941-45. Udgivet med noter og dokumenter ved Erik Thostrup Jacobsen. (<i>John T. Lauridsen</i>)	91
Poul Hess Larsen: Som årene gik. (<i>Birgit Flemming Larsen</i>)	93
Posthuse øst for Storebælt. En arkivregistratur ved Niels Strandsbjerg. Red. Erik Nørr og Niels Strandsbjerg. (<i>Tommy P. Christensen</i>)	188
Biskop Jacob Madsens visitatsbog 1588-1604. Ved Jens Rasmussen og Anne Riising. (<i>Tommy P. Christensen</i>)	188
Skriften i det gamle landbosamfund. Bol og By. Landbohistorisk Tidsskrift 1995:2. Red. Bjørn Poulsen, Bo Fritzboeger og Jens Villiam Jensen. (<i>Tommy P. Christensen</i>)	189
Anders Enevig: Cirkus og gøgl i Odense 1640-1825. (<i>Esther Barfod</i>)	190
Jørgen Hegner Christiansen m.fl.: Historien om et teglværk. Hakkemose teglværk 1847-1895. (<i>Jens Henrik Tiemroth</i>)	191
Morten Thing: Portrætter af 10 kommunister. (<i>John T. Lauridsen</i>)	192
Friedrich Hammer Herwarth v. Scade: Die Hamburger Pastorinnen und Pastoren seit der Reformation, ein Verzeichnis I-II. (<i>Jürgen Beyer</i>)	192

Ulla Dahlerup: Dengang familien var alt. Danske fortællinger om erhverv, som er forsvundet. (<i>Ning de Coninck-Smith</i>)	193
Per Boje og Hans Chr. Johansen: En iværksætter. Historien om Mads Clausen og Danfoss. (<i>Carsten Porskrog Rasmussen</i>)	194
Heinrich W. Schwab: Friedrich Ludwig Aemilius Kunzen (1761-1817). Stationen seines Lebens und Wirkens. (<i>Isther Barfod</i>)	195
Jens Kudsk Jensen: En Sømands Oplevelser i Fred og Krig. Maritim Kontakt XVII. Red. Erik Gøbel og Jens Lorentzen. (<i>Knud Steen</i>)	196
Ida Dybdal: I genskåret fra Amaliegaden. Johan Frederik Topsøe's breve fra 1830'ernes København. (<i>Ditlev Tamm</i>)	197
Birthe Nordentoft Feilberg: Kære Far. + Tage M. Larsen: Minder fra en svunden tid. + Poul Kjeldgaard: Student i fyrrerne. (<i>Jørgen Barfod</i>)	198
Arild Hvidtfeldt: I fred og krig. Erindringer indtil 1945. (<i>John T. Lauridsen</i>)	200

Register til Personalhistorisk Tidsskrift 1996

Ved Poul Steen

Personerne anføres som hovedregel på deres slægtsnavn, således som det er anført i teksten. S sammensatte navne, f.eks. Lente-Adler, sættes på første dels begyndelsesbogstav, altså i det nævnte tilfælde på L. Partikler som von, de, des, de la, zum o.s.v. ses der bort fra; f.eks. sættes des Vignes under V. Som hovedregel kan det ikke påregnes at finde navne, som alene optræder i noter og litteraturlister.

- Achelis, Th. O. 63
Achen, Hilleborg 186, Sven Tito 186
Agerbech, Andreas 69
Agerby, Georg 46, 176
Ahrensen, Anne Marie Charlotte 60,
184, Jens Jørgen 60, 184
Albrechts, Laurentz 146
Alckenbrecht, Chr. 73
Ancheren, Ansgarius 68, Joh. Petrus
68
Andersdatter, Ellen 15, Else 21
Andersen, Alsing 201, Axel 82, Else
21, Finn 163, 174, 176, H. C. 83,
176, J. Oskar 137, 152, 153, 154,
Jens 130, John 61, Paulus 186
Andersøn, Jens 145
Andreae, Miltherus 70
Andresen, Else Andersen 42, Lauritz
43
Angell, Henricus 69
Appel, Charlotte 189
Arctander, Niels Lauridsen 128, 131
Arctandrum, Nicolaum 144
Arends, Fridericus 67
Arenstorff, Andreas de 68, Fridericus
de 68
Arndal, Vibeke 202
Arnoldt, Joh. Fridericus a 64
Aschersleben, Mourids 152, Mourids
von 108
Aslaco, Conrado 143
Aslacus, Cunradus 125
Aubertin, Johannes 71
Auken, Svend 186
Axelsen, Cort 116, 125, 128, 143, 155
Axelssøn, Otte Brahe 153
Bagge, Sverre 202
Bagger, Christianus 66, Mathias 66,
Matthias 64
Baggesen, Jens 161, 195
Bang, Hans 115, 116, 117, 153, Jens
196, Johan Ottho 70, O. 153, Oluf
153
Banner, Otto 31
Barclai, Joh. Conradus 65
Barfod, Esther 191, 196, Jørgen H. 79,
200
Barrie, Sandy 22
Barth, Hans 149
Bartholdy, Nils G. 174, 176
Bartsker, Hans Christensen 122, Hanss
Christenssen 140
Bastius, Sigwardus 70
Baunsgaard, Anne 186, Bernhard 186
Bay, Keppel 17
Bech, Sv. Cedergreen 174
Benedicht, Laurentz 141, 143, 144,
145, 146
Benedict, Lauritz 140, 143, 148
Bengtsson, Gerda 186
Benstrup, K. 47
Bentsensgaard, Glarmester 21
Benzon, Karen 56

- Berg, Jørgen 78, Peder Brock 146
 Bergensi, Conrado Aslaco 143
 Berghult, Johan 74
 Bering, Janus Matthæus 66
 Berndropius, Johannes 67
 Berntsen, Arent 148
 Bertelsen, Iver 124, 142, 154
 Bertelssøn, Lauritz 142
 Berwald, Jacobum 150
 Beyer, Jürgen 193
 Bigen, Ferdinandus Carolus de 69
 Bild, Anne 131
 Bildsøe, Christopher 70
 Bille, Anders 62, 128, Beate 96-97,
 152, Birgitte 113, Canutus de 68,
 Christianus de 68, Erik 30, Hans
 108, Henricus de 68, Karen 96-97,
 108, Knud 27
 Bilstof, Mathilde 21
 Biltoft, Helena 21, Martin Chr. 21,
 Mathilde Helene 14
 Bircherod, Jens 107, 138, 151
 Bircherodius, Jacob 66
 Birkbak, Bjarne 163
 Birksted, Kaj 186
 Bison, John 179
 Bjerregaard, Ritt 186
 Björk, Arne 186
 Bjørvig, Finn 42
 Blincoe, Esther 52
 Bluhme, Kate 185
 Blaabjerg, Anton 45
 Bobé, L. 33
 Bogbinder, Christen Nielsen 145,
 Pauel Knufflock 139
 Boje, Per 194, 195
 Bojs, Anders 74
 Bonsach, Andreas Gerhardi 67
 Borch, Carsten 87, 88
 Born, Chr. Ludvig Ulrich von 49
 Borries, Nicolaus 69
 Borum, Poul 186
 Boson, Paulus 67
 Braes, Peter Enevold 64, 68
 Brahe, Anna 107, Anne 96-97, 107,
 Axel 96-97, 105, 106, 116, 121, 130,
 131, 135, 150, Axel Ottesen 101,
 105, Biergite 124, 142, Birgete 104,
 151, Birgitte 95, 96-97, 98, 99, 101,
 102, 111, 112, 113, 134, 136, 138,
 144 145, 146, 147, 149, Birgitte
 Axelsdatter 98, 99, 101, 104, Jørgen
 96-97, 116, Karen 95, 96-97, 98,
 99, 102, 104, 105, 106, 119, 120,
 122, 124, 131, 133, 134, 135, 136,
 137, 138, 139, 140, 142, 146, 147,
 148, 150, 151, 152, 153 154, 155,
 Margrethe 96-97, 130, Otte 96-97,
 105, 117, 125, 131, 152, 155, Otte
 Axelsen 114, 115, Preben 96-97,
 155, Sophia 118, Sophie 96-97,
 106, 107, 138, 152, Steen 96-97,
 116, 125, 129, 155, Thønne 143,
 Tycho 96-97, 115, 125, Tyge 34,
 Tønne 96-97, 116, 144, 155, Tønne
 Jørgensen 116
 Brand, Carl von 66
 Brandt, C. J. 155, O. 34
 Brask, Richard Høeg 181
 Braunemann, Joannes 67
 Breckling, Karl 65
 Bredingius, Carolus 65
 Breide, Medens 31
 Brejl, Erik 45
 Brems, Else 186
 Brockenhus, Elsebe 153
 Brockenhuus, Birgitte 154, Eiler 33,
 34, Elsebe 154, Elsebeth 153
 Brown, W. J. 22
 Bruhn, Jens 78
 Brun, George 50, Hans 142
 Brunsmann, Johan 148
 Bruse, Christen Torckelssøn 143,
 Christian 128, Christian Torkels-
 søn 125
 Bruun, Alice 186
 Buderus, Louis 16
 Buk, Andreas Jacobson 67
 Buncke, Paul 40
 Bydelsbak, Mette 96-97
 Bøgh, Eli 186, Ole 82, 83
 Bøyesen, Lars Rostrup 187

 Calenus, Joh. Gottfr. 65
 Carion, Johannes 122
 Caroline-Mathilde 196
 Carstens, Adolphus Gotthardus 69,
 Fridericus 69
 Castenskiold, Chr. 11
 Charlotte Amalie 9
 Christensen, Peter M. 78, Sigrid Fla-
 mand 137, Tommy P. 72, 73, 74,
 174, 188, 189, 190, Tyge Ahrengot
 186

- Christian, Paul 69
 Christiansen, Jørgen Hegner 191, Karl
 O. 86, Robert 201, Svend-Erik 163,
 173
 Christianus, Ludovicus 69
 Clausen, Mads 194
 Clitovius, Thomas 67, 68
 Clod, Johannes 70, Marcus 71
 Cold, Isaacus Andreas 70, Petrus
 Henricus 70
 Colding, Povel Jensøn 147
 Colstrup, Ericus 71
 Coninck-Smith, Ning de 80, 194
 Coning, Jacob 181
 Conradi, Fridericus Christianus 71
 Coortzen, Dietericus 65
 Curling, Joen Willum 46, 52, 53, John
 52, William 46, 48, 50, 51, 52, 53
 Curtius, Paulus 69
- Dahlerup, Troels 189, Ulla 193, 194
 Dahlgaard, Lauge 186
 Dal, Erik 159
 Dalby, Christoffer Hansen 147
 Dalgas, Ernesto 161
 Danielsdatter, Maren 46
 Danielsen, Augustinus 46, Jesper 48,
 52, Villy 173
 Danske, Holger 78
 Davitt, Michael 18
 Dawson, Andersen 19
 Degn, Ole 12, 157, 163, 173
 Degs, Jan 50
 Delaunay, N. 60, 183
 Desiderius, Niels 151
 Dickens, Charles 14, 15
 Dietz, Ludowich 139
 Dinesen, Peder 6
 Djørup, Emilie 90
 Dorschaeus, Petrus 68
 Dunn, Peter 22
 Dupont, Henrik 159
 Dybdal, Ida 174, 176, 197
 Daae, L. 63
- Ehrencron-Müller 155
 Eir, Eva 186
 Ejegod, Erik 195
 Elsbøll, Lisa 73, 76, 84, 88, 174, 176,
 188
 Emichszen, Otto 189
 Emiksen, Otte 189
 Enevig, Anders 190
 Engelhardt, Poul Rantzau 86
 Erdtmann, Maria Catharina 59, 182
 Ernst, Charlotte 88
 Erslev, Kr. 33, 34
 Esbeck, Svend 76
- Fabritius, Albert 56, Carolus Adolp-
 hus 69
 Fahlén, Margareta 88
 Falencamp, Arndt 70
 Falster, Jens 130, 145
 Feilberg, Birthe Nordentoft 198, 199
 Fenger, O. 34
 Fisker, Thora 109
 Flensmarck, Tor 73
 Flor, Kai 56, 59, Richardus 68
 Fog, Dan 160, Mogens 192
 Fogh, Albertus 66, Anne Margrethe
 8, Christianus 66, Jørgen 10, Mar-
 cus 68, Rasmus 10
 Foltmann, Niels Bo 160
 Foss, Desiderius 151, Niels 102, 103,
 118, 151, Niels Desideriøn 151
 Fossius, Christianus 67
 Franciscus, Jacobus 69
 Frandsen, Karl-Erik 75
 Frawen, Johannes 66
 Freddie, Wilhelm 186
 Frederik, Kurfyrste Joachim 105
 Frederiksen, Mona 186
 Fridericus, Joh. 70
 Friedenreich, Christen Daniel 7, 10,
 Christen Linde 4, 7, 8, 10, 11,
 Frants 7, 10, 11, Janus 7
 Friis, Finn 186
 Frisius, Magnus 160
 Fritsch, Anna Rosine 60, 183, 184, J.
 C. 58, Joh. Gottfried 60, Johan
 Christian 58
 Fritzbøger, Bo 189
 Frøschel, Sebastiano 145

- Fussing, H. H. 33, 34
 Fønbo, Rasmus Jørgensen 143
- Gabel, Fr. 47
 Gade, Niels W. 160
 Gadegaard, Paul 186
 Gam, Helga 186, Mikael 186
 Gans, Margrethe 96-97
 Gejl, Ib 157
 Georg, Johan Jacob 55
 Gerdes, Finn 186
 Germann, Marianne 191
 Gese, Gottfried 193
 Gissel, Dorthe 45, Svend 34
 Giøde, Hendrik 149
 Giøe, Ane 148, Anne 139, 142, 148, 153, Eskild 113, 153, Falck 105, Harald 113, Henrik 134, 152, Mette 105, 147, 155, Mogens 152, Sibylle 138, Wibeke 152
 Gjellerup, S. M. 137
 Glamann, Kirsten 88, 89, Kristof 88, 89, 90, 91
 Glud, Margrete 80
 Glüchstadt, L. J. 22
 Godickssøn, Matz 145
 Godov, Eline 96-97, 133, 154, Eline Hennikesdatter 121
 Gohren, Adolph Wilhelm v. 193
 Gram, F. C. von 67
 Grammaticus, Saxo 142
 Graugaard, Esben 1, 11
 Gregori, Nicolaus 66
 Grib, Ytte 7
 Grundtvig, Joh. 33
 Graah, Andreas 67
 Gudmundsen-Holmgreen, Grete 186, Jørgen 186
 Gundorph, Hans 10
 Gutteruitz, Andrea 142
 Gyeø, Henrick 136
 Gyldenstiern, Sibylle 153, Sybillæ 150
 Gyldenstjerne, Hildeborg 113, Hustru Sibille 113, Mogens 149, Sibylle 149
 Gyldenstjerne, Anne 96-97, Christoffer 96-97, Hilleborg 96-97, Karen 96-97, 142, Mogens 96-97, 133, Preben 107, Sibylle 96-97, 101, 107, 109, 111, 112, 113, 119, 129, 132, 134, 152, Sibylle Mogensdatter 107
 Gyldinstiern, Cibille 149
 Gylinstiern, Cebila 139, Cebile 143, 148, Cübila 141
 Gylinstierne, Cübila 150, Magnus 133, 150
 Gyllenstiern, Sebelle 141
 Gylthe, Jøren 140
 Gøbel, Erik 196
 Gøde, Henrick 121, 139
 Gødissøn, Jens 143
 Gøe, Anne 124, 139, 140, 141, 142, 143, 144, 145, 146, 147, 149, 155, Henne 142, Henrick 150
 Gøye, Anne 96-97, 98, 99, 108, 119, 120, 125, 132, 133, 134, 135, 136, 137, 148, 151, 152, 153, 154, 155, Beate 108, Birgitte 96-97, 107, 112, 137, Ellen 108, Eskild 96-97, 102, 108, 109, 111, 112, 113, 121, 152, Eskild Henriksen 107, Falck 139, Falk 96-97, 108, Henrik 96-97, 107, 108, 111, 112, 113, 115, 117, 134, 143, Henrik Eskildsen 99, 106, Ide 96-97, 108, Ide Mogensdatter 120, Margrethe 96-97, 105, 120, 121, Mette 27, 96-97, 105, 108, 120, 121, 122, 134, 139, 146, 155, Mette Falksdatter 105, 155, Mogens 96-97, 108, Otte 102, 108, Sibylle 108, 152, Susanne 96-97
- Haelwegh, Albert 154
 Hafstrøm, Søren 185
 Hagedorn-Olsen, Thorvald 187
 Hagerupius, Anthonius Uldaricus 71
 Haldansen, Anthonius 46, 52
 Halvorsen, Erik 186
 Hamelmand, Herman 140
 Hammelovius, Sanderus 66
 Hammer, Friedrich 192, Ole 186
 Hammond, Thomas Johannis 67
 Hanck, Henriette 83
 Hannestad, Knud 186
 Hansen, Gunnar 22, J. L. 15, Jens 21, 155, Jens Larsen 14, 15, 21, 22, Johanne 14, 21, Kirsten 21, Knud 186, Marie Kirstine 21, Oluf 41, 42, Peter 187, Reimer 24, 33, Sv. Aa. 34, Viggo 199

- Hanssøn, Rasmus 144
 Harbou, Cecilie 6, 7, 11
 Hardenberg, Erik 106, Helvig 23, 30,
 31, Kirsten 96-97, 106, 153
 Harder, Johann 68
 Haugen, Janus Hardevicus 69
 Haven, Peter von 71
 Haxthausen, Christian Fridericus de
 66
 Haydn, Joseph 195
 Hector, K. 33
 Hedtoft, Hans 201
 Hein, Piet 186
 Heinberg, Aage 22
 Heineke, Svend 186
 Heise, A. 154
 Heldt, Petrus Christiani 66
 Helk, Vello 63, 137, 152
 Heltberg, Grethe 186
 Hemmingsen, Niels 133, 149
 Hemmingsøn, Niels 149
 Henningsen, Inger P. 186, Poul 186
 Henriksen, Augustus 69
 Henriksen, Per 87
 Herholdt, J. D. 83
 Hersleb, Joannes Christophorus 71
 Hess, Jacobus Fridericus 70
 Hilden, Adda 79
 Hincheldej, Peter Cappel 71
 Hjort, Charlotte 7, Peder 9
 Hjorth-Nielsen, H. 3, 11
 Hof, Johannes Georgius von 68, Wil-
 helm von 68
 Hoff, Arne 186, Eva 186
 Hofman, Tycho de 152
 Hohwü-Christensen, Erik 186
 Holberg, Ludvig 58
 Holck, Ivarus von 67, Magnus 67
 Holmgaard, Jens 73, 156
 Holst, Johannes Juul 186, Knud 186
 Holstein, Georg Friderich 69
 Hood, Robin 79
 Hornung, Ena 186, Preben 186
 Hortulan, Birgithe Cathrine 183, 184,
 Birgitte Cathrine 59, 60, Marcus
 Ulsøe 59
 Houmann, Børge 192
 Houmøller, Svend 176
 Huberinus, Caspar 139
 Huges, Helen 22
 Hugger, Josephine 40
 Huitfeldt, Arild 34
 Huitfeldt, Kirstine 134
 Huulbech, Petrus Michael 68
 Hvass, Frants Jørgen 84, Jens 186
 Hvidtfeldt, Arild 200
 Hægman, Bertil 74
 Hækkerup, Grethe 186
 Hæstrup, Jørgen 92
 Höbel, Conrad von 153, Elisabeth von
 153
 Høgsbro, Kirsten-Elizabeth 156
 Höiels, Andr. 67
 Høirup, Henning 186
 Höserich, Johannes Balthazar 68
 Höyer, Johannes 69
 Haaest, Erik 84
 Haas, Christian Peter Jonas 58, 59, 60,
 184, Georg 55, 56, 58, 60, 181, 182,
 Georg Chr. 183, Georg Chr. Vilh.
 60, Georg Christian Wilhelm 58,
 60, 182, 184, Georg Peter 60, 184,
 Henriette Amalie 56, 60, 184, Ja-
 cob Christopher Carl 58, 59, Jean
 Meno 60, 184 Joh. Chr. Gottfried
 184, Joh. Jacob Georg 60, 183,
 Johan 56, Johan Jacob 56, Johan
 Jacob Georg 58, 182, Johan Jürgen
 60, 184, Johan Meno 58, 59, Jo-
 hann Meno 60, 184, Jonas 56, 57,
 58, 59, 60, 183, 184, Kobberstik-
 keren 60, Margarethe Friderica 58,
 Peter 60, 184
 Ilsøe, Grethe 156, Harald 160, 161
 Irving, David 85
 Isager, Jacob 202
 Iversen, Hans Raun 39
 Jacobsen, J. C. 90
 Jacob, Johan 59
 Jacobsdatter, Dorothea 151
 Jacobsen, Carl 88, 89, 90, 91, Erik
 Thostrup 91, 92, Grethe 159, J. C.
 88, 89, 90, 91, Jo 80, 187, Kurt
 192, Niels 56, Peder Jørgen 21,
 Vagn 186
 Janisch, Nicolai 65

- Jansen, F. J. Billeskov 83, Henrik M. 202, Inger Kjær 74, 75
 Jansson, Bror 74
 Jarl, Ulf 53
 Jaurnow, Leon 161
 Jennerjahn, Emil 87
 Jendsdatter, Birgitte Kirstine 60, 183, Maria 46
 Jensen, Charlotte S. H. 12, 79, Chr. Axel 155, Erik Aalbæk 161, Hans 15, 21, 155, Hemming 41, Jens Emil Kudsk 196, Jens Kudsk 196, Jens Villiam 189, Niels Martin 161, Robert Ørsted 13, 22, Wilhelm 192
 Jermiin, Helene 7
 Jespersdatter, Elisabeth 52
 Jespersen, Joen Willum 48, Johannes 66, K. J. V. 34, Knud 34, Knud J. V. 137, Leon 33, 34
 Jespersonius, Nicolaj de 67
 Joen-Willumsdatter, Susanne 48
 Joensdatter, Maren 52, 53
 Johansen, Broby 192, Erik Korr 157, Hans Chr. 195, Hans Christian 162, 194
 Jonge, Ingrid Fischer 159
 Jousserand, Marcelle 187
 Juel, Jens 108, Rasmus 47, 49
 Juncker, Fridericus Christianus 69, Friedrich Christian 64, Johann 64
 Juntke, Fritz 63
 Juul, Christian Sehested 187
 Jørgensen, Holger 128, Jens 199, Jesper Düring 160, Kurt 199, Niels 155

 Kamp, A. 22
 Kann, Erik 44
 Kasina, Marie Steg 186
 Katballe, Carsten 61
 Kause, Hans 73
 Keller, Christian 81, 82, Johan 81, Michael 50
 Kierkegaard, Søren 82, 83, 84
 Kingo, Thomas 95
 Kirkebæk, Birgit 80, 81, 82
 Kjeldgaard, Poul 198
 Kladt, Oluf Rasmussen 41
 Klarschovius, Olaus 69

 Klauman, Knud Gregorius 70
 Klingenberg, Friderich von 69
 Klitgaard, Mogens 161
 Knudsen, Helge 201
 Knufflock, Pael 139
 Knuth, Christian Fridr. v. 65, Eigil 187
 Koch, Bent A. 185, Claus Chr. 202, Hal 35
 Koivukangas, O. 22
 Kojkner, Bo 50
 Kolding, Poul Jensen 131
 Kongsted, Ole 161, Oluf Pedersen 146
 Korch, Morten 202
 Kornerup, Ebbe 19
 Kragh, Eric 66, Othe Christopher 66
 Kragh-Sørensen, Anders 159
 Kreyer, Laurentius 67
 Kristensen, E. Tang 61, 62, Evald Tang 61, 202, Johs. E. Tang 62, Louise 43, Poul 198
 Krogh, F. 11
 Krogius, Christianus 66
 Kroman, Kristian 161
 Kronika, Jakob 201
 Krummerup, Jens 129, Jens Mogensen 112, Jens Mogenssøn 150
 Kruse, Charles de 65
 Kuld, Niels Hansen 41
 Kunzen, Friedrich Ludwig Aemilius 160, 195
 Kähler, Herman Jørgen 187
 Könemann, J. 67
 Kaare, Bertel Søfrensen 41

 Lachmann, Andreas 66
 Lange, Dorte 96-97, Gunde 109, Johannes Mossin 71
 Langemack, Mikkel 73
 Langgaard, J. P. 191
 Langkniv, Jens 79
 Lani, Lili 88
 Larsen, Aksel 87, 192, Birgit Flemming 12, 79, 87, 93, 176, 178, 180, Flemming B. 187, Grethe 159, Helga 80, Jytte 79, Jørgen Stage 174, 176, 178, Paul Hess 93, Peter Nørgaard 60, 184, Tage 198, 199, Tage M. 198
 Lassen, Julius 62, Thomas W. 202

- Lasson, Peder 56, 57
 Launy, Nic. de 55
 Lauridsen, John T. 86, 93, 159, 160,
 161, 192, 201, L. K. 22
 Lauritzen, Jens 151
 Lauritzsøn, Jens 118, Niels 146, 147
 Laursen, L. 33
 Lauterup, Christian de 70, Friederich
 de 70
 Lemche, Jørgen Frisch 87
 Leth, Georgius 70, Niels de 4
 Lichtenberg, Gedske de 6, 7, Gert
 Hansen de 6, Hans Henrik de 6,
 Honnens de 84
 Lillelund, Rigmor 1, 11
 Limburger, Erasmus 71
 Lind, Gunner 163, Laurids 155
 Linde, Anne de 4, 7, Chr. 11, Chr. T.
 de 2, Chresten Christiansen 6,
 Christen 2, 3, Christen Christensen
 1, 7, 174, Christen de 1, 2, 3, 4, 5,
 6, 7, 10, 11, Christen Thorpe de 2,
 3, Christian de 5, 6, 7, Elisabet de
 4, 7, Frants Rantzau de 4, Henrik
 de 7, 10, Jens de 10, Jørgen Chr.
 de 8, Jørgen Christian de 2, 3, 4,
 6, 8, Rudolph de 4
 Linde-Friedenreich, Hans Peter 4, 7
 Lindenow, Hans Johansen 34
 Linnet, Broder Rudolph 9, Hans 4, 10,
 Hans Ditlevsen 8, Hans Peter 4, 8,
 Jørgen Christian 4, 5, 7, 8, 9, 10
 Linued, Christen Lauritzsøn 141
 Long, Susanna 53
 Lorentzen, Jens 196
 Lorenzen, V. 33, 34, Vilh. 25, 27
 Lotther, Michael 139, 141
 Lumbye, H. C. 160
 Lund, Arne 187, Mette Schmidt 157
 Lundager, Alma May H. 21, Dagmar
 Mathilde H. 21, Else Crestine H.
 21, Else Johanna H. 21, Hans Jen-
 sen 21, Henry Walter H. 21, Hulda
 Hellene H. 21, J. H. 17, J. Hansen
 20, Jens Hansen 13, 14, 20, Mary
 Kristine H. 21, Mathilde Helena
 21
 Lunn, Elisabeth 187, Sven 187
 Lyche, Petrus Petri 68
 Lycke, Mette 118
 Lykke, Erik 96-97, 105, 120, 121, 130,
 Gertrud 109, Kay 33, Mette 96-97,
 118, 130, 155
 Lyng, J. S. 22
 Lüttichau, Sopia 7
 Lützow, Christoph Ulrich von 67
 Løgstrup, Birgit 12
 Löhneysen, Georg Engelhard 160
 Mackintosh, Allan Roy 187
 Madsen, Christen 131, Jacob 26, 34,
 188, 189, Victor 99, 137, 151, 153,
 154, 155
 Maltesen, Steen 107, 108
 Marker, Hans Jørgen 162, 163
 Marsvin, Ellen 107
 Martin, J. S. 22, Stephen 50
 Mathiesen, Chr. 183
 Mathilde, Helene 21
 Matthisen, Petrus 65
 Matzøn, Christen 145
 Melancton, Philippus 139
 Melanthon, Philippo 141, Philippus
 139, 145
 Mellemsgaard, Signe 82
 Meno, Johann 183
 Mese, Christophorus 65, Ulderichus
 65
 Methling, Finn 187, Vera 187
 Meyer, J. F. 83, Thomas Benedictus
 70
 Michelsøn, Niels 141, 144
 Mikkelsen, Hans 107, 137, 155, 188,
 Niels 129, Poul Emil Gerner 199
 Milthers, Agnes 187, Aksel 187
 Modum, Christian 64, Christianus 70
 Molbeck, Chr. 138
 Mollero, Martino 148
 Moltke, Adam Gottlob 102, Berete
 157
 Monrad, Detleff 152
 Moss, Nicolaus 70
 Munch, Mads 4, Ove 187, P. 92
 Musaeus, Ingvar 45
 Mygind, Franciscus 69
 Myhr, Aase 86
 Müller, Ludovicus 69
 Møller, Christmas 91, 92, Høyer 152,
 John Christmas 91, Niels 187, Pa-
 stor Høyer 137, Wilhelm Christ-
 mas 92

- Mørch, Else 186, Søren 77
 Maase, Christian von der 66, Fridericus von der 66

 Nedergaard, Paul 35
 Nexø, Martin Andersen 192
 Niclasen, Joen 46
 Nidrosiensem, Nicolaum Arctandrum 144
 Nielsdatter, Zidsel 41
 Nielsen, Carl 161, 176, Erland Kolding 160, Hanne Rimmen 80, Inger Hjorth 186, J. Arthur 109, Karl Ove 187, Laurids 133, Lauritz 135, 138, 151, 154, 155, Louise 43, Susanne Lykke Vølgen 95, Søren Hjorth 186, Zacharias 189
 Nielsen, Christen 145, Laurits 149
 Nilsson, Lennart 74
 Nislev, Rasmus Rasmussen 10
 Nolsøe, Pall J. 187
 Nordentoft, Knud 199, 200
 Nyholm, Hans 202
 Nørr, Erik 188
 Nørregaard, Jens 35
 Naabye, Rita 86

 Obelitz, Ellen von 7
 Oeleman, Richard 50
 Oest-Larsen, Robert 174
 Offenhausen, Johannes Henricus 71
 Olsen, Edith 187, Erich 41, Henry 187, Jacob 42, Poul 163
 Orsander, Carl-Olof 74
 Osten, Carl von der 70
 Ostrupio, Pouel Mortenssøn 144
 Oxelberg, F. 83
 Oxenvad, Niels 176
 Oxley, John 17

 Pade, Marianne 151
 Paikin, Elsebeth 163, 173, 175, 179
 Palladio, Petro 148
 Palladius, Peder 126, 132
 Parsberg, Ingeborg 96-97, 116, N. 150, 152, Niels 153
 Parsbjerg, N. 151
 Parvus, Peder 133
 Paulsen, Claus 189, Henning 138

 Pedersdatter, Margrethe 151
 Pedersen, Birgit 75, Christiern 132, 148, Hulda 80, Oscar 187
 Petersen, E. Ladewig 23, 34, Erling Ladewig 34, Ladewig 137, 152, Niels Lorents 83, Peter M. 199
 Petro, Olao 146
 Petterson, Mats 74
 Philipson, Lotte 160, 202
 Pierre, J. B. M. 55
 Pio, Louis 15
 Piper, Johannes 68
 Pless, Flemming 82
 Podebusk, Gisela 96-97
 Porsmose, E. 34
 Possing, Birgitte 90, 160
 Poulsen, Bjørn 189, 202, Henning 86, Henrik 33, Leo 161
 Poulson, Anna de 7, Anna Maria de 6, Jochum 56
 Prange, Knud 12, W. 33
 Preisler, J. M. 60, 183
 Prescher, Uldericus Philippus 66
 Preuss, Charlotte Lydia 63

 Quitzov, Eiler 96-97, 106, 107

 Rambusch, Sigurd 86, 157, 174, 176, 178
 Raneke, Jan 74
 Rantzau, Breide 23, 24, 25, 30, 32, 34, Daniel 31, Frans 32, Franz 23, 24, 26, 27, 28, 31, 32, 33, 34, Gert 24, 25, 26, 31, 32, 33, Heinrich 23, 24, 25, 26, 27, 29, 30, 31, 34, Henrik 32, 33, Johan 31, Kay 32
 Rasmussen, Carsten Porskrog 195, Erik 187, Gorm Henrik 87, Hans 187, J. 34, Jens 188, Stig T. 160
 Regiostadano, Olao Petro 146
 Reichhardt, Carl 87, David 88, Poul 87, 88
 Reitzel, C. A. 159, Hans 187, Mette 187
 Reravius, Rasmus Hansen 130
 Resen, Peder Hansen 95, 151, 153, 154, 202
 Resenius, Petrus 66
 Reymann, Åse 159

- Riising, A. 34, Anne 188
 Ringsted, Henrik V. 201
 Rode, Ove 92
 Rohde, Benedicte 187, Henning 187
 Rosborg, Mads 4
 Rose, Anthony 50
 Rosendahl, Gunnar P. 187
 Rosenkrantz, Magnus de 68
 Rosenkrans, Anne 23, 31, 32, Erik 23,
 Hollgier 144, Sofie 23, Sophie 25
 Rosenkrantz, Anna 143, Anne 96-97,
 128, Birgitte 96-97, Emmerentse
 152, Holger 95, 96-97, 106, 118,
 128, 136, 137, 142, 152, 154, 155,
 Holger Ottesen 124, Ide 96-97, 122,
 141, Ide Holgersdatter 122, 123,
 Jøren 96-97, Mette 96-97, 106, Ot-
 te 96-97, 120, Otte Christoffer 96-
 97, 128, Otthe 139, Otto 96-97
 Rosenörn, Peter Otto 68
 Rosine, Anna 58
 Rostgaard, Frederik 95
 Rostrup, Sophie 129
 Rud, Hanne Marie 173, Jørgen 27,
 Karen 96-97, 132, 146, Knud 96-
 97, 109, 131
 Røde, Johannes 189
 Rüsbrich, Broderus 69
 Rønnow, Anne 106
 Røssaak, Tor E. 181, 185
- Sannom, Ragnhild 83
 Sartor, Salomon 145, 148
 Sartorio, Salomone 146, 150, 151
 Scavenius, Birte 187
 Schack, Bertram de 65, Hans 64, 65,
 Hilleborg 186
 Schade, Herworth v. 192
 Scheel, Christen 96-97, 130
 Scheelius, Christianus Fridericus 67
 Scherfig, Hans 192
 Schioth, David Henricus 68
 Schjøttz-Christensen, Alf 187
 Schlanbusch, Henning 199
 Schmalz, Immanuel Conrad Ludvig
 64, 70
 Schow, Janus 71
 Schrøder, Abel 109, 110, 111, 112
 Schultz, Conrad 66
- Schulz, J. A. P. 195
 Schuster, H. P. 61
 Schwab, Heinrich W. 160, 195, 196
 Schwarz, Frederik 83
 Schöller, Sti Tönsberg de 67
 Seckman, Dietericus 66
 Sehested, Helga 80
 Seidel, Otto W. 40, Wilhelm 40, 44,
 Wilhelm Otto 40
 Seidelin, Johannes 67, Mogens 188
 Sekel, Marcus Heerfordt 70
 Sevel, Fr. Christian 65
 Sheppard, Thomas 50
 Simonsen, Johannes 50, Vedel 107,
 138, 152
 Simony, Jørgen 199
 Skeel, Abel 27
 Skinner, William 50
 Skjønfeld, Jørgen 149
 Skyum-Nielsen, Erik 161
 Solgaard, Dorothea Nielsdatter 7
 Soutwal, Samuel 50
 Spangenberg, Cyriacj 144
 Sparre, Anne 96-97, 113, 133, 154,
 Anne Mouridsdatter 133, Henning
 133, 149, 154, Jens 125
 Sprackling, Wulfsige 53
 Sprakaleg, Ulf 53
 Stedman, Arent 50
 Steen, Knud 196, Poul 174, 175, 176
 Steenlosius, Johannes 71
 Steensen, Nina Agnete 187, R. Steen
 187
 Stegmann, Ottilie 90
 Steitz, Joh. Henr. 65
 Steyten, Joannes Henricus 65
 Sthyr, Jørgen 181
 Stilling, Niels Peter 77
 Stockelman, Hans 149
 Stone, L. 34
 Strandbygaard, Christen 9, Karen 9
 Strandsbjerg, Niels 157, 188
 Strassen, Nickel 150
 Stub, Niels 71
 Stubaeus, Nicolaus 66
 Sture, Margrethe 96-97
 Støckelmand, Hans 142
 Stöcken, Christianus de 65
 Suevo, Sigismundo 145

- Sugar, Susanne 159
 Suhm, P. F. 161
 Suurballe, Bent I. 174, 176
 Svindborg, Bruno 160
 Syberg, Anna 187
 Sylvest, Eva 191
 Syv, Peder 95
 Sønderup, Chr. Mathiesen 60, Johanne Christiane 59, 60, 183
 Sørensen, Arne 187, Jens 47, Nina 187, Per 185, Preben 185
 Sørrvaag, Johannes Simonsen 50

 Tager, C. 79
 Tamm, Ditlev 198
 Tausen, Hans 151
 Tegder, Johann Ernst 69
 Tesdorpf, Edward A. 187
 Teutoman, Antonius 65
 Teutomann, Antonius 65
 Thanck, Janus 67
 Thauer, Janus Japeti 69
 Thaysen, Jørn Hess 187
 Thing, Morten 192
 Thomasdatter, Sunneva 46
 Thomasius, Christian 64, 65
 Thomsen, Knud 187, Niels 90
 Thorkildsen, Peder 139
 Thott, Birgitte 108, 134, Ottho 68
 Thygesen, J. C. 187, Paul 200
 Tidemand, Peder 139, 148
 Tiemroth, J. H. 77, Jens Henrik 77, 78, 191
 Tillemand, Henrik 73
 Topsøe, Haldor 197, Johan Frederik 197, Søren 197, Vilhelm 197, Wilhelm Hansen 197
 Torkildsen, Peder 121
 Torpe, Harald 187
 Toxsværd, Jørgen Hatting 64
 Toxværd, Hans Frandsen 71, Jørgen Hatting 71
 Toxwerth, Georgius Hattingius 71
 Trier, Else 191
 Trolle, Herluf 96-97, 112
 Truelsøn, Jens 145
 Turpin, Dick 79
 Turson, Jon 122
 Tursøn, Joen 143

 Tutein, Friederich 187, Julie 187, Peter 187
 Tuxen, Mandrupius Petri 71
 Tveskæg, Svend 53

 Ulbricht, Otto 189
 Uldall, Anne Grethe 82
 Ulfeld, Jacob 30, Leonora Christina 95, Mogens 109
 Ulfstand, Ide 96-97, 105, 120, 121, Ide Truidsdatter 106, 120
 Ulsøe, Lisbeth 39
 Ursin, Georg Frederik 160

 Vandal, Hans 150
 Vedel, Anders Søffrenssøn 142, Anders Søffrinsøn 142, Anders Sørensen 123, Anders Sørensens 123
 Veffuer, Niells 164
 Verner, Viggo 91
 Vestborg, Johanne Marie 60, 184
 Villadsen, Villads 176
 Viller, Thomas 147
 Vingaard, Hans 148, Matz 149
 Vormørsøn, Francisco 141
 Vorsterman, Willem 148

 Wagner, Michael 160
 Walckendorff, Christoffer 24, Margrethe 27
 Waldkirch, Henrich 140, 141, 142, 143, 144, 146, 147, 150, 153, Henrik 124, 129, 154
 Walther, Hans 139
 Wangel, Jørgen 55, 60, 181, 182, 183, 184
 Wartberg, Severinus 67
 Wedel, Nicolaus 67, Severinus 66
 Wegener, Niclaus 140
 Weil, Boris 157
 Weinwich, Niels Henrich 182
 Weitemayer, Mogens 161
 Weller, Hieronymus 155
 Welling, Ann R. 160
 Wengel, Hans Jørgen 60, 184, Niels Adolph 60, 184
 Wilder, J. W. 16, 17
 Wille, J. G. 60, 183
 Willert, Hanne 12

Wingard, Matz 140, 146
Winther, Paulus 68
Wolffius, Johannes 71
Wormio-Seerupius, Matthias 69
Worsøe, Hans H. 12, 35, 84, 91, 174,
176, 189
Wulffius, Johannes 71
Waaben, Ebba 156, Knud 156
Ydstad, Peder Lauridsen 136

Zahle, Johann Christian 71
Zeuthen, Jens 123
Zevthenio, Jens Lauritzøn 141
Zimmermann, Franz 63
Øskov, Birgit 45
Østergaard, Bent 199, Lise 187
Aagaard, Petrus Andreas 71
Aalborg, Mogens 189

Jørgen Hegner Christiansen m.fl.: Historien om et teglværk. Hakkemøse Teglværk 1847-1895. (<i>Jens Henrik Tiemroth</i>)	191
Morten Thing: Portrætter af 10 kommunister. (<i>John T. Lauridsen</i>)	192
Friedrich Hammer Herwarth v. Schade: Die Hamburger Pastorinnen und Pastoren seit der Reformation, ein Verzeichnis I-II. (<i>Jürgen Beyer</i>)	192
Ulla Dahlerup: Dengang familien var alt. Danske fortællinger om erhverv, som er forsvundet. (<i>Ning de Coninck-Smith</i>)	193
Per Boje og Hans Chr. Johansen: En iværksætter. Historien om Mads Clausen og Danfoss. (<i>Carsten Porskrog Rasmussen</i>)	194
Heinrich W. Schwab: Friedrich Ludwig Aemilius Kunzen (1761-1817). Stationen seines Lebens und Wirkens. (<i>Esther Barfod</i>)	195
Jens Kudsk Jensen: En Sømands Oplevelser i Fred og Krig. Maritim Kontakt XVII. Red. Erik Gøbel og Jens Lorentzen. (<i>Knud Steen</i>)	196
Ida Dybdal: I genskæret fra Amaliegaden. Johan Frederik Topsøe's breve fra 1830'ernes København. (<i>Dillelv Tamm</i>)	197
Birthe Nordentoft Feilberg: Kære Far. + Tage M. Larsen: Minder fra en svunden tid. + Poul Kjeldgaard: Student i fyrreerne. (<i>Jørgen H. Barfod</i>)	198
Arild Hvidtfeldt: I fred og krig. Erindringer indtil 1945. (<i>John T. Lauridsen</i>)	200

SAMFUNDET FOR DANSK GENEALOGI OG PERSONALHISTORIE

Bestyrelsen pr. 1. maj 1996:

Finn Andersen (formand), Grysgårdsvej 2, 2400 København NV.

Nils G. Bartholdy, Dalgas Boulevard 63, 2. th., 2000 F.

Sv. Cedergreen Bech, Søtoften 21, 2820 Gentofte.

Tommy P. Christensen (redaktør), Bulgariensgade 5, st. 2300 København S.

Ida Dybdal, Østerbrogade 44, 2100 København Ø.

Birgit Flemming Larsen (kasserer), Klostermarken 13, 9000 Aalborg.

Lise Lund, Filsofgangen 23, 2., 5000 Odense C.

Jørgen Papsøe, Troldager 8, 2950 Vedbæk.

Knud Prange, (næstformand), Degnemose Allé 26, 2700 Brønshøj.

Poul Steen (sekretær), Grønnevej 23, 2830 Virum.

Hans H. Worsøe, Tækkerløkke 34 A, 6200 Aabenraa.

Brug indlagte bestillingskort til Samfundets publikationer. Alle priser er incl. moms.

Abonnement på *Hvem forsker Hvad* kan bestilles ved henvendelse til:

HVEM FORSKER HVAD, v. John Bison, HF »Elmebo« 33, Røde Mellemevej 152,
2300 København S., hvor også ældre årgange kan købes.

